

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

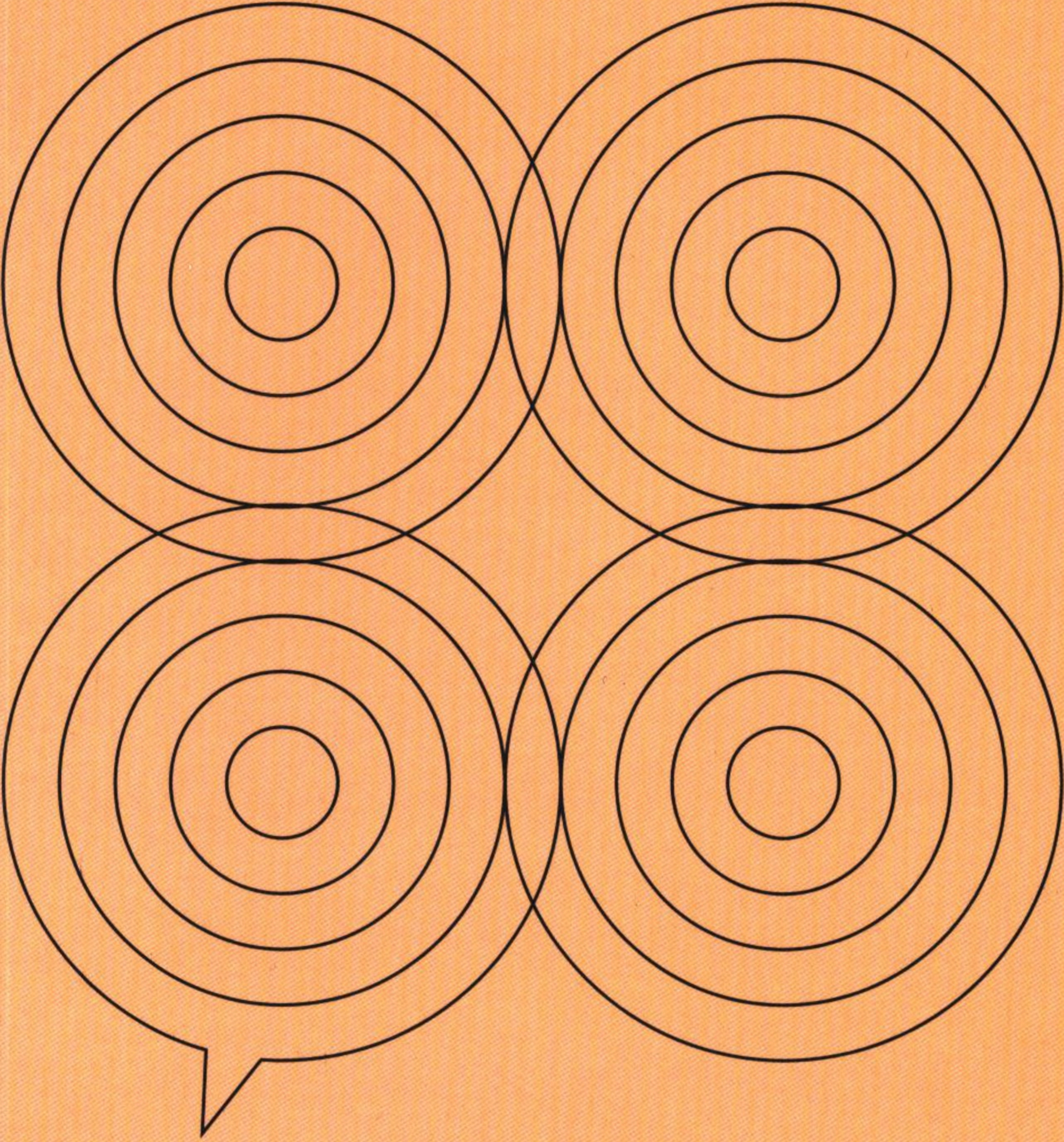
Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Dünyanın Tekdüzeleşmesi

Müphemlik ve Çeşitlilik Kaybı Üzerine

2.

Baskı

Thomas Bauer

Çeviri: Mücahid Kaya

alBaraka
Yayınları

THOMAS BAUER

1961'de Nürnberg'de doğan Thomas Bauer, Erlangen'de Sami, İslam ve Alman dili ve edebiyatı okudu ve 1997'de doçentliğini burada tamamladı. 2000 yılından bu yana Münster Üniversitesi'nde İslam ve Arap dili ve kültürü araştırmaları Profesörü olarak görev yapmaktadır. İlgi ve çalışma alanları arasında, dindarlık, ölüm, başkalık ve müphemliğe karşı hoşgörü gibi kültürel tarih ve tarihi antropoloji ile Klasik Arap edebiyatı ve retorığı tarihi gibi konular bulunmaktadır. Bauer, 2006-07 yılları arasında Wissenschaftskolleg Berlin'de öğretim üyeliği yapmıştır. Hâlihazırda Kuzey Ren-Vestfalya Bilim ve Sanat Akademisi'nin bir üyesidir ve 2013'te Gottfried Wilhelm Leibniz Ödülü'ne layık görülmüştür.

MÜCAHİD KAYA

1990 yılında Berlin'de doğdu. 2010 yılına kadar Almanya'da okudu ve çalıştı. 2015'te Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde lisans eğitimini tamamladı. 2018 yılında İstanbul Üniversitesi Hadis ana bilim dalında yüksek lisans derecesini aldı. Şu anda aynı üniversitede Hadis ana bilim dalında doktora çalışmalarını sürdürmektedir. İlgi alanları arasında, 19. yüzyıl Alman oryantalistlerin sünnete dair iddiaları ve çalışmaları ile Memlükler dönemi Hanefî fakihlerinin hadis çalışmaları yer almaktadır. Almancanın yanı sıra İngilizce ve Arapça bilmektedir. Albaraka Yayınları'ndan Frank Griffel'in "İslamı Düşünmek" adlı kitabını Türkçeye tercüme etmiştir.

ALBARAKA YAYINLARI – 107
DENEME DİZİSİ – 2
Dünyanın Tekdüzeleşmesi
Müphemlik ve Çeşitlilik Kaybı Üzerine

ORJİNAL ADI Die Vereindeutigung der Welt: Über den
Verlust an Mehrdeutigkeit und Vielfalt

© 2018 Reclam, Philipp, jun. GmbH, Verlag; 2., durchgesehene Auflage, Nachdruck

YAZAR Thomas Bauer

GENEL YAYIN YÖNETMENİ Ahmet Faruk Çağlar

ÇEVİRİ Mücahid Kaya

ÇEVİRİ EDITÖRÜ Ahmet Faruk Çağlar

MİZANPAJ DBY Ajans

KAPAK TASARIMI Burak Tıgılı

TÜRKİYE YAYIN HAKLARI © 2022 Albaraka Kültür Sanat ve Yayıncılık A.Ş.
Sertifika No: 41640

ALBARAKA YAYINLARI 1. Baskı, Kasım 2021

2. Baskı, Ocak 2022

ISBN 978-625-7312-56-1

BASKI VE CİLT Özkaracan Matb. ve Ciltcilik San. Tic. Ltd. Şti.
Sertifika No: 45469

15 Temmuz Mah. Gülbahar Cad. No: 62/C

Bağcılar/ İstanbul

Tel: 0212 515 49 47 Fax: 0212 602 02 10

Albaraka Yayınları, neşrini gerçekleştirdiği metinleri aslına sadık kalarak çevirir. Açıklamalı görüşlerini gerek gördüğünde önsöz ve dipnot aracılığıyla aktarır. Bu ve benzeri vasıtalarla görüş belirtilmeyen hususlara Albaraka Yayınları'nın katıldığı varsayılmaz.

ALBARAKA KÜLTÜR SANAT VE YAYINCILIK A.Ş.

Kuloğlu Mahallesi, Turnacı Başı Caddesi, No: 2/1A/1, 34433, Beyoğlu / İSTANBUL

www.albarakakultur.com

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır. Tanıtım amacıyla, kaynak gösterilerek yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

Dünyanın Tekdüzeleşmesi

Müphemlik ve Çeşitlilik Kaybı Üzerine

Thomas Bauer

Çeviri: Mücahid Kaya

İÇİNDEKİLER

Takdim	7
1. » Burada Her Şey Rengarenk « – Bir çeşitlilik çağı mı?	19
2. Tekdüzelik Arayışında.....	27
3. Müphemlik Kùltürleri	33
ABD’de Berabere Kalma Yok.....	34
Roma’da Geçici Bir Berabere Kalma.....	37
Cenevre’de Kısa Süreli Berabere Kalma.....	42
4. Fundamentalizm ve Kayıtsızlık Arasındaki Dinler	49
5. Sanat ve Müzik Tekdüzelik Arayışında	59
6. Sanat ve Müzik Anlamsızlık Arayışında	69
7. Otantiklik Çılgınlığı.....	83
8. Kutulama Yöntemiyle Tekdüzelik Oluşturma	93
Clauss’un İrk Teorisi.....	94
Domatesler	100
Cinsellik	102

9. Otantik Şarap ve Otantik Politika.....	105
10. Makine-İnsanı Olma Yolunda	111
Alıntılar ve Bibliyografik Referanslar.....	123
Yayımlanan Çalışmaları	129
Kavramlar Üzerine	131
Dizin.....	133

TAKDİM

Thomas Bauer'in burada tercümesi sunulan kitabı, bazı tespitlerde bulunarak, bazı soruları daha anlamlı şekilde sorma imkânı sunmaktadır: Bu tespitlerden birisi, insanların bildiğimiz manası ile insanın sonunu getirecek bir yönde, hızla ilerlediği yönündedir. İnsanlık kendi elleri ile hazırladığı bir uçuruma doğru hızla ilerlemektedir (*homo suicidalis*). İşin ilginç tarafı, uçuruma doğru bu ilerleyiş, bir kesim tarafından beslenirken, geniş kitleler tarafından ilgisizlikle karşılanmaktadır; daha doğrusu insanların büyük bir kısmı bu konuda sadece ilgisiz değil, aynı zamanda algısızdır.

İnsanlığın bir uçurumun kenarında bulunduğu ve her an bu uçuruma düşerek yok olacağı/kendi kendisini imha ede/bile/ceği, birinci dünya savaşından sonra iyiden iyiye hissedilmeye başlanmış; Amerika Birleşik Devletleri tarafından her yaştan ve her cinsten yüzbinlerce insanın öldürülmesini ve farklı derecelerde yaralanarak sakat kalmasını "sağlayan" iki tane atom bombasının kullanıldığı II. Dünya Savaşı'ndan sonra geliştirilen nükleer silahlar kadar, kim-

yevi ve biyolojik silahların bütün bir insanlığın kökünü kazıyacak kadar büyük bir gücü teşkil ettiği artık herkesin bildiği hususlar arasına girmişti. Ortaya çıkan bu güç karşısında insanlığın önemli bir kısmı mustaz'af konumuna düşmüş; sadece çaresizliğinin farkında olma ve bu çaresizlik içerisinde, bu silahların kullanılmasına gerekçe teşkil edecek bir hadisenin olmamasını umarak ve büyük ölçüde de bunu unutarak hayatına devam ediyordu.

Thomas Bauer'ın bu kitaptaki temel tezi ikinci türden değil; daha farklı bir tezi var: insanlık, hayatın muhtelif alanlarında mevcut olan müphemliği ve çok anlamlılığı veya mana çokluğunu azaltma yolunda ciddi ve ciddiye alınması gereken adımlar atıyor ve bunu da tıpkı nükleer, biyolojik ve kimyevi silahlar alanında olduğu gibi, bir başarı olarak kabul ederek, bunun üzerinden kendi kendisini takdir ediyor. Mevcut ve bildiğimiz hâliyle insanın, bugünkü konumunu ve manasını koruyamadığı şartları hazırlama yönündeki gelişmeler, insanların ve insanları kullanan kurumlar ve şirketlerin bir kısmı tarafından düzenli olarak besleniyor. Bauer tam da bu hususu işaret ederek insanlığın, sadece nükleer, biyolojik ve kimyevi silahlar tarafından değil, din, sanat ve siyaset gibi alanlarda ortaya çıkan ve son ucu tek anlamlılık olarak tebarüz eden anlam daralmasının, bildiğimiz hâliyle insanın, beden olarak mevcut olsa da insani özelliklerini kaybetti/rdi/ğini, farklı alanlardan seçtiği, anlaşılır misaller üzerinden göstermeye çalışıyor.

Bauer'ın eserinde dikkate aldığı ve kendisi vasıtası ile bir taraftan Müslümanlar hakkında son zamanlarda terör

meselesi üzerinden oluşturulan tasavvurlarla eleştirel bir şekilde yüzleşmeyi ima eden, diğer taraftan da insanlığın karşı karşıya kaldığı sorunların sebebinin Müslümanlar olmayıp aksine Müslümanların da insanların büyük çoğunluğu gibi son asırlarda ortaya çıkan ve kısaca “müphemliğin yok edilmesi” ve buna bağlı olarak ortaya çıkan “tekanlamlılık” kavramıyla teşhis etmeye çalıştığı, gelişmelerin mağduru olduğunu göstermeye çalışan bir tarafı var. Bauer’in eserinde geliştirdiği argüman bu iki cihetten, biraz daha yakından tahlil edilmeyi hak ediyor.

Tekanlamlılık meselesi, bir taraftan bakıldığında fundamentalizme götürürken, başka bir taraftan da kayıtsızlığa götürmektedir. İlk bakışta birbiri ile çelişen bu iki tavrın nasıl olup da tekanlamlılık ile irtibatlı olduğunun kısaca ortaya konulması, Bauer’in argümanını kavramak açısından gerekli gözükmektedir.

Bauer farklı alanlarda toplumsal hayatın zorunlu olarak müphem kalan, kalması gereken boyutunu gösteren bazı misaller üzerinden, meselenin din ile olan irtibatını, Katolik ve Protestanlığın tarihi üzerinden ele aldıktan sonra, Protestanlık analizi üzerinden fundamentalizmin üç temel özelliğini belirlemeye çalışmaktadır. Bu cihetten ilk olarak dikkatini çeken ve dikkat çektiği konu, “hakikat” iddiasıdır. Bauer bütün dinlerde, dünya görüşleri ve siyasi ideolojilerde ortaya çıkan köktenci yönelişlerin ortak özelliklerinden birisinin, sadece bir hakikat olduğu ve bu hakikatin de tek anlamı bulunduğu düşüncesi olduğu tezini ileri sürmektedir. Bu tezin İslam düşüncesi ve Müslümanlar arasında ortaya çıkan “modern” köktenci hareketlerle de irtibatını ve

farkını ortaya koyarken, klasik fukahanın, modern radikal hareketlerin aksine, ulaştıkları neticeleri delillere bağlı olarak, yanılabilir insanların verdiği hükümler olarak sunmaları ve bir hakikat iddiasından daha çok, zann-ı galib ile karar verdiklerini beyan etmelerini hatırlatmaktadır. Bu cihetten modern parlamentolar ile klasik fakihler arasında önemli bir benzerlik görmektedir. Bu sadece Müslümanlar için değil, modern insanlar için de, Bauer açısından, örnek alınması gereken bir tavır olarak vurgulanmaktadır. Radikalizmin ikinci özelliği, alınan kararların ve ulaşılan neticelerin, zaman ve tarih ile olan derin irtibatının ihmal edilmesi, yok sayılması veya inkâr edilmesi olarak tespit edilmektedir. Başta Calvin olmak üzere bütün radikal hareketler kendi inançlarını, zaman üstü geçerli doğrular olarak sunmaktadırlar. İslam tarihinde ortaya çıkan ihtilafları ve farklı görüşleri reddetmek şöyle dursun, rahmet olarak kabul eden klasik İslam toplumu, modern selefi hareketlerin iddialarının tam aksini temsil etmektedir: klasik İslam kültürü, Bauer'e göre, müphemliği kabul ederek, yönetme hususunda, bütün insanlığa yol gösterecek bir birikimi temsil etmektedir. Dolayısıyla Müslümanlar arasında ortaya çıkan selefi hareketlerin insanları "ortaçağ" a geri götürmek istediklerini söylemek, bu yönden, kesinlikle doğru değildir. Aksine günümüzdeki selefi hareketler, tam da Batı dünyasında ortaya çıkan modern radikalizmin bir parçası ve tamamen modern hareketlerdir ve yaşandığı hâliyle selef ile de doğrudan bir alakaları bulunmamaktadır. Çünkü onlar İslam medeniyeti içinde ortaya çıkan ve din ile irtibat kurma, dini yaşama hususunda farklılıkları

müşamaha ile karşılayan, hatta bir zenginlik olarak kabul eden “ortaçağ” İslam toplumunun bu birikimini reddederken, tek anlamlılığın egemenliğini mutlaklaştıran modern eğilimleri üstlenmektedirler. Bu durum radikalizmin üçüncü bir hususiyetini izhar etmektedir: safiyet. Bütün modern radikal hareketler “özgünlük”ü savundukları gibi, din alanında bu durum “safiyet” olarak ortaya çıkmakta; radikal hareketler insanlara saf ve hakiki dindarlığı va’d ederken, esas itibariyle müphemlik aleyhine gelişen seküler yönelişlerin insanlığı götürdüğü uçuruma, kendi yönlerinden katılarak katkıda bulunmaktadır. Bu üç özellik, Bauer’e göre doğrudan müphemlik karşıtlığı ile alakalıdır.

Müphemliği aşmanın, Bauer’e göre, iki yolu bulunmaktadır. Bunlardan birincisi çok anlamlılık taşıyan her şeyi tek anlama indirgemek; ikincisi ise o şeyin herhangi bir anlamının olmadığını kabul etmek. Bu ikinci yola Bauer “kayıtsızlık” adını vermektedir. Tek anlamlılığa indirgemek ve/veya kayıtsızlık insanlığın hayatına hükmeden yaygın eğilim hâline gelmiştir; bunun hakiki sebebi ise, insanlığın hayatını yaşanabilir kılan müphemliğin artık arzu edilmeyen ve aşılması gereken bir sorun olarak kabul edilmesidir.

İkinci tespit ise bu sorunun hâl çaresinin bulunması ile ilgili olarak, genelde Batılıların yaklaşık iki asırdır unuttukları bir yönelişi işaret etmektedir: sorunları kavramak ve çözmeye çalışırken Batı dışı toplumlar, kültürler ve medeniyetlerden açık bir şekilde istifade etme gayreti. Bauer’in burada, daha önce yazdığı bir eserinden de büyük ölçüde istifade ederek, “modern öncesi” İslam kültürün-

den, özellikle fukaha'nın meselelere yaklaşım tarzına yaptığı atıflar ve bu cihetten yaptığı tespitler, birçok Müslüman araştırmacının da dikkatini çekecek kadar ilginç ve önemli gözükmektedir.

Bir taraftan Bauer, modern dünyada ortaya çıkan sorunlarla, onları keşfedip yüzleşmeye çalışırken, İslam kültüründen ciddi bir şekilde istifade etmeye çalışıyor; sorunların çözümünde de, tıpkı tespitinde olduğu gibi, klasik İslam kültürünü insanlığın geleceği açısından yol gösterici bir tecrübe olarak dikkatlere sunuyor. İslam ve Müslümanlar Bauer'in perspektifinde ve kitabında, sorunun değil çözümün vazgeçilmez parçası olarak ortaya çıkıyor.

Bauer'in eserinin manası, Almanya ve Batı dünyası için, İslam ve Müslümanlar hakkında yaygın dost-düşman ayırımına dayanan tasavvurlarla uyuşmayan bir bakış olarak zuhur ederken, Türkiye ve İslam dünyasında yaşayan Müslümanlar için de benzer bir mana taşımaktadır. Nitekim kitabın, kültürler ve medeniyetler arasındaki diyalog ve iletişimi, insanlığın karşı karşıya kaldığı temel sorunların kavranması ve çözülmesi için mümkün ve hatta gerekli kabul eden bir tezi dile getirmesi, Müslümanlara, irtibatsızlıklarını bir başarı olarak kabul ettikleri geçmiş birikimlerinin kıymetini anlama cihetinden daha farklı bir mana taşımaktadır.

Bu hususta, İslam dünyasının modernleşme sürecinde neyi kazanıp neyi kaybettiği sorusu ile alakalı olarak, özellikle müphemlik gibi insanın varlık şartlarının mütemmim cüzü olan bir unsurun kaybolması neticesinde,

sanki İslamlaşmak veya İslamcılık, veya daha fazla dindarlık gibi sunulan yaklaşımların, asli dindarlığı besleyen ve canlı tutan “müphemliği”, tekdüzelik ve tek anlamlılığa indirgemeye ve bunun üzerinden insanlar arasında makul bir düzeyde gerçekleşen ihtilaf ve çeşitliliği azaltmaya yönelik gayretlerin, modellerini modern oluşumlardan alan gelişmeler olduğunu göstermeye çalışıyor. Onun güzel ifadesi ile “Müslüman gençler teröre, Kur’an okudukları için değil”, hayatlarındaki müphemliği terk etmenin modern dünyada karşılığı olarak beliren, “otantik olmak ve/veya böyle algılanmak için” bulaşıyorlar. Daha farklı bir şekilde ifade etmek gerekirse, radikal gruplara katılan gençler bunu modern modelleri takip ederek, dinî hayatta bulunan müphem ve çok anlamlı boyutları tek anlamlılığa dönüştürmeye yöneldiği için veya yönelerek yapıyorlar.

Bununla birlikte, Bauer’in kitabında gözüken önemli bir sorun, hakikat ile tekanlamlılık arasında kurduğu irtibatta ortaya çıkıyor. Nitekim bir “hakikate” inanmanın, tekanlamlılığı besleyen önemli bir kaynak olduğunu söylerken, ihmal ettiği önemli hususlardan birisi ile karşılaşılıyor: bir hakikat olduğuna ve bu hakikatin İslam dininde insanlığa sunulduğuna inanmak, Müslüman olmanın ön şartıdır. Batı kültürü, özellikle Hristiyan kültürü içinde yetişmiş insanların anlamakta zorlandıkları temel bir nokta burada kaşımıza çıkıyor: nasıl olur da bir hakikate ve hakikatin bir olduğuna inanan Müslümanlar, kendileri gibi inanmayan, hatta Müslümanlığa dahi inanmayan diğer insanlarla asırlarca beraber ve barış içerisinde yaşadılar ve/veya yaşayabiliyorlar? Esas

mesele de tam bundan sonra başlıyor: mesele, Bauer'in düşündüğü gibi, Hakikate inanmakla doğrudan alakalı değil; hakikate inanma şekli ile alakalı. Eğer hakikate inanma ve ona uygun yaşamamanın, mükemmel olmayan, hata yapabilir, eksik insanların bu eksikliği içerisinde gerçekleştiğinin farkında olunursa, Hakikate inanmak ile insanları ona uymaya zorlamak arasında doğrudan bir irtibat olmadığı kolayca anlaşılabilir. Beşer, şaşar. Tevazu demek olan insanın kendi sınırlarının farkında olarak yaşaması ve davranması, yani hata yapabileceğinin farkında olması ve başkalarının bu cihetten her zaman uyarı ve desteğine muhtaç olduğunun şuurunu, yaşamının bir boyutu hâline getirmek yoluyla, insanların birlikteliği, Hakk ve Hakikate intersubjektif bir zeminde ittiba etmeyi mümkün kılmaktadır. Hakikate inanmak ve ona uygun yaşamamanın gerekli olduğunu savunmak ile kararları ve eylemlerinde hata yapabileceğini kabul etmek Müslümanların hayatında birbiri ile çelişen şeyler değildir. İnsanların bilgileri ve bu bilgilerine dayanarak verdikleri hükümlerin, yanılabilir bir varlık tarafından gerçekleştirilen bir eylem olduğunun farkında olundığında, insanların başka insanları makul bir gerekçe olmaksızın mahkûm etme veya onlar hakkında ve onların yerine karar verme yetkisine sahip olmadığı; herkesin kendi hayatı ile ilgili nihai sorumluluğu kendisinin taşıdığı ve kimsenin kimseden bu sorumluluğu alamayacağı da bilinir. Bunun, modern Batı düşüncesinin temel varsayımı olarak kabul edilebilecek, “volenti non fit injuria” (insanın kendisi hakkında verdiği karar zulüm kabul edilemez) anlayışının aksine, insanın kendisi hak-

kında vereceği kararlarında bile yanılabilceği; insanın kendi kendisine zulmedebileceğini de içerdığını dikkate almak gerekmektedir. Kaldı ki Bauer'in eleştirdiği modern gelişmelerin dayandığı bu temel ilke, -Rousseau ve Kant'da açık bir şekilde görüldüğü gibi-, Fransız Devrimi sonrasında tek tipliliği/uniformizasyonu idealize ederek istigna fikrini temellendirmiş; bir adım sonrasında da tek anlamlılığı bir amaç hâline getirmiştir. İnsanlığın karşı karşıya kaldığı bütün büyük "felsefi" meselelerin ve ihtilafların dildeki muğlaklıktan kaynaklandığı ve sorunları çözenin yolunun dildeki muğlaklığı aşmak olduğu düşüncesi, ilk dönemindeki Wittgenstein ve pozitivistin temel yönelişini ifade eder. Diğer taraftan bu tezin ortaya çıkardığı sorunlar bir adım sonrasında tam aksi bir tezi tetiklemiştir ki, yine aynı Wittgenstein -temsil gücü yüksek bir örnek olarak Wittgenstein; yoksa genel olarak Batı düşüncesi- ikinci döneminde tam aksine yönelerek, sınırsız pluralizm ve benzeri yaklaşımları savunmuştur. Bu gidişatın son ucunu ise post-truth yönelişi teşkil etmektedir. Bütün bu gidişatın esasında insanın kendisi ile ilgili kararlarında, tabir caizse "tanım gereği" her zaman isabet ettiği, insanın kendisi dışında Rabbi, yani bir Hakikat olmadığı varsayımı yatmaktadır.

İslam dini ve İslam kültürü, her hâlükârda bir Hakikat olduğundan hareket eder ve bu hakikatin Bir olduğunda da ısrar eder. Ancak bu hakikat ile irtibat kurmanın yolu, insanın aklını kullanmasını iktiza eder. Hakikatin insana sunulduğu vasat ve vasıta, tabii bir dilde insanlara ulaşan vahiy ve bu vahyi insanların intersubjektif bir şekilde anlamasına ve iradi ve ihtiyari bir şekilde kabulüne sunan

bir insan, bir Peygamber'dir. Hem dilde sunulan hem de Peygamber'in hayatında görünür hâle gelen Hakikat olduğu hâlde, bu Hakikat ile irtibatın iki ciheti vardır: birisi ittifak diğeri ihtilaf. İslam tam da bu ittifak ve ihtilaf arasındaki ilişki içinde yaşanır. İttifak, daha farklı isimleri ile icma ve tevatür (Batı dillerinde buna "Consensus" diyorlar), bir merci tarafından insanlara kabul ettirilen kararlar olmayıp, akıl ve irade sahibi varlıkların Peygamberin tebliğ ve beyanı ile irtibatları içinde ortaya çıkar. Dolayısıyla icma kadar ihtilaf da akıl ve irade sahibi insanların, akıllarını ve iradelerini kullanmalarının bir sonucudur. Klasik İslam toplumunda müphemliğin bir vakıa olarak kabul edildiğini ve aşılmaya çalışılmakla birlikte, mümkün olmadığı yerde yok etmek yerine, onunla birlikte yaşamının makul yollarını geliştirmeye çalışmanın bir yöntem olarak mevcudiyetini isabetli bir şekilde fark etmiş olan ve bunun üzerinden önemli teşhisler ve teklifler geliştirmeye çalışan Bauer'ın, Hakikat ile irtibatı, tam da post-modern söylemlerden tanıdığımız bir şekilde, ihmal etmesi ve sadece müphemliği, kendi başına ve kendinde üst bir ilke hâline getirmeye çalışması, sorunları çözmekten çok daha da yakalanamaz bir hâle getirme riskini taşımaktadır. Yani sorun bir hakikate veya Hakkatın bir olduğuna inanmakla alakalı olmayıp bir ve değişmez olan Hakikat ile irtibatın yolu veya yolları ile alakalıdır.

Klasik İslam kültürü, özellikle de fukahanın meselelere yaklaşımı biraz daha yakından incelendiğinde bu durum açık bir şekilde görülebilir. Bunun teferruatını ele almanın yeri burası olmamakla beraber, şu kadarı söyle-

nebilir: Hakikatle irtibatın makul bir şekilde, yani deliller üzerinden kurulduğu ve delillerin bir yere kadar yakın ifade etmekle birlikte, bütün delillerin aynı derecede yakın ifade etmediğinin farkında olmak, insan bilgisinin ve dolayısıyla ibtilasının da zann-ı galib ile yaşamasını iktiza ettiğini dikkate almak demektir. Yani sadece Hakikate inanmak değil, Hakikatle irtibatın keyfiyeti de hakikate inanmak kadar önemlidir. Bizim klasik dilimiz gaye kadar yolun da meşru olması gerektiğini söylerken, tam da bunu ifade eder.

Thomas Bauer'ın Türkçeye kazandırılan bu kitabı sadece Almanya ve Batı dünyasında değil, Türkiye ve İslam dünyasında da birçok meseleyi, şimdiye kadar ele alındığından daha farklı bir şekilde müzakere etmeyi tahrik edecek bir içeriğe sahiptir. Yukarıda dile getirmeye çalıştığım hususlar bunun alametleri arasında sayılabilir.

Prof. Dr. Tahsin Görgün

» BURADA HER ŞEY RENGARENK «
-
BİR ÇEŞİTLİLİK ÇAĞI MI?

1978’de Nina Hagen “TV-Glotzer” adlı punk şarkısında şunları söyledi:

Doğudan batıya bakıyorum, 2, 5, 4
Bir türlü karar veremiyorum,
Burada her şey rengarenk!
Televizyon izliyorum

Yeni medyanın çeşitliliği bir yana, hemen hemen herkesin yüzlerce televizyon programı izlediği günümüzde ne söylenebilir? Ancak daha çeşitli hâle gelen sadece sunulan medya araçları değil, kimlik tercihleri, polisiye dizileri, diğ macunları ve çikolatalar da çok daha çeşitli hâle geldi. Elbette, kapitalist bir tüketim toplumunda ürün yelpazesinin geniş ve çeşitli hâle gelmiş olması ve bununla birlikte bu ürünleri satın alan herkese bir kimlik sunulmuş olması şaşırtıcı değildir. Bu sebeple gerçekten bir çeşitlilik çağında yaşadığımız söylenebilir mi?

Almanya’da kuş popülasyonu 1800’den beri yüzde 80 oranında azaldı. Böcekler ise kuşlardan daha kötü durumda. Krefeld’deki Entomoloji Derneği, 25 yılda böceklerin biyokütlelerinin “yüzde 80’e kadar azaldığını” saptadı. Bu durum, popülasyonları 25 yılda yüzde 80 azalan böceklerin, “son 200 yılda yüzde 80’lik düşüş kaydeden kuş popülasyonlarını çok geride bıraktıkları” anlamına geliyor. Peki ya bitkiler? Uluslararası Doğayı Koruma Birliği’nin listelerine göre, “tüm bitkilerin yaklaşık yüzde 70’inin tehlike altında” olduğu kabul ediliyor ve tehdit altındaki türlerin sayısı “yeni bin yılda yüzde 50’den fazla artmış” görünüyor. Bu nedenle biyologlar, 2030 yılına kadar bilinen beş türden birinin ve hatta 2050 yılına kadar her üç türden birinin neslinin tükeneceğinden endişe ediyorlar.” Kuşbilimci Peter Berthold’a göre bu, İntihara Meyilli İnsan’a (homo suicidalis) dönüşen Mükemmel İnsan’ın (homo horribilis) eseridir, çünkü kendisi tarafından serbest bırakılan türlerin neslinin tükenmesinden, insanın kendisinin de kurtulması pek mümkün değildir.

Dolayısıyla doğadaki çeşitliliğin, eşi benzeri görülmemiş bir ölçüde ve oranda düşüşe geçtiği görülmektedir. Peki kültür konusunda durum farklı mıdır? İnsanların toprağı işleme ve [arzu ettiği ürünleri] yetiştirme yoluyla doğaya yaptıklarıyla başlayalım. ‘Kırmızı listeler’ sadece vahşi hayvan türleri için değil, aynı zamanda her biri belirli çevresel koşullara ve kullanım amaçlarına uygun özelliklere sahip evcil hayvan türleri için de vardır. Uzun süredir evcil olan hayvan türlerinin neslinin tükenmesi sadece estetik bir kayıp değildir, bu aynı zamanda gelecekteki hayvancılık için hayati önem taşıyabilecek değerli genle-

rin kaybına da yol açacaktır. ‘Eski ve Nesli Tehlike Altında Olan Evcil Hayvanları Koruma Derneği’ gibi kuruluşlar, bunların korunması için mücadele etmekte ve kendi kırmızı listelerini oluşturmaktadır.

Tarım bitkileri için bilanço daha iyi görünmemektedir. Oysa bugün, her zamankinden daha fazla müsli ve patates cipsi ürünü bulunmaktadır. Gazeteci Silvia Liebrich’e göre bütün bunlara rağmen bizlere, giderek daha fazla tek tip beslenme biçimi sunulmaktadır: “Bir zamanlar dünya çapında 30.000 mısır çeşidi varken bugün bunların sadece birkaç düzinesi daha büyük ölçekte yetiştirilmektedir. Bununla birlikte genetiği değiştirilmiş bitkiler piyasaya hâkimdir.” Muz çeşitlerinden ise dünyada [büyük ölçeklerde yetiştirilen] sadece bir tek tür kalmıştır. Bir zamanlar var olan 20.000 elma çeşidinden şimdi tüketicilere en fazla altı çeşit sunulmaktadır. Dünya Doğayı Koruma Vakfı’nın (WWF) Living Planet Index’ine göre, dünyamızdaki biyolojik çeşitlilik yalnızca 1970 ile 2005 arasında yüzde 27 oranında azalmıştır. Bu verilere göre, çağımızın pek de çeşitlilik çağı olduğu söylenemez!

Acaba, doğada bulunmasa da en azından bugün insanlar arasında daha büyük bir çeşitlilik var mıdır?

Burada da bizi hayal kırıklığına uğratacak bir not düşebiliriz. Her şeyden önce, insanlar giderek daha az farklı [dillerde] konuşuyorlar. Nesli Tükenmekte Olan Diller Derneği (Die Gesellschaft für bedrohte Sprachen eV), dünya çapında konuşulan yaklaşık 6500 dilin neredeyse üçte birinin “önümüzdeki birkaç on yıl içinde kaybolacağını” belirtiyor. Bu derneğe göre,

diller ve lehçeler yalnızca beşerî kültürün ve tinin ifadeleri değil, aynı zamanda konuşanlar için dünyaya açılma ve sosyal iletişim araçlarıdır. Kendi içlerinde bir değeri temsil ederler ve bu nedenle de yaratıcılığın ve insan zihninin çeşitliliğinin tezahürleri olarak korunmalı ve kayıt altına alınmalıdırlar.

Peki ya kültür? Nina Hagen şarkı girişinde, televizyon programlarının çoğalmasının içerik çeşitliliğinde mutlak bir artış anlamına gelmediğine dikkat çekmektedir. 1978'den bu yana televizyon programlarındaki yüz kat artış da bunu değiştirememiştir. Aksine, polisiye dizilerinin ve talk showların olağanüstü bir şekilde çoğalması, kültürel içerikli programları birkaç özel kanala veya gece yarısına doğru itmiştir.

Ya çok kültürlü toplumun durumu nedir? Bana öyle geliyor ki, burada da bir çeşitlilik yanılgısına düşüyoruz. Öncelikle, Avrupa'nın yüzyıllardır dünyanın en tek kültürlü bölgelerinden biri olduğunu belirtmek gerekir. Asya'nın batı ucu olarak, Avrupa nispeten izoledir ve bu nedenle örneğin Orta Doğu'dan daha az göçmen çekmiştir. Neticede, Hristiyanlaşmanın ardından gelen dinî homojenleşme, dünyanın başka hiçbir yerinde dinî bir birliğin bu kadar hâkim olmadığı anlamına da geliyordu. Hristiyan olmayan diğer din mensuplarının [Avrupa'ya] yerleşmelerine izin verilmedi. Buraya genellikle isteksizce ve çoğu zaman zulme uğramış bir şekilde sadece Yahudilerin yerleşmesine izin verildi. Katharlar¹ gibi "kâfirler" amansızca katledildi ve Avrupa'da İslam'ın varlığı, askerî olarak ilk fırsat anında hızla ortadan kaldırıldı. 16. yüzyılda

¹ Katharizm tarikatına mensup kişiler. -ç.n.

Hristiyan mezheplerinin varlığı ortaya çıkmaya ve gelişmeye başlayınca, Sünniler ve Şiiler arasındaki tüm ihtilaflara ve geçici düşmanlığa rağmen İslam tarihinde hiç görülmemiş savaşlar, Batı'da patlak verdi. Modern öncesi çağda, hiçbir kıta dinî ve kültürel olarak Avrupa kadar tekdüze değildi. Bu arka plan göz önünde bulundurulduğunda ancak, 1960'lardan itibaren insanların farklı yeme alışkanlıklarına ve hatta bazen farklı (ama çok da farklı olmayan) bir dine sahip olan "misafir işçilerin" akınıyla şehirlerimizin çok kültürlü şehirlere dönüştüğüne inanmaya başlamaları anlaşılabilir.

Gerçek anlamda çok kültürlülük ise modern öncesi dönemde, Batı Afrika'dan Mısır, Orta Doğu, Orta ve Güney Asya üzerinden Çin ve Endonezya'ya uzanan ticaret yollarında hâkim olmuştur. Marakeş'ten Kahire'ye, Tebriz'den Mumbai'ya, Buhara'dan Şian'a ve Açe'ye kadar, tüm bu şehirlerde birçok farklı dinin ibadethaneleri vardı, insanlar farklı şekillerde giyinmişlerdi ve sokaklarda sayısız dil işitilebiliyordu ve bütün bunlar herkesçe normal ve doğal karşılanıyordu.

Bugün insanlar Berlin ve Londra sokaklarında Hausaca ve Svahili dili konuşsa, Sihler türban taksa ve Çin lokantalarında kavrulmuş tavuk ayağı servis edilse bile, bu çok kültürlülük Eski İpek Yolu'nun veya Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki Osmanlı İmparatorluğu'nunkinin yanından bile geçemez, çünkü bu çok kültürlülük artık dünyanın hiçbir yerinde kalmamıştır. Stefan Zweig, bu gelişmeyi daha 1925 gibi erken bir tarihte son derece öngörülü bir şekilde tespit etmiş ve makalesinde şöyle ifade etmiştir:

Son yıllardaki bütün yolculuğun en güçlü ruhsal izlenimi [...]: Dünyanın monotonlaşmasından önceki sessiz çılgılık. Dış dünyadaki yaşam biçimleri tekdüze hâle geliyor ve her şey tek tip bir kültürel şema üzerinde düzenleniyor. Halkların özgün gelenekleri yıpranıyor, giyim-kuşam tek tipe evriliyor, âdetler ve töreler ise küreselleşiyor. Ülkeler giderek daha fazla birbirine itiliyor gibi görünüyor, insanlar belli bir kalıba göre aktif ve canlı, şehirler de görünüşte birbirine giderek daha fazla benziyor. [...] dış dünyadaki yaşam biçimlerinin tekdüzeliği hiçbir zaman son yıllarda olduğu kadar hızlı ve pervasızca hâkim olmamıştı. [...] Bu durum, çağımızın belki de en yakıcı ve en belirleyici olgusudur.

Zweig bunun sonuçlarının olduğunu, yani

dış görünüşe kadar tüm özgünlüğün sona ermesi anlamına geldiğini söylemektedir. Ona göre herkesin aynı şekilde giyinip bunun sonuçsuz kalacağı düşünülemez [...]: Monotonluk zorunlu olarak içeriye nüfuz etmelidir. İnsanların yüzleri aynı şeylere duydukları tutkudan, vücutları yaptıkları aynı spordan, ruhları ise aynı şeyi arzuladıklarından dolayı birbirine daha çok benzer hâle gelmektedir. Bunun neticesi olarak istemsizce ruhlar da birbirine benzer hâle geliyor, tekdüze indirgeyen dayatmalarla ruhlar artarak kitleselleşiyor, iyi görünmek uğruna kaslar geliştiriliyor ancak sinirler köreliyor. Yani bireyler kendi türünü kendi elleriyle yok ediyorlar.

Nereye bakarsak bakalım, ister doğaya ister insanlara ve onların kültürüne, daha az çeşitliliğe doğru bir eğilim ve çeşitlilikte bir düşüş olduğu gözlemlenebilir. Bunların sebepleri arasında, kentleşme, daha fazla hareketlilik, genel olarak küreselleşme, trafikten kaynaklanan kirlilik, sanayileşmiş tarım, iklim değişikliği, büyük gıda şirketle-

rinin tekelleri ve genel olarak kapitalist ekonomi gibi (çoğunlukla birbiriyle ilişkili) bir dizi neden sayılabilir. Bu faktörlerin tümü insanlara kaderleriymiş gibi dayatılmamıştır. Dolayısıyla, çeşitliliği yok etmek için modern bir eğilim gibi bir şey olmalıdır. Çok kültürlülük konusundaki şiddetli tartışmalar bunu çok açık bir şekilde göstermektedir. Çok kültürlülük Almanya'da küreselleşen modernitenin eşitleme süreci ile yumuşatılan bir mesele olsa da siyasi söylemin en önemli konularından biri hâline gelmiştir. Hâkim kültür hakkındaki anlamsız tartışmaların, gıda çeşitliliği ve güvenliği konusundan daha fazla dikkat çekebildiği ve bir "başörtüsü tartışmasının", kuşların ve böceklerin kaybindan çok daha fazla insanı televizyon ekranlarına kilitlediği açıktır.

Bu nedenle, aşağıdaki sayfalar, etrafımızda bulunan çeşitliliğin varlığını göstermekle ilgili değil, daha çok, çeşitliliğin tüm tezahürlerine katlanma konusundaki arzumuz veya çekincemiz hakkındadır. Bir yanda etnik çeşitlilik veya farklı yaşam tarzları gibi dış çeşitlilikle olan ilişkilerimiz, diğer yanda muğlak bir dünyanın çeşitli hakikatleriyle olan ilişkilerimiz tartışılmaktadır. Çünkü bu tam olarak bizim dünyamızdır: Müphem. İnsanlar sürekli olarak farklı yorumlara izin veren, belirsiz görünen, net bir anlam ifade etmeyen, birbiriyle çelişen, zıt duyguları tetikleyen, ters düşen eylemler öneren izlenimlere maruz kalırlar. Kısacası: Dünya müphemliklerle doludur.

TEKDÜZELİK ARAYIŞINDA

Almancada “Ambiguität” (müphemlik) terimi İngilizce veya Fransızca eş anlamlısından daha az yaygındır. Zira bu iki dilde ambiguity ve ambiguité günlük hayatta sıkça kullanılan kelimelerdir. Bununla birlikte, bu kelime aynı zamanda Almancada da vazgeçilmezdir, yani insanların sürekli olarak karşı karşıya kaldıkları tüm çok anlamlılık (Mehrdeutigkeit), kararsızlık (Unentscheidbarkeit) ve belirsizlik (Vagheit) olguları için kullanılan bir terimdir.

Bazen belirsizlik (Vagheit) ve müphemlik (Ambiguität) arasında ayrım yapmak anlamlı olabilir. Ancak bizim bu kitapta kastettiğimiz mana için bu ayrımı yapmamız zorunlu değildir, çünkü bunların her ikisi de bir tanıma veya bir olguya birçok yorumun getirilebileceği anlamı taşır. Zira ister bir tanımın veya olgunun yeterince açık olmadığından (belirsizlik) isterse de bir tanımın veya olgunun aynı anda birkaç anlama işaret ettiğinden (dar anlamda müphemlik) kaynaklanıyor olsun, fark etmez. Bu nedenle, aşağıda “müphemliği” (Ambiguität) genel bir terim olarak kullanacağız.

Müphemlik sıklıkla istemsiz bir şekilde ortaya çıkar, örneğin bir atış kulübü şu sloganı kullandığında: “Ateş etmeyi öğrenin- arkadaşlarla buluşun.” Bununla birlikte, örneğin literatürde çok anlamlı kelime oyunları veya çağrışımları açısından zengin görüntüler kullanıldığında veya bir sonuca ulaşmak için diplomasideki sözleşmeler kasıtlı olarak çok net bir şekilde formüle edilmediğinde, müphemlik sık sık kasıtlı olarak da kullanılır. Mesela, anayasanın ilk maddesinin kasten kapalı anlamlar içeren ilk cümlesi şudur: “İnsan onuru dokunulmazdır”. Bu cümle hakkında kütüphaneler dolusu kitap yazılmıştır ve tam da açık olmaması nedeniyle anayasanın ilk sütunu olabilmektedir. Bundan dolayı yorumu açıktır ve belirli bir zamanda geçerli olan muayyen saygınlık fikirlerinden bağımsızdır.

Müphemliğin asla tamamen önlenemeyeceği hususu önemlidir. Müphemliğin ve belirsizliğin ortadan kaldırılmasının büyük ölçüde mümkün olduğu çok basit durumlarda bile, belirsizliğin giderilmesi çok fazla çaba gerektirir. Basit bir örnek verecek olursak: Çocukların alkollü içecekler tüketmemeleri gerektiğine dair yaygın bir kanaat vardır. Fakat gençlerin hangi yaştan itibaren alkollü içecek almasına izin verilebilir? Her gencin bireysel gelişimi farklıdır ve her genç için ayrı bir yaş sınırı koymak da mümkün değildir. Yani bir müphemlik durumu söz konusudur. Yasama organı, kendi takdirine bağlı olarak, her biri kendi tarafında iyi argümanları olan çeşitli olası yaş sınırları arasında, tek ve genel olarak uygulanabilir bir karar vermelidir. Böylelikle Almanya’da 16 yaş ve üzeri gençlere alkollü içecek servisi yapılabilmektedir. ABD’nin birçok eyaletinde, 16 yaşındakilerin otomatik

tüfek satın almalarına izin verilirken (ki Almanya’da buna izin verilmez), alkollü içeceklere resmî olarak yalnızca 21 yaşından itibaren izin verilmektedir.

Asgari yaş sınırı belirlenerek müphemlik şimdilik ortadan kalkmış gözükebilir. Fakat kuralın uygulanmasında hâlâ bir belirsizlik bulunmaktadır. İşletmeci, müşterinin gerçekten 21 yaşında olduğunu nasıl bilebilir? Çözüm basit görünmektedir: 21 yaşından büyük olmayan tüm genç müşterilerden kimliklerini göstermeleri istenir. Ancak son bir belirsizlik durumu söz konusu olabilir. Müşteri hangi noktadan sonra kesin ve açık olarak 21 yaşından büyüktür? İşletmeci tarafından en ufak bir yanlış değerlendirme olasılığı nasıl ortadan kaldırılabilir? Chicago O’Hare Havaalanı burada nihai çözümü bulmuştur. Gidiş salonundaki barda bir kadeh içki ile uçma korkusunu hafifletmek isteyen her misafir, kaç yaşında ve ne kadar zayıf olursa olsun kimliklerini ibraz etmek zorunda kalacaktır. Bu kuralı duyan bunak koltuk arkadaşım “This hasn’t happened to me for sixty years [altmış yıldır başıma böyle bir şey gelmedi]” diye homurdanmıştı.

Her ne zaman müphemlik ortadan kaldırılrsa, başka bir yerde ve genellikle beklenmedik bir biçimde yeniden ortaya çıkar. Yani müphemlikle yaşamak insanoglunun kaderidir. Müphemliği tamamen ortadan kaldırmaya çalışmadan yönetilebilir bir düzeye indirgemeye çalışmak ise akıllıca bir davranıştır. Amaç zaten öngörülemeyen müphemliği yok etmek değil, onu evcilleştirmektir. Sosyolog Zygmunt Bauman, müphemliğin artık “modernitenin yıkıcı, soykırımsal potansiyelini sınırlayabilecek ve

etkisiz hâle getirebilecek tek güç olarak” görüldüğünü yazarken daha da ileriye gider.

Tek sorun, insanların doğaları gereği çok anlamlı, açık olmayan, belirsiz, çelişkili durumlardan kaçınma eğiliminde olmalarıdır. Yani, psikolojinin dediği gibi, insanlar müphemliğe karşı hoşgörüsüz olma eğilimindedir. Bu yüzden bazen müphemliği korumak zordur.

İşte yine sıradan bir örnek, bu sefer diplomasi, yani özellikle müphemliğin işlenmesine muhtaç bir alandan. ABD her zaman “Çin Cumhuriyeti” olan Tayvan’ın yakın bir müttefiki olmuştur. 1979’da Çin Halk Cumhuriyeti ile diplomatik ilişkiler kurulması uygun görüldü, bu ancak Tayvan ile diplomatik ilişkilerin kesilmesi pahasına mümkün olabildi. O zamandan beri, Amerika Birleşik Devletleri’nin politikası bir yandan Tayvan ile diplomatik ilişki kurmak, diğer yandan ülkeyi yakın bir müttefik olarak görmeye devam etmek olmuştur. Bu, cümlelerin aynı anda geçerli olduğu ve aslında birbirini dışlayan tipik bir müphemlik durumuyla sonuçlandı, yani “Tayvan ile hiçbir ilişkimiz yok!” Ve “Tayvan ile yakın ilişkilerimiz var!” şeklinde. Buradaki müphemlik, her iki cümlenin de farklı bir referans gösterimi içindir, yani bir yanda uluslararası diplomasi için, diğer yanda jeopolitik ittifak siyaseti için geçerli olmasından kaynaklanmaktadır. Bu tür bir müphemlik, ancak ilgili herkes için faydalı olduğu ve hiç kimsenin bir aksilik yaratmadığı sürece sürdürülebilir. Bu bağlamda, seçilmiş ABD Başkanı’nın 3 Aralık 2016’da Tayvan Devlet Başkanını telefonla araması tehlikeli bir gaftı: Tayvan ile ticaret yapabilirsiniz, Tayvan’a silah bile satabilirsiniz, ama kesinlikle devlet başkanıyla telefonlaşmamalısınız.

Müphemliğin zor olmasının ve hiçbir zaman tamamen ortadan kaldırılamamasının sebebi, müphem olmayan bir dünyanın mümkün olmamasından kaynaklanır. Bununla birlikte, bir müphemlik durumunu sürdürmek hiç de kolay değildir, çünkü insanlar doğaları gereği müphemliğe yalnızca sınırlı ölçüde hoşgörülüdür ve uzun süreli bir belirsizliğe katlanmak yerine bir açıklık durumu oluşturmaya çalışırlar. Bu nedenle müphemlik durumu dengesiz bir durumdur. Bununla birlikte, müphemlik ortadan kalkarsa, bir belirsizlik durumu zorunlu olarak ve hemen ortaya çıkmaz. Aksine, bir müphemlikten diğerine sendeleme kaçınılmaz sonuçtur. Dolayısıyla bireyler ve toplumlar doğru miktarda müphemliği aramakla iyi ederler. Bana göre bugünün dünyasında sorun her şeyden önce müphemliğe karşı tolerans eksikliğidir. Bu nedenle, beraberinde getireceği problemleri yok saymadan, aşağıda (kısmen) müphemliğe tolerans eksikliğinden kaynaklanan sorun alanlarına odaklanacağım.

MÜPHEMLİK KÜLTÜRLERİ

İnsanların müphemlik toleranslarına farklılık gösterdiğine ilk dikkat çeken kişi, 1949 yılında psikolog Else Frenkel-Brunswik oldu. Daha sonraki psikologlar ve psikiyatristler bu yaklaşımı geliştirdiler, ancak bu, uzun bir süre bireysel psikoloji ile sınırlı kaldı. Bireyler çevrelerinden bağımsız olarak gelişmezler ve bu çevre yalnızca bildiğimiz veya bildiğimizi düşündüğümüz şeyleri değil, aynı zamanda neye değer verdiğimizi veya neyi reddettiğimizi, neyi umduğumuzu ve nelerden korktuğumuzu ve nihayetinde ne hissettiğimizi ve nasıl hissettiğimizi de etkiler.

Öncelikle toplumların karakteristik özellikleri olarak bireylerin özelliklerini inceleyen bu sorular, düşünce tarihi ve tarihsel antropoloji gibi disiplinlerin meselesidir. Örneğin, bu araştırma alanında öncü kabul edilen Philippe Ariès, *[Batıda] Ölümün Tarihi* (*Geschichte des Todes*) adlı kitabında, insanların ölümle ilgili fikirlerinin Avrupa'da zaman içerisinde değiştiğini ve hatta tersine döndüğünü ortaya koymuştur. Erken Modern Çağ'da insanlar ani

ölümden korunmak için ölüm döşeginde ayin yapabilme, son işleri halletme, arkadaşlarına ve ailelerine veda etme fırsatını kaçırmamak için dua ederlerdi. Bugün ise çoğu insanın mümkün olduğu kadar ani ve acısız bir ölüm talep ettiği gözlemlenmektedir. 16. yüzyılda mümkün olduğu kadar ani ve alelâde bir şekilde ölmek isteyen insanlar olsa da toplumsal anlayış farklıydı.

Dolayısıyla zihniyet tarihine ait bu olgu, birey hakkında değil, genel toplumsal eğilim hakkında bir şeyler söylemektedir. Bu anlamda toplumlar, müphemliğe karşı daha fazla veya daha az tolerans göstermeleri açısından da birbirleriyle karşılaştırılabilir. Bu, toplumların müphemlik toleransı parametresine dair birbirlerinden nasıl farklılaştıklarını ve bu parametre boyunca az çok müphemlik toleransına doğru nasıl geliştiklerini çok açık bir şekilde göstermektedir.

Öncelikle yaşanmış üç tane örnekle başlamak istiyorum. İlk örneğimde, ABD’de kaldığı uzun süre içinde, ABD’nin Almanya’ya kıyasla belirgin bir şekilde çok daha düşük bir müphemlik toleransına sahip olduğunu fark eden bir psikiyatristin deneyim raporu bulunmaktadır. Bunu, müphemliğe karşı toleransın hem Katolik hem de Protestanların kendi sınırlarına nasıl ulaştığını gösteren, din alanından iki tarihsel vaka incelemesi takip etmektedir.

ABD’de Berabere Kalma Yok

Psikiyatri Profesörü Christopher Baethge, bir araştırmanın parçası olarak birkaç yılını ABD’de geçirdi ve bu ülkede ambivalenz ile nasıl başa çıkılacağına dair bir makalesinde

deneyimlerini aktardı. Baethge'ye göre ambivalenz, çelişkili duyguların aynı anda yaşanmasıdır. Örneğin, bir kişinin veya bir şeyin aynı anda hem çekici hem de itici gelmesi gibi. Ambivalenz, gözlemleyenin kendisi tarafından müphem olarak algılanan olgulara karşı verilen psikolojik tepkidir. Ambivalenz toleranssızlığı ile müphemlik toleranssızlığı yakın ilişkilidir (ama amacımız doğrultusunda, ikisi arasındaki farkı irdelemeye gerek yoktur).

Baethge, ABD'de ambivalenz durumlardan Almanya'dan çok daha fazla korkulduğunu ve kaçınılmaya çalışıldığını fark etmişti. Amerikalılar "mümkün olduğunca açık olmaya çalışırlar" ve genellikle –kültürel olarak heterojen kökenlerine ve büyük bireysel farklılıklarına rağmen– "her ne pahasına olursa olsun ambivalenzliğin ortaya çıkmasını önlemeye çalışırlar." Baethge, erkeklerin kalın seslerinden rahatsız olur (ve Avrupa'da genellikle tiz olarak algılanan kadınların ince seslerini de örnek verebilirdi), "o kadar gürültülü ve kalın, o kadar gırtlaktan ve erkeksi ki, bir Alman olarak [bana kendimi] neredeyse kadınsı hissettiriyor. Amerika'da, Avrupalı erkeklerin eşcinsel olduklarının düşünüldüğünü hayretle bildirmelerine şaşmamalı." Amerikalılar ayrıca daha fazla fiziksel mesafeye önem verirler ve uzun süreli göz temasını tehdit olarak algılama eğilimindedirler. Ayrıca Baethge'nin ABD'de neredeyse hiç beraberlikle sonuçlanmayan takım sporlarının özellikle popüler olduğuna dair gözlemi de eğlencelidir: Amerikan futbolu, beyzbol ve basketbol. Oysa bu durum, maçların genellikle berabere bittiği Avrupa futbolu ile karşılaştırılabilir bir cazibeye sahip değildir.

Nasıl olduğu sorulduğunda, bir Amerikalı asla somurtkan ve belirsiz bir “idare eder!” veya “yaşlanıyoruz işte” ile cevap vermez, her zaman çok iyi olduğunu iddia eder, çünkü Amerikan ifadeleri bile “Almanca’nın aksine” kelime ve tonlama seçiminde mümkün olduğunca açık olmaya çalışır. “Amerikan edebiyatı, Avrupalı bakış açısıyla ister boş ister aşırı basit, isterse de net ve dinamik görünsün”, Amerikan konuşma tarzının mükemmel özelliği, “açık olmasıdır.”

Ambivalenz’ten bu kaçışının dış politika üzerindeki etkilerini düşündüğümüzde durum daha da ciddileşir. Meseleleri açık bir şekilde netliğe kavuşturmak için doğrudan müdahale etme eğilimi, yani müdahalecilik, en azından siyasette de “araftaki durumlardan ve uzlaşmalardan kaçınma” eğiliminden beslenmektedir.

Son olarak Baethge, ambivalenz korkusu ile kapitalizm arasındaki bağlantıya da dikkat çekmektedir. ABD’de işiniz için elinizden gelenin en iyisini yapmak zorundasınızdır. Orada, “ambivalenz kararsızlığı kesinlikle pek yardımcı olmaz.” Başka bir deyişle: “Ambivalenz’ten kaçınmak da bireysel başarının ön koşullarından biridir.”

Ancak buradaki ilişki, daha sonra tartışılacak olan birbirine bağımlı, karşılıklı bir ilişkidir: Belirsizlikten ve tereddütten kaçınmak yalnızca kapitalizmde bir kariyer için yararlı olmakla kalmaz, aynı zamanda genel olarak kapitalizmin başarısı için neredeyse bir ön koşuldur. Çünkü ne pahasına olursa olsun isteyen herkes için gözle görülür tek bir şey vaat eder: Açıklık. Her ürüne ve (bunun için ürün özelliklerini de üstlenmesi gereken)

her kişiye, piyasa mekanizmaları aracılığıyla, ikinci bir ihtimale mahal vermeyen kesin sayılarla değer biçilebilir. Kapitalizm özellikle ABD’de derin köklere sahip olabilir. Ancak Avrupa’da da kapitalizmin alternatifinin olmadığı düşünülmektedir. Baethge’nin, müphemliğe Avrupa’dakinden çok daha az toleransın olduğu ABD hakkındaki gözlemleri, günümüz Avrupa toplumlarının müphemliğe karşı hoşgörülü limanlar olmadığı gerçeğini gizlememelidir.

Roma’da Geçici Bir Berabere Kalma

Müphemliğe karşı hoşgörü meselesinin, Avrupa tarihinde dünyanın diğer bölgelerine göre çok daha çalkantılı bir serüveni olduğu görülmektedir. Orta Doğu’ya kıyasla Avrupa’da, örneğin Rönesans, Hümanizm ve Barok gibi nispeten müphemliğe toleranslı dönemler, din savaşları, Fransız Devrimi ya da ideoloji çağı olan 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılda gerçekleşen müphemliğe hoşgö-rüsüz dönemlerle yer değiştirdi.

Batı Avrupa toplumlarında müphemliğe karşı gösterilen toleransın iyi bir göstergesi, Katolik Kilisesi’nin mevcut durumudur. Zira Katolik Kilisesi şaşırtıcı bir şekilde müphemliğe karşı hoşgörülüdür. Gazeteci Matthias Drobinski’ye göre, başka hiçbir kurum “bu kadar çok belirsizliğe, çelişkiye ve kültürel farklılığa” katlanamaz. Bu nedenle “Katolik Kilisesi’nin gelecekte endişe etmesine gerek kalmamıştır: Tam da çeşitlilik ve birlik, gelenek ve modernite arasındaki gerilime katlanabildiği için [...] güçlü bir kurumdur.”

17. ve 18. yüzyıllardaki Katolik Kilisesinin Pers siyaseti, onların müphemliğe karşı gösterdikleri hoşgörünün güzel bir örneğidir. Bu siyaset içerisinde farklı tarikatlar yer almıştır. Örneğin, burada diğer Hristiyan mezheplerine ve tarikatlarına göre daha pasif bir tavır sergileyen, Asya'daki misyonerlik faaliyetini tartışmasız bir meydan okuma olarak gören yalın ayaklı Karmelit tarikatı mensupları dahi bulunuyordu. Papalık görevi diplomatik bir görevi de içerdiğinden, Karmelitler kendi sınırlarının ötesine geçmek zorunda kaldılar: Ciddiye alınmak için Karmelit keşişlerinin at sırtında saraylı gibi giyinmiş bir şekilde görünmeleri ve Papa'nın emri hatırına kendi prensipleriyle çelişen bu durumu tolere etmeleri gerekiyordu.

O dönemin Fars toplumundaki müphemlik toleransına yaraşır bir şekilde Müslümanlar, misyonerlere karşı, dostane ve saygıyla yaklaştılar. Tarihçi Christian Windler'a göre, misyonerlere "Osmanlı İmparatorluğu'nun yanı sıra İran'da da başka mezheplerin rahipleri ve papazlarının Erken Modern Çağ'ın Batı Avrupa'sında sadece istisnai olarak bulabildikleri bir hareket özgürlüğü" verilmiştir. Ancak Müslümanlar dinlerinden dönmedikleri için misyonerlerin ana odak noktası kısa süre sonra İran'daki büyük Ermeni Hristiyan cemaati olmuştur.

Ancak bazen misyonerler Roma'daki Curia'ya¹ çelişkili, çözülmesi mümkün olmayan konular sundular. Örneğin, Avrupa ve Asya'da ticari pazarları bulunan, dönemin en zengin ailelerinden biri olan Sheriman ailesi, birleşik

¹ Curia, Katolik Kilise'sinde önemli meselelerde karar veren mercidir. -ç.n.

Ermenilerin, yani Katolik Kilisesi'ne katılıp Papa'yı lider kabul eden Ermeni Hristiyanların en önemli hamisi ve maddi olarak destekleyicisiydi. Ermenistan'da âdet olduğu gibi, Sheriman'lar çocuklarını henüz çok küçükken evlendirirlerdi. Böyle bir durum meydana geldiğinde, misyonerler Curia'ya bunun hoş görülüp görülemeyeceğini sordular. İkilem çözülemedi. Bir yandan çocuk yaşta evliliklere hiçbir koşulda izin verilemezken, öte yandan Sheriman'lara ve birleşik Ermenilerine bulaşmak mümkün değildi. Peki böyle bir sorunla nasıl başa çıkılmalıydı? Neyse ki, Curia'nın bu tür meseleleri çözmek için bir yöntemi vardı. Denildi ki: *Nihil esse respondendum*. –“Cevap verilmemeli.” *Nihil esse respondendum* böylece “Yaygın olarak kullanılan bir formül hâline geldi. Kutsal Makam *dubia* (şüpheler) ile karşı karşıya kaldığında, yani cemaatin ayrılmak istemediği Latin Katolik Kilisesi'nin prensipleri ile tikel bazı meseleler çatıştığında bu formüle başvurmuştur. Sorunu kolayca ertelemek yerine, resmî bir karar verildi –bu karar ise karar vermemekten ibaretti–. Bu, bugün müphemliğe karşı daha az hoşgörülü olan zihin dünyamızla anlaşılması zor bir müphemlik sanatı başarısıdır.

Bugün *Nihil-esse-respondendum* zamanlarına dönüş yapmak pek mümkün görünmüyor. Münster Kilise tarihçisi Hubert Wolf, *Krypta* adlı kitabında, bugünün Katolikliğinin, müphemliğe daha toleranslı zamanlardaki Katoliklikten çok şey öğrenebileceğini göstermiştir. Windler'in 18. yüzyıl için belirttiği gibi, müphemliğe karşı daha az tolerans eğilimi giderek arttı. Papa IX. Pius'un 1870'deki Birinci Vatikan Konsili sırasında şüpheli yön-

temlerle dayattığı yanılmazlık dogması en derin noktaya işaret etmektedir. 1864'te, muhtemelen o zamana kadar Katolik Kilisesi'nin en ideolojik metni olan *Syllabus errorum*'u (*Sapkınlıklar Dizini*) yayımlanmıştı. 1962'den 1965'e kadar olan İkinci Vatikan Konseyi, örneğin Yahudiler ve din özgürlüğü ile ilgili olarak bazı alanlarda yeni başlangıçlar hissi uyandırır da müphemliğe karşı daha çok hoşgörü için bir açılım sunmadı. Böylelikle kadınlar kilise hiyerarşisinde daha iyi bir konuma getirilmedi. Örneğin, başrahibeler daha önce genellikle piskoposların yargı yetkisine sahipti. Pek çok durumda, piskoposların atanmasında kullanılanlara benzer metinler, başrahiplerin atanması için kullanıldı ve başrahibeler, rahipliklerinin aynı zamanda diyakozların² atamasına benzer şekilde onlara kutsal yetkiler verdiği görüşündeydi. Bu gelenek ancak İkinci Vatikan Konsili'nden sonra sona erdi: Piskoposluk atamasını anımsatan tüm pasajlar silindi ve "kadınların atanmasını anımsatan herhangi bir şeyden kaçınmak için artık bütün işlemler başrahibenin basit bir kutsamasına indirildi."

İkinci Vatikan Konsili ayinlerde de tekdüzeliğe dair adımlar atmıştır. 1981'de psikanalist Alfred Lorenzer, ayinlerin gelişimini "tam yetkilendirme yöntemi" olarak ayrıntılı bir şekilde eleştirdi. "Ayinın sözlü duyuruya tabi kılınması, ideolojik ve didaktik bir zorlamayı, dünya yorumları için merkezî olarak kontrol edilen ilkelerin doğrudan bir arzını, kesintisiz, didaktik olarak zekice düzen-

² Katolik, Anglikan ve Ortodoks kiliselerindeki üç yüksek ruhban derecesinin ilk basamağı olan diyakozluk rütbesini haiz kişidir. -ç.n.

lenmiş bir eğitim programı aracılığıyla günlük yaşamın düzenlenmesini” getirdi. Konsey sırasında, Papa XXIII. John, kilisenin ayinsel çeşitliliğini övdü. Lorenzer’e göre “Konsey ve konseyden sonraki yürütme organları, bu çeşitliliği başarıyla merkezsizleştirdi.” Tıpkı ayin genel olarak anlamını yitirdiği gibi, sanat ve müziğin önemi de azaldı. Senkretik³ bir geçmişe sahip birçok bölgesel özelliği içinde barındıran Latin Amerika’da bu durum özellikle etkindir: “Halk oyununun özelinde, onun hayal gücünü kısıtlayan, onu inceleyen (kristolojik olgunluğa kadar), kontrol eden (büyü için – pagan malzemeleri), düzenleyen [...] ve onu sözlü duyurunun hizmetine koymak isteyen, anlamlı sembolizmi kaçınılmaz olarak ortadan kaldıracaktır.

Matthias Drobinski XVI. Benedict’in 2013’teki istifası vesilesiyle, Katolik Kilisesi’nin, belirsizliğe karşı toleransının eski zirvelerine ulaşmadığı tespitinde bulundu: Son iki papa, “kiliselerindeki müphemliği toplam 34 yılı aşkın görev süresince bir sorun olarak [...] ve mümkün olduğu kadar kapsamlı bir şekilde çözülmesi gereken korkutucu bir durum olarak görmüştür.” “Müphemliği ortadan kaldırmak için gerçekte muhal olan faaliyetlerde bulundular” ve bunu, “kiliselerini merkezileştirerek ve tartışmaların sona erdiğini ilan ederek, sanki bu dünyadaki sorunları çözmüşler gibi, çeşitli Katoliklerin bir arada varoluşunu evcilleştirmeye ve disipline etmeye” çalışarak yaptılar. Katolik Kilisesi böylelikle “daha açık bir hâle gelmemişti, aksine hasta, bölünmüş hâle gelmiş, ayrıca

³ Farklı din düşünce ve kültürlerin birleşim hâli. -ç.n.

hem dâhili hem de harici iletişimi kesintiye uğratılmıştı.” Müphemliğe karşı daha az tolerans gösterme eğiliminin belki daha sonraları, ancak daha da şiddetli bir şekilde İslam’ı da etkileyip etkilemediğini ileride göreceğiz.

Cenevre’de Kısa Süreli Berabere Kalma

Rönesans döneminde, Avrupa tarihinde nadiren görülen bir müphemlik aşırılığı vardı. İtalya’da sanat ve kültür muhteşem bir şekilde gelişirken, çoğu kişi artık Rönesans papalarının müphemliğe karşı aşırı toleransını sorgulamadan kabul etmek istemiyordu. Sonuç yine tipik bir Avrupa oldu. Dünyanın diğer bölgelerinde uzlaşmacı çözümler, yani reform yerine reformlar bulunabilirdi. Bununla birlikte Avrupa’da, daha önce dünyada bu kadar geniş bir kapsamda neredeyse hiç var olmayan kilise bölünmeleri ve dinî hassasiyet oluştu.

Bu ortamda, Rotterdamlı Erasmus gibi öğüt veren pek çok uzlaştırmacı ses vardı ve reformun nihayetinde radikal bir biçim alacağı Cenevre dâhil olmak üzere birçok yerde uzlaşmaya varılacak iyi niyetler mevcuttu. Bunun olacağı başta kesin değildi. Volker Reinhardt’ın bir kitabının başlığı olan Cenevre’de bir “*Erdem Zorbalığı*” (*Tyrannie der Tugend*) kurmak için din artık tek başına yeterli olamazdı. Dinî hassasiyet genellikle sadece bireyleri motive eder. Buradan geniş bir hareketin ortaya çıkması için her zaman siyasi motivasyonlara ve elverişli siyasi koşullara ihtiyaç vardır. Hem Luther hem de Calvin için durum buydu ve [günümüzde] Taliban ile DAESH için de durum farklı değildir. En samimi dindarlar bile, dinin

müphemlikle dolu bir mesele olduğunu bilirler veya en azından bilincine varmaksızın hissederler. Dinî hassasiyeti geniş bir cephede harekete geçirmek için her zaman harici bir mekanizma gereklidir.

Cenevre'deki reform buna güzel bir örnektir: Başlangıçta burada da reform çabaları vardı, ancak bunlar çok hassas bir şekilde yürütülmedi. [Reformcular] “Yaşa ve yaşat” sloganını kullanıyorlardı. Bu, karşı karşıya gelinen siyasi güçler olmasaydı, uzun süre devam edebilirdi. Burada, federasyon yanlısı bir politika ile seilmeyen Savoy dukler arasında bir mesafe yaratmak istendi. Bu nedenle 1526 yılında Freiburg/Fribourg ve Bern arasında bir *combougeoisie*⁴ anlaşması yapıldı. Ancak Bern iki yıl sonra reformu yürürlüğe soktuğunda, Freiburg eski inancın bir kalesi olarak kalmaya karar vermiş, Cenevre üzerine de şu ya da bu yönde karar verme baskısı artmıştır. Dinî hassasiyetten uzak olan pragmatik burjuvazi, neredeyse klasik, müphemliğe toleranslı bir çözüm denedi: “Üçüncü yol” politikası. Bunun açılımı şuydu: “İmanı, bireysel vicdan meselesi hâline getirmek, din adamlarına Tanrı'nın saf Sözü temelinde vaaz etmelerini emretmek ve geriye kalan her şeyi olduğu gibi bırakmak”. Oruç vaazları dâhil olmak üzere sadece İncil'e dayanmalı ve etten kaçınma emrine bağlı kalınmalıdır. Ancak bu durumda müphemliği sürdürmek kolay olamazdı ve ne Katolikler ne de Reformcular bu çözümden memnun değildi ve birini diğerine tercih etmek için yeterli siyasi ve hatta askerî nedenler varken, bu orta yol girişimi, sadece birkaç yıl içinde, 8

⁴ Kent soylu sınıfı. -ç.n.

Ekim 1535'te katedralde son Katolik ayini kutlandığında sona erdi. "İnancın Roma hurafeleriyle kirlenmesi"ne karşı çıkan vaiz Guillaume Farel mücadelesinde galip gelmişti.

Ertesi yıl, Farel'in desteğiyle John Calvin, Cenevre'ye yerleşti ve "erdem zorbalığı" nı orada directti. Bugün fanatik Müslümanlar benzer bir şey için çalışırken, her zaman bir "Tanrı devleti" istedikleri söylenir. Esasen "Tanrı Devleti" terimi Augustin'e aittir (De civitate Dei) ve o bu kavram ile bambaşka bir anlamı kasteder. Arapça karşılığı yoktur ve bu terim İslam'da, Kalvinist Cenevre'de kullanıldığı manada kullanılmamıştır. Bu yüzden bugün mümkün olduğunca bundan kaçınılmalıdır.

Ancak bu kavramın ötesinde, Calvin'in "erdem zorbalığı" ile "İslamcı toplum tasavvurları" arasında çarpıcı benzerlikler bulunmaktadır. Her ikisi de birçok tanım ve yorum almış olan fundamentalizm kavramı altında toplanabilir. Özellikle ilginç olan, onlardan hangi unsurların müphemlik hoşgörüsüzlüğüne kadar geri götürülebileceğidir, çünkü çok belirgin bir müphemlik hoşgörüsüzlüğünün her fundamentalizmin altında yattığı gerçeğinden şüphe edilemez. Fundamentalizmin bu temeli bir kez anladıktan sonra, daha önce fundamentalizmden söz etmenin alışılmış olmadığı toplum alanlarında bile, fundamentalist unsurlarına karşılık gelen özellikler kolayca tanınabilecektir.

Hakikat (Wahrheit) kavramıyla başlayalım. Açıklık için çabalayanlar, yalnızca tek bir gerçeğin olabileceği ve bu gerçeğin de açıkça tanınabilir olduğu konusunda ısrar

edeceklerdir. Farklı perspektifler, yani farklı bakış açıları belirsizliği tetiklediği için belirsiz bir dünya görüşü reddedilir. Calvin'e göre, İncil kesinlikle açıktır ve tüm önemli noktalarda yorum için herhangi bir boşluk bırakmadan koşulsuz olarak bağlayıcıdır. İslam'da ve diğer dinlerde günümüzün fundamentalist akımlarına paralellik gösteren dünya görüşleri ve siyasi ideolojiler de ortadadır.

“Hakikat”ı tamamlayan kavram artık olasılık kavramıdır. Klasik bir fıkıh âlimi hüküm verdiğinde gerçeği bulduğunu iddia etmez, sadece iyi delillere dayanan muhtemel doğru bir çözüm bulduğunu iddia eder. Demokrasi üzerine kurulmuş devletlerin parlamentoları da gerçeği bulduğunu ileri sürmezler, sadece en olası çözümü ararlar.

Şayet tek bir hakikat varsa, o vakit bu, zaman üstü [bir surette] geçerli olmak zorundadır. Bazı şeyler farklı görüldüyse ve belirli zamanlarda farklı yorumlandıysa, bu görüşler ve yorumlar ancak yanlış olabilir, çünkü aksi takdirde birden çok hakikat olması gerekirdi. Dolayısıyla fundamentalizmin ikinci temel özelliği tarihin reddidir. Calvin'in “Hristiyan toplumunun kuruluş planı da sıfırdan bir şey inşa etme iddiasıyla değil, her şeyi en eski ve en saf örneklerden yola çıkarak sağlam temellerle dayanma amacıyla ortaya çıkmıştır. Havariler ve onların doğrudan halefleri tarafından örneklerle desteklenmeyen hiçbir şeyin delil değeri yoktu”. Bu yaklaşım bugün Selefiler için de geçerlidir. Bu yüzden fundamentalist hareketleri “Orta Çağ”a geri dönmeyi istemekle suçlamak gülünçtür. Bir yandan, hiçbir durumda isabetli bir ifade olmayan “Orta

Çağ” teriminin kullanıldığı o dönem için, fundamentalist bir dönem olduğu iddiası yersizdir. Öte yandan fundamentalistler, farklı yorum gelenekleri ve peyderpey ortaya çıkan teolojik yorumlar ile dinlerinin tarihsel gelişimini şiddetle reddederler. Geçerli olan tek şey, Tanrı’nın iradesinin veya dinin kurucusunun sözde saf ve katıksız bir şekilde tanındığı ve uygulandığı ilk dönemdir.

Bu, birçok yönden açık olma durumu ile örtüşen üçüncü karakteristik özelliğe, yani saflığa yol açar. Bir şey ancak ve sadece saf olduğunda mutlak olabilir. Yabancı başka bir unsur dâhil olur olmaz, açıklamalar kaçınılmaz olur. O zaman bu aynı şey, yine de saf olabilir mi? Saf olan şeyin, ona eklenen şeyle ilişkisi nasıldır? Eklenenin kendi anlamı var mıdır, yoksa orijinal olarak saf olanın anlamını değiştirir mi? Değiştirmese bile, yine de bir yoruma tabi tutulmak zorunda kalacaktır ve bu nedenle orijinal olan kaçınılmaz olarak artık açık/mutlak olmayacaktır. Yorumlanması ve açıklanması gereken her şey artık saf değildir.

Bu saflık fikri, gerçek dinî kutsal yazılardan gelmeyen tüm unsurları dinden arındırmak isteyen vaiz Farel’de de vardı. Calvin ayrıca Cenevre’den yanlış fikirleri olan tüm insanları sürgüne göndererek ve hatta Miguel Servet gibi “yürüyen bir virüs kaynağı” olan herkesi kazıkta yakarak arındırmak istedi. Bu nedenle *hakikat takıntısı*, *tarihin reddi* ve *saflık için çabalama* her fundamentalizmin temelini oluşturan müphemlik hoşgörüsüzlüğünün üç özelliği veya temel kavramlarıdır. Bu, müphemlik hoşgörüsüzlüğün fundamentalist kutbudur. Her şey açıktır, ya tamamen doğru ya da tamamen yanlıştır ve bu, her zaman ve zeminde geçerlidir.

Prensipte, müphemliği önlemenin sadece iki yolu vardır. Müphemlik, (1) ya bir şeyin tam olarak tek bir anlamı varsa (2) ya da hiçbir anlamı yoksa var olmaz. Ben bu ikinci kutbu kayıtsızlık (*Gleichgültigkeit*) olarak adlandırıyorum. Bu kavram birkaç çağrışım uyandırır: Bir şeyin anlamı yoksa (İngilizcedeki *meaning*), o zaman tüm yorumlar eşit derecede geçerlidir. Bütün anlamlar aynı derecede geçerliyse, ilgili şey genel anlamını (*importance* anlamında) kaybeder ve kayıtsız bir kalple veya en iyi ihtimalle yüzeysel bir merakla bakılabilir.

Şimdiki tezim, zamanımızın müphemliğe çok az tolerans gösterdiği bir zaman dilimi olduğudur. Sadece din alanında değil, hayatın birçok alanında, müphemlikten kurtulmayı vaat eden teklifler çekici görünmektedir. Bunlar, takipçileri ve müptezelleri tarafından özellikle çağdaş ve ilerici olarak kabul edilir ve genellikle kendi alanlarında söylem egemenliğini ele geçirmişlerdir. Buna mukabil çeşitlilik, karmaşıklık ve çoğulluk artık zenginleşme olarak algılanmamaktadır. Bu gelişme, bu kitabın başlığında, *Dünyanın Tekdüzeliliği* olarak adlandırılan şeye, yani hayatın her alanında daha az anlama, daha az müphemliğe ve daha az çeşitliliğe yol açar. Aşağıdaki bölümlerdeki amacım, din, sanat, müzik ve siyasetteki fundamentalizm ve kayıtsızlık kutuplarıyla, bu dünya görüşünün nasıl genişlemeye devam ettiğini göstermektir. Bu düşünceleri, örneğin giderek özdeşleşen yemek kültüründen yaşam tarzına, modadan edebiyat ve bilime kadar hayatın diğer alanlarına aktarmak okuyucuya kalmıştır.

FUNDAMENTALİZM VE KAYITSIZLIK ARASINDAKİ DİNLER

Deutsche Theater Berlin'in 2015/16 sezonunun mottosu "Boş Cennet"ti. Ama cennet gerçekten ne kadar boştur? Ve cennetin boş olduğunu varsayarsak, o hâlde medya neden din konusuyla bu kadar ilgilidir?

Gerçekten de bulgular çelişkilidir. Dine olan ilgi şüphesiz büyüktür. Ve bu nedenle bundan (Friedrich Wilhelm Graf'ın bir kitabının başlığına göre) *Tanrıların Dönüşü* (*Die Wiederkehr der Götter*) sonucu çıkarılabilir mi? Aksine, Detlef Pollack gibi din sosyologları, dine olan ilginin çok açık bir şekilde, genel olarak bir azalmaya doğru gittiğini belirtmektedir. Ancak burada şu soru ortaya çıkmaktadır: Bu uzun vadede devam edecek ve nihayetinde yaşanmış dinin yok olmasına yol açacak bir süreç midir?

En azından büyük yerel farklılıklar Almanya'da bile göze çarpmaktadır. Ateizmin başkenti Berlin'de nüfusun

sadece yüzde 30'u iki büyük kiliseden birine mensupken, Münster'de bu oran azalan bir eğilimle de olsa yüzde 70'tir. Küresel bir perspektiften bakıldığında, aslında çeşitli dinî kültürlerin gelişimi çok da farklı değildir. Çoğu zaman bir karşı örnek olarak gösterilen ABD'de bile, dinî bağlar sıklıkla gerilerken, aynı zamanda fundamentalist akımlar da güçlenmektedir.

Bu, ilk bakışta farklı görünse de aslında İslam örneğinde de temelde farklı değildir. Bir yandan geleneksel dindarlık güçlü olmaya devam ederken, 1950'lerden bu yana kentlerde, Tunus, Kahire ve Herat ve tabii Saraybosna'da sekülerleşmeye doğru artan bir eğilim gözlemlenmektedir. Ancak siyasi gelişmeler bu eğilime farklı bir yön vermiştir.

Ve burada dikkat çeken bir gözlem yapılabilir: Din, siyasi kimliğin oluşumuna katkıda bulunduğu her yerde güçlü kalır. Polonyalıların, Doğu Almanların aksine, komünist yönetim altında ateist olmamalarının nedeni budur. Yüzyıllar boyunca Polonya'daki Katoliklik, Rus Ortodoksluğundan ve Alman Protestanlığından ayıran ulusal bir sınırın işareti olmuştu. Doğu Almanya'da Protestanlığın böyle bir işlevi yoktu. Günümüz Rusya'sında ise Ortodoksluk ulusal kimliğin önemli bir özelliği hâline gelmiştir. Bu nedenle tüm ulus kilisenin arkasında durur, ancak bu, insanların dua ettiği ve kilisede ibadet ettiği anlamına gelmez. Rusya'da durum, din ve inançtan çok, siyaset ve ulusla ilgilidir: Sosyolog Pollack ve Rosta'ya göre, "başka alanlarda olduğu gibi burada da dinin, siyasi, ulusal veya ahlaki görevlerle karıştırılması, dinin önemini artırmak için temel bir işlev görür."

Benzer bir durum İslam ülkelerinde de gözlemlenebilir. Sözde “yeniden İslamlaştırma”nın ortaya çıktığı İran’ı ele alalım. 1979 İslam devrimine güçlü bir dinî kimlik eşlik etti ve laik Şah diktatörlüğünün devrilmesine yol açtı. Bugün İran bir “İslam Cumhuriyeti”dir, ancak insanlar kendilerinin sindirilmiş ve vesayet altında olduğunu düşünmektedir. Bu nedenle İslami bir kimlik artık İran’da herhangi bir siyasi katma değer sağlamamaktadır. Aksine, dinî rejim giderek insanların, özellikle de gençlerin canlarını sıkırmaktadır. Buna göre, İran bugün muhtemelen bölgedeki en fazla sekülerleşmiş ve dine en az ilgi duyan ülke hâline gelmiştir. Bununla birlikte, diğer İslam ülkelerinde din, özellikle yolsuzluğa karşı durma ve daha fazla sosyal adalet vaadiyle, Batı yönelimli diktatörlere veya Batılı işgalcilere karşı siyasi kimlik için hâlâ büyük bir potansiyel sunmaktadır. Buna uygun olarak siyasal İslam gelişmekte ve çeşitli fundemantalist akımlar popülerlik kazanmaktadır.

Siyasal İslam ve fundemantalizm, özünde geleneksel olarak yaşanan dindarlıktan biraz farklıdır. Endişe verici olan şey ise bir yandan geleneksel dindarlığın düşme eğiliminde olması, öte yandan fundemantalist ve siyasallaşmış din biçimlerinin pek çok durumda artmasıdır ve bu genellikle tam da geleneksel dindarlığın düşüşte olduğu yerlerde kendini göstermektedir. Bu gelişme, dinî sınırları aşar ve aynı zamanda Hristiyanlığı (ABD ve Brezilya’daki Evanjelist kiliseleri düşünün) ve ayrıca Sri Lanka’da Tamilere ve Burma/Myanmar’da Müslüman Rohingyalara karşı girişilen katliamlarda görülebileceği gibi, hatalı bir şekilde mükemmel bir barış dini olarak kabul edilen Budizm’i de

etkiler. Hindistan’da Hindu milliyetçileri 2014’ten beri iktidardadırlar ve “Hintli olmak Hindu olmak demektir” anlayışındadırlar. “Böylece Hindu olmayan tüm Hintlilerin varlığı sorgulanır ve onlar ikinci sınıf vatandaşlara indirgenirler.” İslam ise tikel bir vaka, bir istisna olarak durmaktadır. Geleneksel dine karşı daha az bir eğilim baş göstermekte, ya dinî kayıtsızlığa ya da dinî fundemantalizme yol açan ikinci durumda ise genellikle dinin siyasallaşmasına eşlik eden bir yönelim görünmektedir.

İki gelişme birbirinden bağımsız değildir, bilakis bunların, modern toplumlarda müphemliğe karşı azalan hoşgörünün aynı ölçüde sonuçları olduğu kuvvetle muhtemeldir. Bununla birlikte, müphemliğe nispeten yüksek bir hoşgörü, iki nedenden dolayı dinin gelişmesi için vazgeçilmez bir önkoşuldur:

Birinci neden, aşkınlığı bu şekilde kabul etme ihtiyacına dayanmaktadır. Din, rasyonel olarak bilinebilir olanın ötesine geçen, kelimenin tam anlamıyla onu aşan bir şeye, yani bizden daha büyük ve farklı bir şeye olan inanca dayanır. Ve durum böyle olduğu için tam olarak yorumlanamaz. En zeki ilahiyatçılar ve din bilginleri aşkın olanı kavramsallaştırmaya ne kadar çabalasalar da her zaman bir muğlaklık, belirsizlik ve çok anlamlılık, yani müphemlik kalıntısı kalacaktır. Müphemliğe çok az tolerans gösteren toplumlarda –açıkmiş gibi görünen fundemantalist bir biçimde ortaya çıkmadıkça– dinin zemininin zayıf olduğu açıktır.

Ancak bu durum, bu tür toplumlarda dinin kendiliğinden ortadan kalktığı anlamına gelmez. Evrimsel biyo-

loglar, dinin evrim sürecinde yarar sağladığını kanıtlamıştır ve bu nedenle genel olarak kabul gördüğünü düşünmektedirler. En önemli yararı, Göbekli Tepe'nin megalitik kültüründe belirgin olan topluluk oluşturma potansiyellerinde yatmaktadır. Güneydoğu Anadolu'daki bu mekânda, dinî amaçlara hizmet eden ve insanların yerleşik olmadığı, hayvancılık ve tarımın bilinmediği M.Ö. 10. yüzyıla tarihlenen taş halkalar ortaya çıkarılmıştır. Din, yerleşik hâle gelen insanlar için konforlu bir fenomen olarak gelişmemiş, tam tersine toplu eylemi motive etmiş ve böylece yerleşikliğin ön koşulu olmuş gibi görünmektedir. Müphemliği nedeniyle dinden kaçınılırsa, dini mümkün kılan ve din sonrası başka yollarla telafi edilmesi gereken, evrimsel olarak sabitlenmiş dürtüler yine de kalır. Bu, müphemlik hoşgörüsüzlüğü şeklinde gerçekleşirse (ki böyle olması gerekmez), sonuç insancıl olmayacaktır.

Dinin gelişmesi için müphemliğe karşı hoşgörünün neden gerekli olduğunun ikinci nedeni, dinin her şeyden önce bir iletişim [biçimi] olduğu gerçeğidir. Öncelikle din, insanlar arasındaki iletişimi sağlar. Vahiy dinlerinde bu yatay boyuta, deyim yerindeyse bir de dikey boyut eklenir. Bu dinlerde, gerçekte tamamen farklı olan ilâhî bir varlığın insanlara kendisini tanıttığı, yani onlarla iletişim kurduğu kabul edilir. Bu iletişim her zaman ve her yerde değil, daha sonra yazılı olarak yer bulduğu belirli tarihsel bağlamlarda gerçekleşir. Bununla sadece Tevrat, İncil ve Kur'an gibi kutsal metinleri değil, aynı zamanda ilk kilise toplumu hakkındaki rivayetleri, dinin kurucusunun hayatını, erken ve dolayısıyla özellikle karizmatik

Kilise Babalarını, Tevrat ve İslam âlimlerinin yazılarını ve benzerlerini kastediyorum.

Bu metinlerin tamamı, tüm karmaşık metinlerde ortak olan aynı özelliğe sahiptir: Müphemlik. Metinler çoğunlukla oldukça karmaşık olduğundan ve aynı zamanda din ve inanç gibi özellikle müphemlik açısından zengin bir alandan söz ettiğinden, en iyi ihtimalle edebi metinlerle karşılaştırılabilir. Bu metinlerle de nasıl başa çıkılacağı, büyük ölçüde bu metinlerin okuyucularının ve dinleyicilerinin müphemliğe ne kadar toleranslı olduklarına bağlı olacaktır.

Bu, İslam özelinde yetkin bir şekilde gösterilebilir, çünkü burada nispeten büyük bir müphemlik toleransından son derece düşük bir toleransa geçiş özellikle dikkat çekicidir. Modernitenin eşiğine kadar, İslam toplumları (her zaman olmasa da genel olarak) etkileyici derecede geniş bir müphemlik toleransı ile karakterize edilir: Örneğin Kur'an, birçok metin varyantı ile aktarılan bir metindir. Neticede tek tip ve ikinci bir varyantı olmayan bir metin oluşturmayı deneyebilir ve onu tek geçerli, meşru bir metin olarak zorunlu hâle getirilebilirdi. Fakat bu yapılmadı. Ancak farklı ve sağlam şekilde aktarılan mevcut tüm varyantları eşit derecede geçerli olarak ilan etmek de düşünülemezdi. Bu, Kur'an metninin tüm yapıcı kullanımını imkânsız hâle getirirdi. Bu sebeple, müphemlikle nasıl başa çıkılacağı krizini çözmek için her zaman olduğu gibi bir orta yol seçildi: Halk yararına ve sahih yorum için sadece en iyi yedi veya on kıraat kullanılmalıdır, ancak müfessirler (bunun dışında kalan) bu şaz kı-

raatleri de muhafaza etmeli ve de yorumlayabilmelidirler. Yani ne tek bir kıraat üzerinde duruldu ne de kargaşaya yol açacak varyantlara başvuruldu. Dolayısıyla müphemliğin muhafaza edildiği, ancak metnin salt müphemlik nedeniyle anlamsız hâle gelmediği orta bir çözüm bulundu.

Kur'an'ın tefsirinde de benzer bir durum gözlemlenebilir. Klasik İslam âlimleri, Kur'an'daki her ayetin tek bir anlamına bağlı kalmaksızın, birçok yorumuna sahip olmaktan gurur duymuşlardır. Onlar sürekli surette, birden fazla yorumun doğru olabileceği ihtimalini hesaba katmışlardır. Bu âlimler kendi yeni yorumlarını ortaya koyduklarında, bu yorumları önceki yorumların yerine geçirme için değil, sadece onları tamamlama arzusundaydılar. Günümüz Kur'an müfessirleri ise ister fundamentalist ister liberal kanada mensup olsunlar, çoğunlukla, Tanrı'nın başka türlü konuşamayacağına ve her ayetin sadece bir anlamı olabileceğine inanmaktadırlar.

Klasik dönemde, yani yaklaşık 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar yaşayan fakihler de Tanrı'nın yasasının (şeriatın) açıkça tek anlamlı olmadığı kanaatindeydiler. Bu nedenle İslam hukukunun en az gelişmiş hukuk alanlarından biri olan ceza hukukunda da ağır bedensel cezalardan kaçınmak için çaba gösterilmiştir. 20. yüzyılın sonlarından, 1000 yıldan uzun bir süre öncesine kadar, zina yapanların taşlanması neredeyse yoktu ve kesinlikle hemcinsten nıyaya dayalı cinsel eylemler için infaz yoktu. Eğer Taliban, El Kaide ve DAESH bugün bu tür infazları kendine özgü hâle getiriyorsa, bu "Orta Çağ'a dönüş" değil, modern, totaliter bir İslami ideolojinin yeniden icat edilmesidir.

Bugün yaşadıklarımız, sanat tarihçisi Hans Sedlmayer'in ifadesini kullanacak olursak, merkezin kaybı olarak tanımlanabilir ve bu sadece müphemliğe karşı büyük bir hoşgörü kaybının sonucudur. Bu süreç, İslam'da 19. yüzyılda, İslam toplumlarının, ekonomik ve askerî açıdan üstün Batı ile karşı karşıya kaldığı ve böylece köşeye sıkıştığı zaman başladı. Ancak kendinizi köşeye sıkışmış hissederseniz, basit ve net cevaplar ararsınız ve böylece müphemliğe tolerans havası zayıflar. Batı ile İslam toplumları arasındaki bu karşılaşma, Batı'da müphemliğe toleransın en düşük olduğu bir dönemde gerçekleşti. 19. yüzyılın ikinci yarısı, nihayetinde 20. yüzyılı dünya tarihinin en kanlı yüzyılı yapan tüm bu müphemliğe hoşgürsüz ideolojileri doğurdu.

Böylece genel olarak şu ifade edilebilir: Müphemliğe karşı hoşgörü ortadan kalktığında din, aşkın ve şüphenin evcilleştirdiği inancını, yani merkezini kaybeder. Ve sonra din, asla hakikati temsil etmeyen, her zaman olasılık ve geçici geçerlilik iddiasında bulunan dinî metinlerin yorumlanması gerektiği düşüncesini de kaybeder.

Şimdi, müphemliğe karşı tolerans ortadan kalktığında geriye ne kalır? İlk olarak, net görünmeyen, müphemliğe doymuş, sınırları belirlenemeyen ve sayılara çevrilemeyen her şey değersizleştirilir. Müphemler daha az önemli görünür. Öte yandan, açık, net gerçekler veya en azından kesin sayılar üreten veya üretiyor gibi görünen her şey, itibarda bir artış yaşar. Ancak toplumsal bütünleşmeyi yaratmada daha az etkili olduğu için, bu boşluğu, virgülden sonra en küçük sayıya kadar dakik bir değer atfetme yeteneğine sahip olan başka bir güç, yani piyasa devralır. Belki de müphemliği ortadan kaldırmaya yetkin bu büyümlü güç, daha müphem

yaşam modellerine uyum sağlama korkusuyla birleştğinde, tüm mantıksız taleplerine rağmen, pek çok kişiye radikal piyasa kapitalizminin alternatifi yokmuş gibi görünür.

Din için bu iki anlama gelir. Bir yandan: Eğer net olmayan şeyin pek önemi yoksa, o zaman bu daha çok bir kayıtsızlık meselesi hâline gelir. Dolayısıyla, bugün Batı toplumlarında dinî kayıtsızlığın belki de en yaygın inanç biçimi olması şaşırtıcı değildir. Nihai kesinlik kazanma yolunda duran müphemlik, geri çekilmek için itici bir güç ve bir fırsat hâline gelir. Bu geri çekilme ya kayıtsızlıkla sonuçlanır (kiliseyi terk eden ya da herhangi bir dinî topluluğa ait olmayan insanlar en nadir durumlarda ateist olarak ikna olurlar) ya da bazen Richard Dawkins ve Sam Harris gibi ateist fundamentalistlerde görüldüğü gibi fundamentalizme dönüşür.

Böylece kayıtsızlığı tamamlayıcı olan diğer tarafa, yani fundamentalizme geliyoruz. Her iki taraf da müphemliğe düşmandır. Kayıtsız olan, müphemliği tanır (veya en azından farkında olmadan onu hisseder) ve bu nedenle müphemlik içeren fenomenden uzaklaşır. Diğer, fundamentalist olan ise herhangi bir müphemlik olduğunu kabul etmez. Ama hâlâ var olduğu için, bu durumda doğru açıklamayı, tek doğru yorumu bilen bir dinî veya siyasi otoriteye ihtiyacı vardır. Bir lidere, bir merkez komiteye, kendi kendini atamış bir halifeye ihtiyaç duyar.

İslami Selefilik tam olarak bu ilke üzerinde çalışır. Ancak liderler, nasıl oluyorsa otorite kazanır, kendi yorumlarını tek doğru olarak kabul eder ve kendilerine uymayanları mürtet ve sapkın ilan ederler. Klasik İslam'da "Fikir ayrılıkları ümmet için rahmettir" hadisi ([Hz.] Muhammed'e

isnat edilen bir hadis) geçerli iken, [yeni durumda] görüş ayrılıkları artık bir bidat ve delalet alameti olarak görülmektedir.

İslamcı otoriteler genellikle [klasik] tedrisattan geçmiş İslam âlimleri değildirler, çoğu durumda dindar doğa bilimcisi, doktor veya mühendis olan sıradan kişilerdir. Gazeteci Jürgen Kaube'ye göre, şiddet yanlısı İslamcılar arasında özellikle mühendisler ağır basmaktadır ve bunlar yüzde 45 ile en büyük oranı temsil etmektedir. Sebeplerden biri olarak da onların çok anlamlılığa karşı tahammülsüzlükleri, yani mühendislerin çalışmalarını kaçınılmaz olarak karakterize eden müphemliğe karşıtlıkları ifade edilir.

Buradan hareketle ilk sonucumuz şudur: Dinî fundamentalizm ve dinî kayıtsızlık gerçekten yakından ilişkilidir. Bütün bunlar, bürokratik, yüksek teknoloji ve hepsinden önemlisi kapitalist toplumlarda beliren ve müphemliğe karşı azalan hoşgörünün sonucudur. Geleneksel dindarlık burada giderek daha fazla vazgeçilebilir bir hâl almaktadır ve cazibesi azalmaktadır. Eğer İslam toplumları daha özgür olsaydı ve dışarıdan askerî saldırılara maruz kalma durumları daha düşük olsaydı, burada da bir "kayıtsızlık" eğilimi ortaya çıkacaktı ki bu, en azından şu an için daha hoş bir seçenek olarak gözükmemektedir. Ne yazık ki bu aynı zamanda, Seleflerin ana düşmanı olan (Şii İslam'ının yanı sıra) İslam tasavvufu gibi manevi, mahrem veya mistik dinî akımlar için de kötü zamanlar anlamına gelir. Böylece günümüzde Müslümanlar, bin yıldır olduğu gibi etkileyici dinî edebiyat ve sanat üretmek yerine kültürel varlıkları yok ederek dikkatleri üzerlerine çekmektedirler.

SANAT VE MÜZİK TEKDÜZELİK ARAYIŞINDA

Sanatın kesin bir tanımı yapılamaz. Sanatın nerede başlayıp nerede bittiğini kimse gösteremez ve göstermemelidir. Modern sanat teorileri, sanat eserlerinin çok yönlülüğünü sanatın merkezî bir özelliği olarak görür. Bir sanat eserinin uygun bir değeri, doğru-yanlış gibi kriterlere göre değil, her değerlendiricinin farklı okumaları ve analizleri bulunursa anlam kazanır. Çünkü sanat eseri müphemdir. Dinin yanı sıra sanat, bir yaşam alanı olarak en yüksek müphemlik gereksinimlerine sahiptir. Sanatın gelişiminin de tıpkı din gibi müphemliğe karşı hoşgörüyü dayandığını varsayarsak: O zaman o da dinin kaderini mi paylaşmaktadır?

Christoph Bode ve Umberto Eco gibi yazarlar buna karşı çıkmaktadır. Onlara göre modern ve çağdaş sanat, özellikle salt müphemliği ile karakterize edilir. Müphemlik aslında “modernitenin paradigması”dır. Sanat, edebiyat ve müzik, müphemliğe düşman olan bir dönemde

müphemliğin inzivaya çekildiği alanlar olabilir mi? Bu, bireysel sanatçılar için geçerli olabilir, ancak belirli bir zihniyetin hâkim olduğu toplumlarda, kendilerini bu kadar güçlü akımlardan uzak tutabilecek bireysel yaşam alanlarının olması pek olası değildir. Bugün müphemliğe toleransın düşük olduğu bir dönemde yaşıyorsak, sanatın, edebiyatın ve müziğin, eşi görülmemiş oranlarda bir müphemlik toleransı ile karakterize edilmesi çok şaşırtıcı olurdu. Aslında durum pek de öyle görünmüyor. Aksine sanat, müzik ve edebiyat ağırlıklı olarak, bir yanda açık, müphemlikten arınmış fundamentalist kutba ve diğer yanda ya anlamsızlık yoluyla ya da fazlasıyla ilgisizlik eğilimiyle kayıtsızlık kutbuna yakın görünmektedirler. Böylelikle sanat ve müziğin başına gelen, din ve siyasetten farklı değildir.

Müzikte modern çağın başlangıcı, müphemliğin artmasıyla ilişkilendirilemez. Aslında, müphemlikte böyle bir artış, en azından teorik olarak, sıradan insanların neredeyse kardinal olabileceği ve Kur'an ayetlerinin yorumlarının çeşitli anlamlarını kaydettiği, Janus yüzlü¹ döneme, yani 19. yüzyıla kadar devam etti. Bu çelişkiler dönemi, aynı zamanda Avrupa'da, dünyayı eskisinden daha net bir şekilde anlamlandırabildiğini ve insanlar için çabalamaya değer sadece istikbalin olduğunu iddia eden çok sayıda ideolojiyi beraberinde getirdi. Sömürgecilik ve Avrupa'nın askerî ve ekonomik üstünlüğü sayesinde, bu dünya yorumu küresel olarak da yayıldı.

¹ Janus, bir yüzü sağa bir yüzü sola bakan iki yüzlü Roma tanrısıdır. -ç.n.

Ancak yine de karşıt akımlar mevcuttu. 19. yüzyılın ikinci yarısının eğitimli orta sınıfı, ideoloji, teknoloji, sanayileşme ve bürokratikleşme ile doğa, gelenek ve siyasi özgürlük arasındaki çelişkiye daha hassas bir şekilde yaklaştı. Müphemlik tahammülü olmayan yerleşik bir zihniyet her alanda varlık gösterememiş, daha çok romantik sanatçıların resimleriyle, şiirleriyle ve müzikleriyle dünyayı büyülemeye devam etmişlerdi. Avrupa sanat müziği bu dönemde giderek daha karmaşık ve müphem hâle gelmiştir. Nihayet, Tristan akoru, Wagner'in 1865'te prömiyeri yapılan ve müzik tarihinin en çok tartışılan akoru hâline gelen müzik dramasında bir sansasyon yarattı. Tüm opera boyunca uzanan bu f-h-dis-gis akoru, majör-minör ton armoni teorisinin özellikleri altında artık net bir şekilde analiz edilemez. Açıkçası, Tristan akoru son derece karmaşık bir müphemliğin ideal bir örneğini temsil eder: O, hiçbir şekilde net bir sonuca yol açmadan rasyonel olarak analiz edilebilen, aşırı fakat sonsuz olmayan ve anlamı yok eden bir belirsizlik sunar. Çoğu besteci Tristan akorunu kullanmaktan çekinmedi, aksine, bugün genellikle sıkıcı bulunan "Geç Romantik" adı altında ve 20. yüzyıla kadar uzanan müphemlik açısından zengin bir tarzda başyapıtlar ortaya koydular.

Fakat 19. yüzyıldan 20. yüzyıla geçiş olarak adlandırılacak "berabere kalma" dönemi sona eriyordu. 1925'te prömiyeri yapılan Wozzeck operası ile Alban Berg, müzikal anlamda (bir bütün olarak eser için değil) özgür atonalitesi ile müphemliğin en doruk noktasını mı temsil ettiği, yoksa büyük ölçüde ortadan mı kaldırıldığı sorusunu gündeme getiren bir başyapıt ortaya koydu. Bu soru artık

Arnold Schönberg'in *On İki Nota Tekniği* (*Komposition mit zwölf Tönen*) için gündeme gelmiyor. On iki nota tekniği, kromatik gamın on iki tonunun hepsinin eşit derecede olduğunu ve her tonun ancak diğer on bir tonun tamamı kullanıldığında tekrar oluşabileceğini şart koşar. Geleneksel tonaliteye yapılan herhangi bir atıftan mümkün olduğunca kaçınılmalıdır. Bu, dinleyicinin işi kavramasını zorlaştırır, ancak iç yapısı neredeyse matematiksel bir kesinlik gösterir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Schönberg'in dodekafonisine dayalı olarak gelişen dizisel müzik bunun ötesine geçerek sadece perdeleri değil, tüm müzikal parametreleri, yani ton süresini, ton rengini ve hacmini, sayılar ve oranlar dizileri üzerine inşa etmek ister. Bunu yaparken her türlü müphemliği ve her türlü yorum yapma özgürlüğünü ortadan kaldırır. Müphemlik kesinlikle dizisel müziğin özelliklerine ait değildir.

Theodor W. Adorno, Schönberg'in önemini, müzikte bu netliği sağlamış olmasında görmüştür. Ona göre atonalite, "müziğin gelenekten mükemmel bir şekilde arındırılması" anlamına gelir ve "Schönberg'in eserleri, hiçbir şeyin başka türlü olamayacağı ilk eserlerdir: Bir bütün olarak protokol ve inşa. Onlarda, oyun serbestliğini garanti eden gelenekten geriye hiçbir şey kalmamıştı. Schönberg, sahneye karşı olduğu kadar oyuna karşı da eleştireldir." Johan Huizinga 1938'de "kültürün oyun biçiminde ortaya çıktığını" ve "oyuna yönelik belirli bir tutum iddiası olmadan kültürün hiçbir şekilde mümkün olmadığını" saptadı. Adorno ise "müziğin süslenmemesi gerektiğini,

doğru olması gerektiğini ve sanatın yapabilmekten değil, zorunlu kalmaktan geldiğini” söyleyen Schönberg’den iktibasta bulunur ve “ancak sahne ve oyunun yadsınmasıyla müziğin anlam kazanabileceğini” söyler.

Bu kulağa pek müphemlik hoşgörüsü gibi gelmemektedir. Tam tersine: Adorno, sadece bir sayfada, müphemliğe karşı hoşgörüsüzlüğün fundamentalist kurucu ilkelere bir araya getirmeyi başarmıştır: Hakikat takıntısı, gelenek ve tarihin reddi ile saflık için çabalama.

Bu felsefenin temel özelliği, diğer yönlerin var olma haklarının reddedildiği gerçeğinde de görülebilir: “Yeni müzik akımlarının tarihi artık “karşıtların anlamlı bir şekilde bir arada var olmasına” müsamaha göstermemektedir.”

Bu yargı geniş çapta kabul gördü. “Yeni müzik”in dogmalarına boyun eğmek istemeyen yeni besteciler, podyuma erişimlerini büyük ölçüde kaybettiler. Başlangıçta Nazi rejimi altında “ırkları” nedeniyle ve sonrasında, savaştan sonra tonaliteye “tepkileri” nedeniyle performans göstermeyen Walter Braunfels, Hans Gál ve Berthold Goldschmidt gibi müzisyenler özellikle bu durumdan çok etkilendiler.

Modernite nasıl müzikte müphemliğe daha fazla tolerans gösterme yönünde bir hareketi temsil etmiyorsa, sanatta da öyle değildi. “Saflık” burada da ana motif oldu. Modern mimarinin öncüsü Adolf Loos (1870–1933) için saflık temel bir konuydu. Loos, 1908’de yazdığı (bu arada son derece ırkçı olan) “Süsleme ve Suç” (*Ornament und Verbrechen*) başlıklı broşüründe şöyle diyordu: “Kültürün

evrimi, süs eşyalarının gündelik kullanılan nesnelerden ayrıştırılmasıyla aynı anlama gelir [...] yakında şehirlerin sokakları beyaz duvarlar gibi parlayacak!” Süprematistler, fütüristler ve modernliğin daha birçok akımları –bu da aynı zamanda fundamentalist bir özelliktir– dünyayı ıslah etme ideolojileriyle birlikte hareket etti ve canlı bir değişim içinde siyasi manifestolar ve sanat eserleri üretti.

Saflığa giden yolda, “bir sanatın özel etkilerinden, muhtemelen başka bir sanatın ortamından –veya başka bir sanatın ortamından da– ödünç alınabilecek her şeyi süzgeçten geçirmek” bir görev hâline geldi. Bu şekilde, Greenberg’in 1960’ta “Modernist Resim”de (modernistische Malerei) karakterize ettiği gibi, “bireysel sanatlar ‘temizlenecek’ ve ‘saflıklarında’ kalite standartlarının ve bağımsızlıklarının garantisini bulacaklar”.

Ancak bu, sanatların birlikte etkide bulunmasını imkânsız hâle getirdi: Jürgen Weber, doğal kaynaşmanın “neredeyse bir düşmanlık” geliştirdiğini söylemektedir. Saflığa giden yolda, bireysel sanatların sadece birbirinden değil, her türlü şeyden de “özgürleşmesi” gerekiyordu. Mimarlık ornamentten (süsten), sanat bir bütün olarak gelenekten, müzik tonaliteden, şiir varsayılan vezin kısıtlamalarından, renk biçimden, biçim renkten ve elbette resim ve heykel nesnellikten ve nihayet “özgürleşmiş” anlamdan oldu. Veya Greenberg’in açıkladığı gibi: “Sanat eserinin salt resimsel veya soyut nitelikleri, geçerli olan yegâne niteliklerdir.”

Böylelikle, anlam sanattan soyutlandı. Geriye kalan şey, tek hakikate sahip olma konusundaki fundamentalist

ısrardı. Avrupa ve ABD’de, “soyut saflık bir okul, bir dogma, bir inanç olarak” temellendirildi.

Almanya’da bu “dogma”, savaş sonrası dönemde kendi ifadesini buldu. Nazi rejimi sırasında İtiraf Kilisesi’nin² bir üyesi olan heykeltıraş Jürgen Weber (1928–2007), anılarında şunları yazdı:

Gizlice “yozlaşmış”³ olarak çalışan ve bu nedenle kendilerini 1945’ten sonra büyük “soyut amuda kalkmaya” zorlanmış hissetmeyen ressam ve heykeltıraşlar, çalışmalarıyla Nazilere yaklaştırıldı. Nazi döneminin sanatçıları ve sanat tarihçileri arasında yer alan konformistler ise birdenbire soyut sanatın savunucuları hâline geldiler. Onlar kahverengi geçmişlerini silip attılar ve bir kez daha büyük laflar ortaya koydular ve şimdi de anti-faşizme büründüler –ve tabii yine çoğunluktaydılar.

Müzik tarihi ile paralellik açıkça görülmektedir.

Tezdüzelik arayışında, sayısız arınma ve özgürleşme sürecinde anlamın kendisi kaybolmuştur. Belli bir şekilde, anlamsızlık da bir tekdüze olmama biçimidir, ancak kayıtsızlık kutbundaki bir benzersizliktir. Bu tarafa daha ayrıntılı bakmadan önce, anlamsız olmayı reddeden ve kayıtsızlığa karşı savaşı, bir karşıt hareket ele alınmalıdır. Ancak “Aşırılıklar Çağı”nda (*Das Zeitalter der Extreme*

² İtiraf Kilisesi (Almanca Bekennende Kirche), Alman Evanjelik Kilisesi’nin öğretim ve örgütlenmesini Nasyonal Sosyalizm (Hider’in partisi) ile uyumlu hâle getirme girişimlerine karşı Protestan Hristiyanların muhalefet hareketiydi. -ç.n.

³ Nazi rejiminde, Nasyonal Sosyalistlerin sanat anlayışı ve güzellik ideali ile bağdaştırılamayan tüm sanat eserleri ve kültürel akımlar “yozlaşmış sanat” olarak kabul edildi. -ç.n.

- Hobsbawm) her şey olduğu gibi olduğu için, burada da orta yollu bir çözüm beklenemezdi. Burada daha çok temelinde kayıtsızlığın yer aldığı karşıt kutba geri dönmek zorunda kalıyoruz. Ve din, siyasallaşma ve ideolojileştirme yoluyla etkililiğini sürdüremezse ya da fundamentalist bir hâle gelmeyip kayıtsızlığa yenik düşerse, sanat da siyasi olarak aktif olduğu yerlerde, özellikle siyasi eylem sanatı biçiminde özel bir ilgi görür. “Siyasi Güzellik Merkezi” son zamanlarda burada en büyük dikkati üzerine çekmiştir. Eylemleri yaratıcı ve cezbedicidir ve mesajlarında açıklık ve netlik bulunmaktadır. Bir örnek: Kasım 2014’te Duvar’ın yıkılışının 25. yıldönümü vesilesiyle “Birinci Avrupa Duvarı Yıkımı” eyleminde merkez, Bulgaristan’daki Avrupa dış sınırını yıkmak istedi. Doğu Almanya duvarında öldürülenlerin anısına dikilen beyaz haçlar, mültecilerin Avrupa’ya girmesinin engellendiği AB dış sınırına geri konmaları için kaldırıldı. Plan tam olarak uygulanmadı, ancak sinyal etkisi harikaydı.

Yasal yönleri ve eğlencesi tartışmaya açık olsa da bu tür eylemler yararlı ve gereklidir. Ancak bu tür eylemleri politik eylemler olarak değil, sanat eylemleri olarak tanımlamak problemlidir. Eylemi başlatan Philip Ruch, bunun sanat olduğu konusunda ısrar etmektedir:

Sanat yapıyoruz. Sadece DPA haber ajansı, iyi analizlerine rağmen ve belirli bir kötü niyetle bizi sürekli olarak “aktivist” olarak adlandırıyor. [...] Bizim hiçbir siyasi hedefimiz yok. En derin kaygımız şu: Bu toplumun kendini tanıması.

Bu aksiyonun bir politik eylem değil de bir sanat eylemi olduğunu kanıtlamaya çalışan bu argüman inan-

dırıcı değildir. Bir toplumun kendinin farkında olmasına yardımcı olmak neden politik bir kaygı olmasın? Ve esasen burada gizlenen bir tuzak da bulunuyor. Kendini sanat olarak tanımlayan her şey sanatsa, bu elbette tamamen farklı, hatta birbiriyle çelişen politik hedefler peşinde koşan eylemler için de geçerlidir. Örneğin, Pegida mitingine katılan bir katılımcı, 12 Ekim 2015'te Dresden'de bir el yapımı ahşap darağacını havaya kaldırdı. Gösterilen pankartların Şansölye Angela Merkel ve Ekonomi Bakanı Sigmar Gabriel'e yönelik olduğu varsayıldı. Bu insanlık dışı nefret sembolü o kadar büyük bir öfkeyle karşılandı ki, Dresden savcılığı nihayet bir soruşturma başlattı. Ore Dağları'ndan gelen bir alet takım satıcısı olan bu sanatçı, eserinin hiciv olduğunu söyleyerek kendini savundu. Süreç duruşma noktasına gelseydi, avukatı sanatsal özgürlüğe başvuracaktı. Ancak bu gerekli değildi, çünkü savcı, "gerekli nesnel değerlendirmeden sonra, sanığın davranışının yorumlanabilir ve dolayısıyla belirsiz olduğu ortaya çıkıyor" gerekçesiyle soruşturmayı kapatmıştı. Açıkçası bugün, muğlak ve dolayısıyla sanat olarak görülme için fazla bir şey gerekmiyor.

"Duvar haçları"ndan "göç"ün sanat olduğu göz önüne alındığında, Pegida darağacının neden sanat olmaması gerektiğini haklı çıkarmak zor olacaktır. Siyasi-ahlaki kriterler burada daha fazla farklılaşma yaratabilir. Çağdaş sanat için politik eylem sanatı, sanat olma iddiasıyla önemli bir hizmette bulunabilir. Çünkü sanat ne kadar anlamsız ve muğlak hâle gelirse, asi modernite geleneğinde toplumsal uygunluk iddiasında bulunabilmek ve eleştirel ve ilerici olma şöhretini sürdürmek için siyasallaştırılmış

ifade biçimlerine o denli ihtiyaç duyar. Sanat tarihçisi Wolfgang Ullrich'e göre, protesto sanatı böylece "sanat kazanma pazarına hizmet edecek ve her ikisi de konumlarını modern paradigmaya borçlu" olacaktır.

SANAT VE MÜZİK ANLAMSIZLIK ARAYIŞINDA

Müphemlik, “belirsizlik”, “çok anlamlılık” manalarına, dolayısıyla birçok farklı yorum ve çağrışım aktarma potansiyeli anlamlarına gelmektedir. Pek çok çağdaş sanat, sonsuz sayıda anlam ve çağrışımla ilişkilendirilebilecek kadar açık bir şekilde yorumlanabilir olduğundan, özellikle müphemlik barındıran bir sanat olarak addedilebilir. Ancak yenilikçi sanattaki anlam yoksulluğuna aldanılmasın. Kur’an [kırâat] varyantlarında gördüğümüz gibi, müphemlik kademeli bir fenomendir. Bir yanda müphemlik içermeyen bir kesinlik bulunur: Yalnızca bir tek doğru okuma vardır. Öte yandan, ilke olarak, anlamı da yok eden sayısız büyüklükte anlam aşırılığı vardır. Buna göre, her biri eşit derecede geçerli olan çok sayıda varyantı ve yorumu olan bir Kur’an ayeti, nihayetinde artık hiçbir şey ifade etmez olur. Yani sınırsız sayıda yorum anlamsızlığa yol açar ve anlamsızlık, tek bir anlamdan daha anlamlı değildir. Zenginleştiren müphemlik, yalnızca biricikliğin

kutupları ile sonsuz sayıda anlam arasında gerçekleşir. Doğruluğu uygun ölçüde olmasına bağlıdır.

Jürgen Weber, sanat yapıtları artık anlam ifade edemez hâle geldiğinde, iletişimsel alaka düzeyinin kaybının canlı bir örneğini sunar. Kendisi Salzgitte için şehrin tarihiyle alakalı bir şehir anıtı yapmakla görevlendirildi. 1995'te açılan İş Kulesi (Turm der Arbeit), ustalık eserlerinden biri olarak kabul edilebilir. Kabartmalar, kentin "Hermann-Göring-Werke" olarak kuruluşundan savaş ve yıkıma, mültecilerin kabulüne ve çelik endüstrisinin modern konumuna yeniden inşasına kadar olan tarihindeki aşamaları göstermektedir. Taban kabartmaları şehrin Nazi döneminden sahneleri gösterir: Askerler zor kullanarak işçi toplamakta, toplama kampı mahkûmları güvenlikçiler tarafından sabotajcı olarak asılmakta, şehrin kadınları mahkûmlara ekmek vermekte ve bundan dolayı kendileri de esir kampına götürülmektedir. Birçok anlamı olan bir sanat eseri, bizi harekete geçirir, bizleri etkiler ve düşünmeye sevk eder.

Salzgitte şehri geçmişiyile cesurca yüzleşti. Diğer şehirler bunu yapmadı, banka ve şirketler ise çok daha sessiz durumdalar. Hermann-Göring-Werke gibi, Daimler-Benz de insanlık dışı koşullar altında Almanya'ya sürülen sayısız zorunlu işçiyi sömüren bir silah fabrikasıydı. Daimler de bu dönemi görmezden gelemezdi ve etmeyecekti ve zorunlu işçileri anmak için bir eser yaptırdı. Sonuç, 1989 yılında fabrika binasına yerleştirilen Bernhard Heiliger'in bir heykeliydi. Ancak Untertürkheim'daki anıt, Salzgitte'deki anıttan ne kadar farklıydı acaba! Untertürkheim'daki soyut heykelde hiçbir ifade zorla

çalıştırma, sömürü ve zorbalığa işaret etmemektedir. Weber bu durumdan rahatsız oldu ve şu yorumu yaptı: Heykel o kadar bağlamından kopuk ki “uyum, teknoloji ve doğa’nın yanı sıra ‘teknoloji yoluyla cinayet’ anlamına da gelebilir”. “Daimler Art Collection”nun bugün internete eseri sunduğu metin, Weber’in izlenimini tamamen doğrulamaktadır. Bernhard Heiliger’in zemin heykeli, gece gündüz “kapalı bir plastik çekirdeğin terk edilmesinin ve genel formun sökülmesinin temsili bir örneğini” sunar. “Başlığın diyalektiği”, “durağan ve dinamik öğelerin, çizgi ile kürenin, çekim ve itmenin bir arada varolması ve karşıtlığında” yansıtılmaktadır. Ayrıca “İkinci Dünya Savaşı’ndaki zorunlu işçilerin anısına ve barışın korunmasına çağrıda bulunan ek bir hatıra plaketi” de bulunmaktadır. Bu sayede, “her açıdan büyük ölçekli heykel bir anıt hâline gelebilir”. Esasen, sanat eseri kendi içinde hiçbir şey ifade etmez! Sadece bir “tamamlayıcı (!) Anıt plaketi” onu cinayet ve zorunlu çalıştırma için bir anıta dönüştürür.

Geçmişteki zorla çalıştırılanların *Gündüz ve Gece* (*Tag und Nacht*) başlıklı bir heykelle onurlandırıldığına inanmak zordur. Ancak böylelikle, şirkete çeşitli şekillerde hizmet edilmiştir. Bu, sosyal sorumluluğunu, sanatın teşvikine dair bağlılığını ve kendi tarihiyle uzlaşma isteğini gösterir. Ancak, bırakın sadece gözlemle, anlamsız başlığıyla (*Gündüz ve Gece*) ve herhangi bir anlam ortaya koymayan bir sanat eseri için çok da etkili bir ifadesi yoktur. Ama bu tam da onların özel kazanımı ve nihayetinde benzer kurumsal, bankacılık ve sigorta sanatı ürünlerinin şehirlerimizi tamamlamasının nedenidir: Hiçbir şey ifade et-

miyorlar, rahatsız etmiyorlar, rahatsızlık da vermiyorlar, sadece bakıldığında güzel bir izlenim bırakıyorlar. Sanat tarihçileri Christian Saehrendt ve Steen T. Kittl'e göre çoğu zaman bunlar, "sokak süsü olmaktan ziyade göz ardı edilen bir şey olarak görülmektedir." Bir banka bunu samimi bir şekilde denerse, planları istedikleri gibi yürüme-yebilir. Örneğin, Investitionsbank Berlin (IBB), harika hiciv temsili heykelleriyle ünlü heykeltıraş Peter Lenk'i IBB için bir eser yaratması için görevlendirdi. Sonuç, eğlenceli ve estetik açıdan parlak kariyer basamaklarını gösteren bir heykeldi. Terfi için zorlu bir savaşta merdivende mücadele eden üç yöneticiyi gösteriyordu. 2007'de dikildi, "sonbahar 2012'de sanatçının bilgisi olmadan bir gecede ortadan kayboldu ve daha sonra bir [...] hurdalıkta görüldü. Banka basın sözcüsü, sanat eserinin 'IBB'nin yüzü olarak görmediğimiz ve misyonumuza uymadığı' için kaldırıldığını duyurdu."

Anlamdan yoksun bir sanat, Soğuk Savaş'ta bile bir silah hâline geldi. Sovyetler Birliği, belirli bir ideolojiye dayanan totaliter bir devlettir. İdeoloji netliğe ihtiyaç duyar. Tek anlamlı sanat, Stalin döneminde Doğu Bloku'nun resmî sanatı hâline gelen Sosyalist Gerçekçilik tarafından sağlandı. ABD, kapitalist dünyanın provokasyonlardan geri adım atmayan entelektüel özgürlüğünü, coşkun yaratıcılığını ve ilerici ruhunu göstermek için buna karşı çıkmak istedi. Merkezî İstihbarat Teşkilatı (CIA) bununla ilgilendi. 1950'de, CIA tarafından finanse edilen ve kontrol edilen 'Congress for Cultural Freedom' (Kültürel Özgürlük Kongresi) kuruldu. CIA'in seçtiği sanat tercihi, Jackson Pollock ve Mark Rothko gibi sanatçılar

tarafından temsil edilen soyut dışavurumculuktu. CIA'in seçimi son derece zekiceydi: Amerikalılar şimdiye kadar soyut sanatı büyük ölçüde reddetmişlerdi. Soyut dışavurumculuk bu nedenle kışkırtıcı ve ilerici olarak kabul edilebilirdi. Sınırları aşmalıydı ve aynı zamanda liberal olmalıydı. McCarthy dönemi karakterine uymuyormuş gibi görünmesi ve sanatçıların (bu gizli politikadan haberi olmayan) liberaller ve solcular olması, kampanyayı daha da inandırıcı kıldı. CIA, sergi üstüne sergi organize etti ve bunları finanse etti, müzeleri etkiledi ve soyut dışavurumculuğun atılımını gerçekleştirmesine yardımcı olmak için dergi makaleleri yayınladı. En tuhaf olanı ise, soyut dışavurumculukla, sanat eserleri hiçbir şey ifade etmediği hâlde çelişki barındırdığı için ilerici ve eleştirel kabul edilmiş ve böylelikle yeni bir sanat akımı ortaya çıkmıştır. Soyut olmayan dışavurumculuğun aksine, genellikle son derece duygusal ve sosyal açıdan kritik konuları olan, kapitalizmle tamamen uyumlu renkli resimler yaratıldı, bunun anlamı nihayetinde yalnızca kademeli olarak artan piyasa değerleri tarafından belirlendi.

Bu sanat eserleri sıklıkla belli bir estetiğe sahip olduklarını, güzel olduklarını, anlamı olmayan güzelliği teslim ettiklerini, yani sanat yaptıklarını iddia ederler. Soyut sanatın en iyi yapıtları, böylesine çok büyük ama sonsuz derecede büyük olmayan bir müphemlikle karakterize edilir. Ama güzellik müphemdir. Güzellik, en az sanat kadar, matematiksel kesinlikle tanımlanamaz. Bununla birlikte, müphemliğe hoşgörüsüz bir toplumda, mutlak kesinlikle tanımlanamayan fenomenleri önemsiz olarak görme veya onları tamamen bırakma eğilimi vardır. Özel-

likle karanlıklarında veya donukluğunda, akıcı sınırlarında özel bir çekiciliği tanımak daha az belirgindir. O hâlde geç modernizmde güzelliğin kaderinin, müphemlikten kaçınmada aranması şaşırtıcı değildir. Böylece sanat sonunda güzellikten soyutlanmış ve güzellik kavramı, tasarımın ustalığı takdir edilmesi bir yana, kavram olmayan bir kavram hâline bile gelmiştir. Avangart güzelliği bir ölçüt olarak peyderpey dışlanıp ortadan kaldırıldıktan sonra, bugün sanat, güzellik konularında büyük ölçüde yetersiz olduğunu ilan ediyor. Buna rağmen –ve yine ortası olmayan aşırı uçlar– (en azından belirli bir biçimde) güzellik, geç kapitalist tüketim kültüründe bir kült hâline geldi. Kusursuz güzellik ya da daha doğrusu: beauty, burada sadece bir muadili olarak değil, aynı zamanda kendi kendini iyileştirme modeli olarak da her yerde mevcuttur. Ancak bu, güzelliğin özel bir şeklidir, yani Byung-Chul Han’ın dediği gibi, “pürüzsüzlüğün estetiği”. Han’a göre “Pürüzsüzlük, günümüzün imzası”dır. Pürüzsüzlük, “Jeff Koons heykellerini, iPhone ve Brezilya Ağdasını” birbirine bağlar. Ancak bu kadar saf, bu kadar pürüzsüz güzellik, güzel bir şey değildir. [Bu güzelliğin] kırılması gerekir: “Yüceyi güzelin karşısına koymak yerine, güzeli, içselleştirilemeyen ve öznesizleştirilen yüceliğin yerine koymak gerekir.”

Byung-Chul Han’ın Schiller’e ve nihayetinde Kant’a dayanan “güzel” ve “yüce” terimler ikilisi, ilahiyatçı ve din bilgini Rudolf Otto tarafından dinin özünü oluşturan, “şok edici ve büyüleyici” olan *tremendum et fascinans* terimlerini anımsatır. Her ikisi, yani hem din hem de güzellik ancak iki kutup arasındaki müphem âlemde

hayatta kalabilir ve mutlak saflık arayışıyla nihayetinde yok edilir. Modernliği aşan pek çok “çağdaş sanat” savunucusu ya fundamentalist bir güdüyle sanattan güzelliği çıkarmaya çalışır ya da kusursuz “pürüzsüz” güzellikler yaratmaya çalışır. Kapitalist pazarın büyümesi burada da işe yaramasaydı, bu sanatçıların çabaları büyük ölçüde kayıtsızlık kutbu ile karşı karşıya kalacaktı.

Sonunda tüm standartlarını yitirmiş ve artık sanatın sanat olmayandan ayırt edilebileceği herhangi bir ölçüt kabul etmeyen bir sanat, başka nasıl kendini sanat olarak tanımlayabilir? Her şeyden önce bunu hâlâ eski avangartın ilerleme hastalığına bağlı kalarak yapmaktadır. İnovasyon kriteri, müphem kalite kriterinin yerini çoktan almıştır. Bununla birlikte, avangartın önemli bir destekleyicisi olan Greenberg, sanatın “varlığını sürdürebilmek için geleneği ortadan kaldırmayı bırakması gerektiğini” savunarak modernleşmenin tüm aşamalarını geçtiğini söylemektedir. Artık hiçbir şey ortadan kaldırılamayacağı için izlenecek sadece tek bir yol bulunmaktadır. O da pop kültürünün tükettiği ve izleyicinin birkaç saniyelikliğine dikkatini çekebilecek bir yüzeyselliktir ya da Ullrich’ın *Zafer Sanatı (Siegerkunst)* adlı kitabında söylediği gibi, canavarca kıstırtmadan geçmektedir: “Canavarlık, alışılmışın dışında olduğu gibi, radikal, hatta avangart bir ruhun kanıtı olarak yorumlanabilir”, çünkü sonuçta, “uzlaşım ihlallerinin ve beğeni ihlallerinin yüceltilmesi modernite zihniyetinin arınma ve devrim üzerine sabitlenmiş bir parçasıdır.” İlerleme hastalığına bağlı kalmanın hoş bir yan etkisi, ne kadar haklı olursa olsun, herhangi bir eleştiriye, kendiniz anlamlı argümanlar öne sürmek

zorunda kalmadan reddedebilmenizdir. İkinci bir gerekçelendirme nedeni ise yukarıda bahsedilen politik eylemlerin sanat olarak toplumsal alaka düzeyini kayıt altına alabilmek için hizmete sokulmasıdır.

Ancak daha da önemlisi, nihayetinde neyin sanat olup neyin olmadığına karar veren müzeler ve sanat dernekleri gibi kurumların bulunmasıdır. Müzede asılı olan sanattır. Bununla birlikte, müzeler nihayetinde herhangi bir kritere sahip olmadığı için, kendini onaylama döngüsü ortaya çıkmaktadır. Weber göre, “Müzeler, ne zaman ki daha çok atık, çöp, kutu ve konserveyi sergilediler, sonraki sergiciler de kendilerini o denli güvende hissettiler.” Ancak bu da daha fazla çeşitliliğe katkıda bulunmaz. Her yerde aynı şey asılıdır: “Warhol, Twombly, Baselitz, Polke, Richter, vd.”¹ Bu hazır ürünleri erkenden satmaya başlamak doğru bir hareket olacaktır, zira Saehrend ve Kittl’in söylediği gibi, “gelecek nesilde, herkesin aynı fıkre gelmesi, bu fikrin değerini düşürebilir.”

Bu da bizi dördüncü madde olarak piyasaya geri getirir. “Sanat, ancak ona değer atfedildiği ve anlam kazandığında çok değerli olabilir.” Ya da başka bir deyişle:

Bir alım nesnesi olarak değerinin belirsizliği başka bir dile, yani paraya çevrilir. Bu dili herkes anlamaktadır ama bu dilde belirsizlik ve çok anlamlılık ifadesi yoktur.

Wolfgang Ullrich’in aynı başlıktaki denemesinde gösterdiği gibi, günümüz sanat piyasasının en göz alıcı etkisi, zafer sanatının (Siegerkunst) üretilmesidir. Zafer

¹ Bu isimler sanatçı. -e.n.

sanatı, hayal edilemeyecek kadar yüksek fiyatlar ile hem sanatçıyı hem de alıcıyı muzaffer olarak öne çıkaran sanat anlamına gelir: “Zafer sanatı” bu nedenle “muzafferlerin muzafferler için yaptığı sanattır”. Ancak zafer sanatı olma niteliği bir kalite kriteri olarak kullanılamaz, çünkü “bir eserin fiyatı ile somut nitelikleri arasındaki fark ne kadar güçlüyse, o eser dikkatleri o denli üzerine çeker.” Sonuç basittir: “Sanat eseri ne kadar dayatılmışsa, ayrıcalıklı bir etkiye o kadar sahip olur ve farklılıkları belirleyen bir statü göstergesi olarak uygun hâle gelir.”

Zafer sanatı aynı zamanda insancıl bir sanat değildir, çünkü: “Eser ne kadar sapkın, acımasız ve müstehcen olursa, bir koleksiyoncu kendini o kadar çok piyasaya egemen olarak sunabilir.” Başka bir deyişle, zafer sanatı asosyaldır, tıpkı totaliter kapitalizm sayesinde çarpık kentleşmemizin asosyal olması gibi. Berlin ve Stuttgart’ta insanların güzel buldukları, kendilerini rahat hissettikleri, gezip rahatlayabilecekleri, buluşabilecekleri ve fikir alış-verişinde bulunabilecekleri kentsel mekânlar yaratma şansı maalesef suya düşmüştür. Bunun yerine, dikey bloklar dikilmiş ve dikilmeye de devam etmektedir.

Bu tür gelişmelerden öncelikle kapitalist yapıların sorumlu olduğu doğrudur. Ancak ortada bir *katil* varsa bunun sebebi de bir başka *katil*dir. Şehirlerinin böyle bir mimariyle inşa edilmesini kabul eden bir toplum, müteahhitler/yatırımcılar için büyük bir ganimettir. Halk bunu kabul eder, çünkü böyle bir mimari tek çağdaş mimari olarak addedilmektedir. Ama artık Han’ın tespit ettiği “pürüzsüz” güzellikten başka güzel olan çağdaş bir tarz

olmadığı için güzellik bir ölçüt olarak amacına hizmet etmiştir. Bu anlaşılır bir şeydir, çünkü güzellik müphemdir. Birçok kişi tarafından hissedilirken, kimi insan için bir şey ifade etmez. Güzellik için objektif kriterler belirlemek zordur. Böylece güzelliğin ve onunla birlikte ütöpik potansiyelin önemi yok olur. Daha güzel bir dünya özlemi aynı zamanda daha insancıl, daha sosyal, daha çeşitli, daha düşünceli bir dünya özlemidir. Ancak bu güzellik ütopyası görünüşte ölmüştür.

Klasik modern'in fundamentalizminden sonra sanat ve güzellik söz konusu olduğunda kayıtsızlık yaygınlaşmıştır. Müzelerin çoğalmasına rağmen, insanlar artık müzelere ilgi duymamaya başlamıştır. Saehrend ve Kittl'in tespit ettiği gibi, ziyaretçiler bir sanat eserinin önünde ortalama sadece on bir saniye geçirmektedir. Sanat bugün çok ziyaret edilen "parıldayan müze tapınaklarda" sergilense de "yine deneyim odaklı popüler kültürün bir parçası olacaktır".

Sanatın pop-kültürelleşmesi, müziğin pop-kültürelleşmesine tekabül eder. Sanat, dodekafoni ve dizisel müziğin aksine, materyalde değil, etkide netlik arar. "Etki içerik olur, maddenin yerini alır." Bu sözlerle Greenberg, 1989'da pop müziği sevdiğini itiraf etmesine rağmen kendisini rahatsız eden kitsch'in² mahiyetini özetlemiştir.

Belki de kitsch'i modern çağın fundamentalistlerinden, özellikle de Adorno'dan daha yumuşak bir şekilde değerlendirmek gerekir. Öte yandan, sanat ve müziğin

² Görsel sanat türü. -ç.n.

kitschleşmiş olması, sanat ve müziğin varlığı tehdit altına sokması anlamına gelir ve bunun da farkında olunmalıdır, çünkü sanat ve müzik ancak artık ciddi değillerse kayıtsızca kabul edilebilir. Bununla birlikte, sanat ve müziğin yarı-endüstriyel üretimi, görünüşe göre sadece aynı etkiye dayanır. Sanatçıların bir “fikri” vardır ve bu fikrin, sanatçının artık sahip olmadığı teknik becerilere sahip bir ekip tarafından gerçekleştirilmesi sağlanır. Bazı sanatçılar çalışmalarının sonucunu ilk kez sergilerde görürler.

Bu durum pop şarkıları için de geçerlidir. Çünkü günümüzde pop şarkıları artık bir söz yazarı ve bestecinin ortak bir çabası olarak (veya her iki rolün kişisel birliği içinde) değil, bilimsel yöntemler ve bilgisayar programları kullanarak üretilmektedir. Bugünün hit şarkıları, pek çok bienal sanat eserinden farklı olmayarak, “çok daha fazla uzman tedarikçinin birlikte hareket etmesiyle, çok daha fazla iş paylaşım sürecinde” yaratılmaktadır. Örneğin, mükemmel bir hi-hat sesine ince ayar yapmaktan başka hiçbir iş yapmayan bir beat prodüktörü varken, başka bir beat uzmanı ideal pompalama bas davulunu programlar. Ve sofistike aralar tasarlama hususunda uzmanlaşmış bir besteci bulunmaktadır. Ve “birçok şarkı yazarı, melodi parçalarının ve hecelerin farklı kombinasyonlarını dener”. Bu “Melodik Matematik” gerçekten daha fazla anlam katmaz, zira müzik gazetecisi Jan Kadves bunu, “Heceler ve kelimeler melodi çizgileri üzerinde kusursuz ve pürüzsüzce kaydığı sürece bir şarkının lirik olarak anlamlı olması gerekmez” şeklinde açıklamaktadır. Ve benzer şekilde, çikolata çeşitlerinin artması gıda çeşitliliğinde gerçek bir artışa karşılık gelmediği gibi, endüstriyel olarak üretilmiş

bu pop şarkıları da sanatsal çeşitlilikten çok dünyanın tekdüzeliğinin bir belirtisidir.

Ancak sanatın hâlâ klasik modernizmin ilerici ve direnişçi duruşunu tüketmesi gibi, pop müzik de 1950'den sonraki yılların ve on yılların isyankâr ve anti-konformist şöretini tüketmektedir. Bu nedenle, günümüzde ciddi sanatçılar bile (samimi olsun ya da olmasın) kendilerini popüler ve ciddi müzik arasında temel bir fark olmadığını iddia etmek zorunda hissetmektedirler. Ve yine müphemliğin varlığının reddedilerek ortadan kaldırıldığı fenomeniyle karşılaşırız. Kalite farklılıkları net kriterlerle belirlenemiyorsa, o zaman kalite farklılıkları olmadığını söylemek, belirlenmesi kolay olmayan, ancak yine de mevcut olan kalite farklılıkları hakkında düşünmekten daha kolay görünmektedir. Öte yandan, burada kalite farklılıkları olduğu, örneğin bir Schlager-Tralala'nın, Nina Hagen'in yukarıda bahsedilen punk şarkısıyla aynı kaliteye sahip olmadığı ve her ikisinin de örneğin bir Alban Berg'den yaylı çalgılar dörtlüsüyle aynı kalitede olmadığı düşünülebilir.

Yine, buradaki sorun pop müziğin varlığı değildir. Aynı şekilde soyut sanat ya da dizesel müzik sorununun salt, genellikle oldukça zenginleştirici varoluşlarında yatmadığı gibi. Aksine, daha çok mutlaklık iddiası sorgulanmaktadır. Avangart sanat akımlarının aksine pop müzik, tek geçerli sanat olduğunu ve geri kalan her şeyin gerici, değersiz ve boş olduğunu iddia etmez. Ancak bununla birlikte pop müzik, çoğu zaman o kadar etkili ve duygusaldır ve aynı zamanda o kadar pürüzsüz ve koşulsuz olarak tüketilebilir ki, her yerde hazır ve nazır hâle gelir

ve tüm diğer, daha ince ve daha farklı sesleri boğabilir. Bu yüzden çoğu zaman (dediğim gibi, her zaman değil) hiçbir şekilde zenginleştirmez, aksine yoksullaşmaya katkıda bulunur.

İkinci bir ara sonucumuz: Din ve sanat, müphemliğin sığınağıdır ve ancak bu bağlamda gelişebilir. Din fitneye neden olabilir. Ancak ne dini ortadan kaldırabiliriz ne de dinsiz bir dünyanın daha iyi ve daha barışçıl bir dünya olacağını iddia edebiliriz. Ancak din, müphemlik potansiyelini bilinçli olarak toplumun yararına kullanarak evcilleştirilebilir ve dizginlenebilir.

Dinden sonra sanat, müphemlik potansiyeli noktasında en önemli ikinci alana sahiptir. Toplum sanattan ancak radikal piyasa kapitalizminde önemsizleştirilmesi yoluyla müphemliğin yok edilmesi durdurulursa yararlanabilecektir. 2015/16 sezonu için Deutsche Theater'ın sloganını yeniden ifade etmek gerekirse: Boş bir cennete yol açan nedenler aynı zamanda dünyayı daha da boş yapıyor olabilir.

OTANTİKLİK ÇILGINLIĞI

Düsseldorflı bir sanat öğrencisi bana en önemli şeyin iyi resim yapmak değil, otantiklik olduğunu öğrendiğini söyledi. Sanat öğrencisinin kastettiği ve yapmak istediği otantiklik, kelimenin eski anlamıyla otantiklik değildir. Gerçek bir altın yüzüğü, Van Gogh'un gerçek bir tablosunu veya gerçek bir haberi ifade etmez. Bundan kasıt daha ziyade, her insan gibi gerçek bir insan olmakla birlikte otantik bir insan olma niteliğidir. Buna göre her sanat eseri, sahte olmasa bile, kelimenin bugün pek çok söylemde benimsediği anlamda otantik bir sanat eseri değildir.

Sanat tarihçisi Raphael Dillhof, 1950'lerden 1970'lere kadar giderek daha fazla insanın hayranlık gösterdiği mimari vahşet üzerine yaptığı polemik yorumunda şunları tespit etti: "Beton formlara duyulan ilgi ile dizüstü bilgisayar, yarış bisikleti ve kafe arasındaki uyum-balonu sadece kaybolmuş bir gerçeklik ve otantiklik sunmuyor, aynı zamanda bir sınır biçimini de ifade ediyor." Yani gündelik

hayatın kayıtsızlığına karşı fundamentalist bir zıt kutbu temsil etmektedir. Yani yaşamak sevilir, fakat daha çok eski bir dairede yaşamak tercih edilir. Şu anki “vahşilik heyecanı”, pek çok şeyin belirtisidir: “Aşırılık yanlılarının sihirli sözcüğü olan otantiklik, mağaza reklamlarından Rönesans’ın görsel sanatlarına kadar, popüler ve yüksek kültürde de mümkün olan en yüksek mertebedir”.

Bu “sihirli söz” sadece sanatta değil, siyasette de geçerlidir, esasen tüm toplum için geçerlidir. Burada belirtilen anlamda otantiklik, dünyanın tekdüzeliğinin giderilmesinde temel bir faktör olduğu için daha ayrıntılı olarak düşünülmelidir. Ne kastedildiğini anlamak için, bu tür bir otantiklikten hâlâ çok uzak olan, ancak yine de mevcut otantiklik çılgınlığına yol açması gereken bir gelişme gösteren gerçekçilik üzerine kısaca düşünmeyi teklif ediyorum.

Taklitçi olmamak, yani gerçekliği taklit etmeyi istememek (oysa pop sanatı ve aksiyon resim sanatı için hâlâ geçerliliğini kaybetmemiş olmasına rağmen) yeni sanatın pratikte temel bir özelliği olsa da kültürün genel eğilimi, tam tersine, daha güçlü bir gerçekçiliğe kaymaktadır.

Bu gelişme, müzik tiyatrosunda aslında çok uzun bir sürede gerçekleşti. Barok opera, duruma ve duyguya bağlı olarak belirli müzik araçlarının kullanılmasını gerektiren retorik kurallarıyla şekillendi. Sanatçılar retorik jestler yaptılar ve egzotik mekânlarda söylediler, fakat çalınan parçalar müziğe (ve kostümlere) yansımada. Sonra operanın kademeli olarak retoriksizleştirilmesi gerçekleşti. Gittikçe daha uzak sahneler müziğe yansıdı, örneğin

Mozart'ın *Saraydan Kız Kaçırma*'sındaki alaturka pasajlarında. Oyunlar daha gerçekçi hâle geldi ve galasından sadece birkaç yıl sonra, Mozart'ın *Così fan tutte*'si sadece ahlaksız olmakla değil, aynı zamanda inandırıcı olmamakla da itham edildi: Öyle anlaşıyor ki, giderek daha gerçekçi olmak için bilinçli bir girişimde bulunuldu. Hatta Verismo'nun bu eğilimi kendi adına bile uygulandı. Melodi de giderek daha "gerçekçi" hâle geldi ve 19. yüzyılın ilk yarısının Bel kanto operalarında gelişen koloratür, doğal olmadığı için bir kenara atıldı. Yavaş yavaş, özellikle Veristen'de, Puccini'de ve operette vokalistlik melodik konuşmaya daha da yaklaştı. Çağdaş müzik tiyatrosunda, sözlü şarkıya yaklaşan melodiler çok popülerdir ve pop müzikte sözlü şarkı (çok az şarkı ile) örneğin rap ve hip-hop için malzeme sağlar.

Kuşkusuz bu, György Ligeti'nin *Le Grand Macabre*'si gibi absürt tiyatronun incileri veya 20. yüzyılın son üçte birinden beri barok operanın yeniden uyanışı gibi pek çok istisnayı göz ardı eden oldukça şematik bir yorumdur. Bununla birlikte, operanın kendi varoluş nedeni sebebiyle daha büyük bir gerçekçilik eğilimine doğru gittiğini düşünmek açıkçası bana zor görünüyor, çünkü opera doğası gereği son derece yapay bir sanat biçimidir ve asla ama asla gerçekçi olamaz.

Bu sadece müzik tiyatrosu için değil, bir bütün olarak tiyatro için geçerlidir. Sözlü tiyatroda da otantiklik talebi artmaktadır ve belgesel tiyatro ve diğer post-dramatik tiyatro biçimleri gibi "otantik" biçimler giderek edebi oyunların performansının yerini almaktadır. Ancak sert gerçekçiliğe ve sahne ile seyirci arasındaki ayrımı

mümkün olduğunca ortadan kaldırmaya yönelik tüm girişimlere rağmen, tiyatro hâlâ yapay bir alan olarak kalmaktadır. Berliner Ensemble'dan Moritz Rinke'ye göre aktörlerin sahnedeki görevi, geçmişte yaşayan şahısları taklit etmek ve onları sahneye taşımaktır. Bu nedenle, "uzun vadede neredeyse hiç post-drama tiyatrosu olmayacak"tır.

Gerçekçilik açısından tiyatronun sinemayla yarışması zaten mümkün değildir. Filmde, gerçekçiliğe giderek daha da yaklaşan eğilim özellikle belirginleşmektedir. F. W. Murnaus, Fritz Langs ve Sergei Eisensteins gibi yönetmenlerin sessiz filmleri son derece gerçekçi başarımlardır. Onların yaptıkları gibi filmler sonrakiler tarafından çok nadiren yapılmıştır. Başlangıçta, sesli filmin icadı herkes tarafından alkışlanmadı. Renkli filmin tedavüle girmesi, siyah beyaz filmlerin ışık ve gölgesiyle oyunu daha zor hâle getirdi, ancak yüksek kalitede filmler olmasa bile daha gerçekçi bir görüntü sağladı (özellikle 1970'lerde, genellikle siyah beyaz öncekilerden daha düşük görüntü kalitesine sahipti). Prensip olarak, sesli ve renkli filmlerde yanlış bir şey yoktur. Üzücü olan, kapitalist ilerleme ideolojisinde geriye dönüşün mümkün görünmemesidir. Sesli filmin zaferinden sonra, sessiz filmler yapmak artık mümkün değildi ve renkli filmin ortaya çıkmasından sonra siyah beyaz filmler, küçük bir film meraklıları topluluğu için kaldı. Bu topluluk, George Clooney'nin 2006'dan *Good Night, and Good Luck*'ını, Michael Haneke'nin 2009'dan *Das weiße Band*'ını ve Michel Hazanavicius'un 2011'deki Oscar ödüllü *The Artist*'ini kendi aralarında kutladılar.

Bunun yerine, teknoloji amansız bir şekilde ilerlemektedir, insanlara 3 boyutlu gözlükler takılmakta veya onları video oyunlarının bir parçasına dönüştürmek için sanal gerçeklik ekipmanı kullanılmaktadır. Sanal gerçeklik aynı zamanda mümkün olduğu kadar gerçekçi ve mesafeyi ortadan kaldırmayı amaçlayarak fark edilebilir bir gerçekçilik yaşatmak istemektedir. Bu durum ise müphemlik istemez ve büyük sanatın yaratılmasını tam olarak desteklemez. Film ve onu izleyen medya söz konusu olduğunda, daha da fazla gerçekliğe doğru olan bu gelişme, elbette teknik gelişmeler tarafından belirlenir. Opera ve şarkının gelişimi örneği, bu tür gelişmeleri zorlayanın tek başına teknolojinin durumu olmadığını göstermektedir. Buna, bir şeyleri belirli bir yönde değiştirme iradesi de eklenmelidir ve bu irade açıkça gerçeğe her zamankinden daha fazla yakınlaşmayı amaçlar.

Gerçeklik çılgınlığı küresel bir fenomen gibi görünmektedir. Örneğin Arapça konuşulan ülkelere göz atıldığında, klasik Arap şiirinin pek çok hayran bulmaya devam ettiği, ancak Arap edebiyatı uzmanlarının 20. yüzyılın ortalarından beri araştırma alanlarına dair sık sık rahatsızlıklarını dile getirdiklerini görülür. Bunun nedeni, şiirin “gerçek duyguların yalın ifadesi” olduğu dogmasının yaygınlaşmasıdır. Şimdi ise, bir buçuk asırdan beri tek bir Arap şairi gerçek duyguları ifade etmeye çalışmadı –ve aynı zamanda yalın bir şekilde– daha çok dinleyicide mümkün olan en sofistike şekilde duygular uyandırmayı amaçladı. Ve tam da bu nedenle, bugün birçok Arap aydını, klasik Arap şiirinde temsil edildiği şekliyle, insanlığın en büyük kültürel başarılarından birini yeterince takdir edebilmekte sorun yaşamaktadır.

Ne de olsa bu rahatsızlık, birçok dizinin “gerçek” bir duyguyu (artık bununla ne kastediliyorsa) ifade etmemesi ve “yalın” olmamasıyla sınırlıdır. Oysaki son derece yapay şiir ortamının kendisinin var olma hakkı (henüz) sorgulanmasa da gerçeğe daha fazla yakın olma arzusu, mevcut otantiklik yanılışmasından hâlâ çok uzaktır. Artık gerçek deneyimin herhangi bir kültürel paylaşımını sorunlu olarak algılama eğilimi vardır. Örneğin, Süddeutsche Zeitung’un ilk Youtube filminin galasını “şaka tamamen otantik” (Ulk total authentisch) şeklinde güzel bir başlık altında bildirdiği zaman bu görülmektedir. Film, “kaliteyle değil, özgünlükle ilgilenen” gençler tarafından beğenildi. Seyircilerden “üç kız, televizyonun cazip olmadığını, insanların sadece öylesine davrandıklarını” söylediler. Burada sadece “sıradan sorunları olan sıradan gençleri” gördüklerini ve “açık sözlüdürler ve sizi her zaman eğlendirebilirler” ifadelerini kullandılar. Bu noktada ne belgesel tiyatrosu ne de Reality-TV yardımcı olamaz.

Örnekler her ne kadar [yeterince] temsili olmasa bile, otantikliğin neyle ilgili olduğunu anlamaya yardımcı olurlar. İnsanlar ancak içlerini, katıksız, saf doğalarını dışa yöneltip gösterdiklerinde otantik olurlar. Ve bu nihayetinde şu anlama gelir: Otantiklik, kültürün zıddıdır. Kültür, cultura, “ekim, bakım”, insanların doğanın ham maddesinden yaptıklarıdır. Sonuç itibarıyla, kültürel bir varlık olarak insan, hiçbir zaman doğal bir varlık olarak kendisiyle tamamen özdeş değildir. Burada yine, ancak otantik olduğuna inanılan doğal varlığın işlenmemiş kalması durumunda ortadan kaldırılabilir bir müphemlik durumu ortaya çıkar. Antropolojik olarak bu

saçmalıktır gerçi, çünkü insan zaten doğası gereği kültürel bir varlıktır, ancak otantiklik söylemi bunu büyük ölçüde görmezden gelir; bu, hilesiz/saf benliğimizin kendimizde bulunduğunu ve kültür ve toplumla etkileşimimizde gelişmediğini varsayar. Otantiklik söylemi, toplumdaki insanların her zaman duruma göre değişen farklı rollerde hareket ettiğini, insanların her zaman aynı sorulara aynı cevapları vermediğini ve benzer uyaranlara aynı duygularla tepki vermediğini görmezden gelir. Otantiklik modeli ise, bu rollerin ötesinde gerçek bir benlik olduğunu ve bu gerçek benliği mümkün olduğunca filtresiz yaşamının istendiğini öne sürer.

Bununla birlikte, bu gerçek benlik (ve otantiklik ile kapitalizm arasındaki bağlantıya ilişkin değerlendirmelerin başlaması gereken yer burasıdır), “otantik” ihtiyaçlarına karşılık gelen şeyi tükettiğinde, tüketici olarak bir kişiliğe tekabül eder. Böylelikle kendisi olur ve dolayısıyla kendi kimliğine yardımcı olur. Reklam endüstrisi tam da kimliğini seri üretilen ürünlerin tüketiminde bulan tüketiciyi hedeflemektedir.

Şu veya bu ürünü satın almanın, hayatı önemli ölçüde daha iyi hâle getireceğine dair reklamlardaki eski mutluluk vaadine artık koşulsuz olarak inanılmıyor. Basitçe reklam mesajının gerçeklikle uyuşmaması gerçeğinden oluşan müphemlik, gözle görülür hâle geldi. Bu nedenle, netliğin başka bir şekilde tesis edilmesi gerekir. Bu netlik, otantik kavramıyla sağlanır: Kültürel olarak saf doğamız buna göre çeşitli ihtiyaçlardan oluşur, evet, bu ihtiyaçlar (“ihtiyaç” klasik iktisat teorisinin temel kavramıdır) ger-

çek özümüzü oluşturur. Dolayısıyla, gerçekten kendimiz olmak istiyorsak, yani özgün olmak istiyorsak, bu ihtiyaçları karşılamamız gerekir. Kapitalist ekonomi, bu nedenle, otantik öznenin daha az bağımsızlığa ihtiyaç duyar. Otantik özne, tatminini tüketimdeki özgün ihtiyaçlarının karşılanmasında bulur. Dolayısıyla çikolata için geçerli olan, sanat için de geçerli olmalıdır. Otantik öznenin önünde durması gereken sanat, aynı zamanda tüketilebilir sanat olmalıdır. Uzun bir tefekküre, saatlerce bakıma, hatta ömür boyu bir eserle meşgul olmaya yol açabilecek sanata yer yoktur. Bu nedenle, ilk bakışta kapitalizmi eleştiren, hatta eleştirel görünen sanat, nihayetinde yalnızca otantiklik söylemine hizmet ettiğinde olumlayıcıdır.

Ancak otantikliğin giderek en yüksek ideal olduğuna inanıldığına dair neredeyse kuşku yoktur. Bu gelişmenin ilk kurbanlarından biri, her şeyden önce insanların bir arada yaşamasını katlanılabilir kılan, ancak şimdi genellikle politik doğruluk olarak karalanan o karmaşıklık biçimi olan nezakettir. Eğer biri, bir dinleyicinin tamamen yanlış ve saçma olduğunu düşündüğü bir konuşma yaptıysa, nezaket kurallarına göre, “bu çok ilginçti, her konuda size katılmasam da” gibi bir şey söylerdi. Şimdi dinleyici tam olarak böyle düşünmüyor. Yani dinleyicinin söylediği ile gerçekten düşündüğü arasında bir tutarsızlık var. Bunun yerine, dinleyici ayağa kalkıp “Sen tam bir aptalsın ve neyden bahsettiğin hakkında hiçbir fikrin yok!” derse, bu net –ve dolayısıyla otantik– olurdu. Nezaket kuralları, yüz yüze olduğumuzda bu tür formülasyonları kullanmamıza hâlâ engel olmaktadır. Ancak bu kurallar artık internette yürürlükte değil ve gazetelerin web sitelerinde,

çeşitli bloglarda, sosyal medyada veya e-posta yoluyla yapılan yorumlarda iletişim çok ihmal edildi. Gazeteci Adriano Sack'e göre orta parmak "yeni el öpme biçimidir". Ve artık kimsenin takmadığı şeyler, sadece davranış kuralları değildir. Etrafta "genel olarak kaba, dar görüşlü, kinci bir tavır" bulunmaktadır: Bu ülkede temel ruh hâli, "saldırgan, herkesin sürekli olarak kendini ihmal edilmiş veya saldırıya uğramış hissetmesidir, herkes hemen azarlanıyor veya derhâl şikâyetçi olunuyor".

Bunun teknik ilerlemenin bir sonucu olduğuna itiraz edilmesin. Gerçeğe yönelik artan medya yaklaşımı örneği, bu tür gelişmelerin öncelikle son teknoloji tarafından belirlenmediğini, ancak bu gelişmeleri ileriye taşımak için her şeyden önce iradenin orada olması gerektiğini göstermiştir. Geçmişte, kartpostal ile de hakaret edilebilirdi. Ama bu yapılmadı ya da en azından nadiren yapıldı. Daha da dikkate şayan bir durum ise, otantik olarak ifade edilen hakaret biçimidir. Bu kuşkusuz otantiktir ve bu zamanda vicdanen bundan rahatsızlık duyulmaz. Bir eleştiri mailinin yazarı, yazdığı sırada kendisiyle tamamen uyum içindedir ve kültürel etik kuralları onun [ilgili] maili yazmasına engel olmamaktadır.

Sanat alanındaki otantiklik söylemi en absürt durumu bile sanat olarak yutturma noktasında iyi bir iş çıkarmıştır. İzleyici bunu anlamlandıramasa bile, "otantik" eser söz konusu olduğunda, eser, sanatçının gerçek benliğinin katıksız bir ifadesi olduğu için, sanatçı ile eser arasında açık bir ilişki vardır. Seyircinin böyle bir eserle neden ilgilenmesi gerektiği meselesi ikinci plandadır, ancak en azından otantiklik son derece iyi bir şekilde pazarlanabi-

lir ve harika bir reklam sloganıdır. Ama otantik olma sanat için bir ölçüt olabilir mi? Kendilerini otantik olarak gerçekleştirmek adına kafa kesmek için DAEŞ'e katılan Wolfsburg'lu genç, tecavüzcü, sarhoş futbol taraftarı veya dikkatsiz sürücü de neticede otantik sayılmaktadır. İslamcı temelli terörizmin gençlik-kültür bileşeni iyi bilinmektedir ve bu gençler Kur'an'ı okudukları için değil, nihayetinde otantik olmak ve öyle algılanmak istedikleri için terörist olmaktadır.

Açıkçası, toplumumuzdaki pek çok kişi için, “uygarlığa dair hoşnutsuzluğumuzu” (Freud) beraberinde getiren belirsizliği ortadan kaldırmak için mümkün olduğunca radikal bir şekilde çabalamak değerli görünmektedir. Yalnızca böyle bir toplumda otantiklik, kayıtsız şartsız olumlu bir şey olarak algılanabilir.

KUTULAMA YÖNTEMİYLE TEKDÜZELİK OLUŞTURMA

Otantikle yakından ilgili bir terim de özdeşliktir. Özdeş olma (*idem* “*aynı*”) teriminin etimolojisi, onun müphemlik dostu bir terim olmadığını gösterir. Özdeşlik her zaman bir birliği varsayar ve çokluğu dışlar.

Otantiklik ve özdeşlik arasındaki fark, öncelikle her iki terimin menzilinde yatmaktadır. Otantiklik nihayetinde, bireyin kendisiyle özdeşliğinden başka bir şey değildir, kendisiyle birdir ve başka bir şey tarafından tahrif edilemez. Hiçbir kültürel etki, hiçbir sosyal düşünce onu etkilemez veya evcilleştiremez. Bunun yerine, yalnızca doğanın içine koyduğu varsayılan şeyi ortaya çıkarır. İçimizde kültür ve toplum tarafından gizlenen ve tahrif edilen gerçek bir doğaya sahip olduğumuz gerçeği, kafa karıştırıcı ve mantıksız bir fikir gibi gelse de nihayetinde otantiklik kavramının temelidir.

Otantiklik öncelikle bireye mahsustur ve kolektifleştirilmesi zordur. Bununla birlikte, bireyin doğal olarak

otantik olması için katkısız olarak korunması gereken tek bir gerçek doğaya sahip olduğu fikri, kolektifleri de kapsayacak şekilde genişletilebilir. Bireye (“ben aynıyım”) uygulandığında oldukça gülünç olan, ancak kolektifler için önemli bir rol oynayan özdeşlik kavramı bu amaçla kullanılmaktadır. Örneğin psikolojide kullanıldığı gibi farklılaştırılmış özdeşlik kavramından değil, politik kullanımından bahsediyorum. Burada terim, kendisini “Kimlikçi Hareket” olarak adlandıran ve en dikkat çekici başarısı etnik milliyetçiliği ve kültürel ırkçılığı evrenselleştirmeyi başarması olan yeni bir sağ hareket tarafından kullanılmaktadır.

Alain de Benoist sıklıkla bu düşüncenin lideri olarak zikredilir ve başlangıç noktası olarak da 1970’lerin “Nouvelle Droite”ı anılır. Henüz 1943’te doğmuş bir Fransız’a yapılan isnad, bu hareketin doğrudan Nasyonal Sosyalistlerin ırkçı görüşlerine nispet edilmediğini gösterir. Bununla birlikte, bu düşünce yalnızca bir varsayımdır, çünkü “Üçüncü Reich”ın tüm ırkçıları, biyolojik ırkçılık temeline dayanmamaktadır. Örneğin, de Benoist, daha yüksek ve daha düşük ırk kavramını reddediyor ve “farklılıkçı ırkçılık karşıtlığı” ile karşı çıkıyorsa, o zaman Ludwig Ferdinand Clauss (1892–1974) ile tamamen aynı fikirdedir. Ona göre de bilim için aşağı ırklar yoktur.

Clauss’un Irk Teorisi

Ludwig Ferdinand Clauss’un hikâyesi en gülünç müphemlik hikâyelerinden biridir ve bu nedenle bu noktada daha ayrıntılı olarak anlatılmalıdır. Bu olay iki kişinin

kişisel trajedisini, bir bilim gerilim filmini, kıskançlık, iftira ve suçlama dramalarını, memurlar hakkında traji-komik kafa karışıklığı olaylarını, yaklaşık yirmi yıl süren mahkeme davalarını ve bir İsrail satir oyununu içerir.

Clauss'un bu düşünce dünyasına yönelmesi, hocası Edmund Husserl'in fenomenolojisini halk psikolojisine uygulamaya karar verdiğinde başladı. Bununla Clauss, yeniden özellikle müphemliğe karşı hoşgörüsüz bir toplumsal söylemin, yani ırk teorisinin alanına girdi. Bir beşerî bilimler uzmanı olarak Clauss, biyologların kafatası ölçüm yöntemlerini kullanarak ırkları araştırmak istemedi. Bunun yerine, kendi geliştirdiği, kendi ırka özgü zihinsel durumlarını araştırmak için "taklit deneyimi" veya "birlikte yaşama" yöntemini (yerleşik etnolojik "katılımcı gözlem" yönteminden tamamen farklı olmayan) kullanmak istedi: "İşte bu şekilde, taklitleri deneyimleyerek adım adım ve katman katman diğerlerinin dünyasını inşa ediyoruz: Yabancı dünya." Clauss, ırksal ruh biliminin kurucusu oldu ve ölümüyle bile asla kaçamayacağı bir müphemlikler kısır döngüsüne girdi. Tamamen müphemliğe dayalı bir yöntemle (kişi kendi içinde sabit kalır, ama onu "görmezden gelir" ve aynı zamanda yabancıyı taklit ederek deneyimler) insanları özenle ayrılmış ırk kutularına ayırarak belirsizliğe düzen getirme planı işe yaramayacaktır.

Bir ırk araştırmacısı olarak Clauss görevini insanları olabildiğince açık-seçik kategorilere ayırmak olarak gördü, çünkü:

İrk bir kalıptır ve her kalıp, ana hatlarıyla, sınıрыyla neyse odur. İrkları araştıran ruh bilimi, aynı zamanda bir sınır araştırma-

sıdır. Ama bir sınırı kesin bir şekilde tanımak isteyen, onun bir varlığı sınırladığı şeyi, sınırın ötesindeki şeyi de görmelidir. [...] Sınırlarımızı aramak en asil görevimizdir. Ama bizim yabancıya karşı olan sınırımız aynı zamanda bize karşı olan sınırdır. Bu bariyer karşı taraftan da gizlenmemeli veya gizlice dâhil olmasına izin verilmemelidir.

Bu nedenle önemli olan sadece Alman özünü saf tutmak değildir. Asıl önemli olan, diğer ırkları da yabancıların bulaşmasından korumaktır:

Kuzeyli performans yaşamının anlayışı, mekanik gücün acımasız aracıyla dünyanın dört bir yanına ulaşmaktır ve performans insanı olmayanların yaşamlarını yok etmektir. Bu, yabancı tür yasalarının haince bir şekilde ihlal edilmesi ve karıştırılması anlamına gelir ve bu karışıklığın er ya da geç kendimiz ve Kuzey dünyamız üzerinde mutlaka bir etkisi olacaktır.

Yani her ırkın kendi yasa tarzı vardır ve hiçbiri diğerinden daha az değerli değildir. Clauss'a göre bu, "kurtarıcı" (Erlösungsmensch) adını verdiği, bir ırk türüne bağladığı Yahudiler için de geçerlidir. Teorisine göre, yabancı bir ortamda, yani belirsizlik çevrelerine karışmak veya orada yaşamak problemlidir. Bundan özellikle Yahudiler etkilenmiştir, çünkü her şeyden önce Avrupa'da diğer ırklarla karışmaları sonucunda kendi ırk ruhunu geliştirememişlerdir. Bu nedenle, "kaçındıkları uygun maneviyatın yerine geçen bu dünyanın maddi değerlerini yakalamak için soyut sistemler" tasarlamışlardır.

Clauss daha sonra kendisini Nazilere kusursuz bir Yahudi aleyhtarı olarak sunduğunda, bunu kısmen kendi kanaatine ters düştüğü için yaptı, çünkü genellikle Sami-

lere, en azından “safkan” oldukları için bir sevgi besliyordu. Bu nedenle Clauss, Samileri saf ve katıksız olmaları durumundan dolayı daha yakından tanımak istemiş ve bu amaçla saflık bakımından Ürdünlü Arap bedevileri Yahudilerden daha uygun görmüştür. Böylece Clauss Arapça öğrendi, Filistin’e gitti ve kendisini Ürdünlü bedevilere “Almanların Şeyhi” olarak tanıttı. Bu araştırmanın sonuçlarını, *Çölün Samileri Kendi Aralarında. Irk Araştırmacısının Tecrübeleri* (*Semiten der Wüste unter sich. Miterlebnisse eines Rassenforschers*) adlı kitabında toplamıştır. Bu kitapla, Clauss hızla en meşhur ve en saygın ırk araştırmacılarından biri hâline geldi, ancak (veya belki de tam olarak bunun için) yöntemi, ırk araştırmalarının biyolojik ana akımından önemli ölçüde farklıydı ve sunduğu materyallerin okuması da eğlenceliydi.

Ama sonra yoluna özel bir sorun çıktı. Clauss, asistanı Margarete Landé’nin özverili çalışması olmadan araştırmasını gerçekleştiremezdi. Claussen’in eski karısının devam eden suçlamaları, Landé’nin Yahudi olduğunu ortaya çıkardı ve NSDAP (Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi) kaçınılmaz olarak konuyu araştırmak zorunda kaldı. Ama gerçekte ne kadar Yahudi sayılırdı? Modern çağda ırkçı bir ideoloji geliştiriliyorsa (yani alan yaratma çabasında tamamen modern bir ideoloji), o zaman onu tam olarak sayılarla ifade etmek mümkün olmalıdır. Resmî standartlara göre Landé yüzde yüz Yahudiydi, Clauss’un psikolojik empati yöntemine göre en fazla yüzde elli Yahudiydi ve Clauss, ırk yasalarına göre Landé’nin melez sayılması için en az yüzde yetmiş beş olması gerektiğini savundu. Irksal saçmalıklara karışmasına rağmen (o za-

manlar uluslararası alanda ciddi bir bilim olarak kabul ediliyordu), müphemliğe oldukça toleranslı bir kişilik gibi görünen Clauss, şimdi kendi payına kızdı ve NSDAP'a şunları söyledi:

Bu oranın aslında partinin kabul ettiği bir oran olduğuna inanamıyorum [...]. Bu meseleyi var gücümle ele alacağım, çünkü partinin bilim özgürlüğünün bir yüzde hesaplamasına dönüştürülmesine izin verip vermeyeceğini bilmek istiyorum.

Ancak daha sonra partinin müphemliğe karşı toleransını abartmıştı. Parti, Sheriman'ın çocuk yaşta evliliklerin caiz olmasını istemesi durumunda, Curia'nın durumuna benzer bir durumla karşı karşıya kaldı: Bir yandan, bir parti üyesinin Yahudi bir kadını çalıştırması parti doktrinine tamamen aykırıydı. Öte yandan, uluslararası alanda en saygın ırk araştırmacılarından birinin itibarını sarsacak olursak, yurt dışında rezil olma ihtimali vardı. Bununla birlikte, Curia'nın aksine, Nazilerin ortaya koyabilecekleri bir *nihil esse respondendum* (yanıt verilmemeli söylemi) yoktu. Başlangıçta çok az şey oldu, çünkü aşağıdaki süreçte (farklı koşullar altında, 1941'den 1962'ye kadar sürecekti), "müphemlik enerji tasarrufu yasası" (ilgililerin tamamı tarafından bilinmiyor) imdada yetişti ve [bu yasa] şunları söylüyordu: Müphemliği gidermek için ne kadar çok enerji harcanırsa, ortadan kaldırılan müphemlikle ilgili olarak o kadar fazla müphemlik ortaya çıkar.

Totaliter sistemler bunun iyi bir örneğini sunar: Müphemlikten arınmış bir ideolojiyi uygulamak için

kurumlar kurulur, ancak üyeleri yine de ideoloji hakkında farklı fikirlere sahiptir ve kendi farklı çıkarlarını takip ederler. Verimsizlik, klik ve entrika kaçınılmaz sonuçlardır. Müphemliği azaltma girişimi, neredeyse kaçınılmaz olarak daha fazla müphemliğe yol açar. Clauss bundan yararlandı ve bu oyunu, kurumları birbirine karşı, yine ilgili kurumlarındaki arkadaşlarını kendisine ve rakiplerine karşı kullandı. Son olarak, dava bilimsel bir tartışmaya yol açtı. Irk araştırmalarını doğa bilimlerinin bir disiplini olarak anlayan ve zihinsel durumları yerine kafataslarını ölçmeyi tercih eden muhalifleri, Clauss'un, kendilerine çok müphem görünen yöntemine karşı çıktılar. Bu, çalışması için Yahudi bir kadına ihtiyaç duyduğu argümanı ile çelişiyordu, çünkü Kuzeyli bir insan olarak, Semitik Bedevi şeyhleriyle empati kurabiliyordu, ancak en azından bir miktar Yahudi kanının gerekli olduğu Yahudilerle bunu yapamıyordu. 1943'te tüm bu taktikler işe yaramadı ve üniversitedeki pozisyonunu çoktan kaybetmiş olan Clauss, NSDAP'tan atıldı. Savaşın sonu Clauss tazminat davası açtı ve bu da onu farklı davaları takip etmek zorunda bıraktı. Nazi döneminde meslektaşı Landé'yi maceralı bir şekilde kurtarmayı başaran Nasyonal Sosyalist ırk araştırmacısı Clauss, 1981'de Kudüs'teki Yad Vaşem (Uluslararası Dürüstler) caddesinde bir ağaçla onurlandırıldı, bu onur ise 1996'da geri alındı.

Sadece “dünyanın çeşitliliği” adına “ilerici tekdüzeliğe” karşı mücadele etmek isteyen Benoist'e atıfta bulunan Kimlikçi Hareketi'nde değil, insanların mantıklı bir şekilde ırklara ayrılabilmesi ve ırkların veya kültürlerin ancak birbirleriyle birlikte kaldıklarında gelişebi-

leceği fikri giderek daha fazla destekçi kazanmaktadır. “Çeşitlilik”ten kasıt, kesinlikle bu kitapta bahsedilen çeşitlilik değildir. Benoist ve takipçileri, her biri kendi özdeşliğini geliştiren farklı halkların ve kültürlerin net bir şekilde birbirlerinden ayrı olarak bir arada yaşamalarını kabul eder. (Clauss şöyle derdi: Her biri kendi ırksal ruhunu ortaya çıkarır.) Ancak bu şekilde kolektif olarak otantik hâle gelirler. Kolektif ise kendi özdeşliğini, korunması gereken ve karıştırma ya da sınırlandırma yoluyla zarar görmemesi gereken diğer kolektiflerden ayıran otantik özelliklerde tanır.

Böyle bir çeşitlilik hiçbir şekilde müphemlikle bir arada olamaz, çünkü her kollektifin içinde, ona ait olup olmama ve aidiyeti haklı çıkaran özellikler hakkında yüksek derecede bir müphemlik vardır. Burada, benim “kutulama” olarak adlandırmak istediğim ortak bir müphemliği giderme stratejisiyle karşılaşırız: Müphemliği ortadan kaldırarak netlik yaratma umudu yoksa, ikinci en iyi çözüm, dünyayı kutulara ayırma olasılığıdır. Bu kutuların içinde, ancak mümkün olan en yüksek netlik hâkim olmalıdır. Ötekinin varlığı hâlâ bir baş belası olmaya devam eder, ancak en azından kişinin kendi özdeşliği, karışım’a bulaşmaz.

Domatesler

Sadece sayısal çoğulluk tek başına yaşamın amacını ortaya çıkarmaz, hatta sebzelerle bile. Monsanto Grubu “160’dan fazla ülkeye 2000’den fazla sebze çeşidi satıyor” ve ürün yelpazesinde ABD için tatlı domates ve İtalya için acı

domates bulunuyor. Türlerin çoğu mükemmel, yüksek kaliteli ürünler, ancak çeşitlilik bir göz boyamadan ibaret. Hâlen var olan çeşitlilik, kutulara ayrılan çeşitlilikten kat kat fazladır. Gelecekte süpermarketlerde hangi karpuzun olacağına, ideal domatesin tadının neye benzeyeceğine ve hangi salatalığın seralarda bin kez yetiştirilmeyi hak ettiğine Monsanto karar vereceğinden bu çeşitlilik azalacaktır. Çünkü hedef şudur: “Monsanto, dünya çapında ne yediğimizi belirler.” Mevcut domates çeşitlerinin tamamını tek bir domatesle değiştirmek mümkün değildir. Ancak domateslerin hepsini en önemli tatlarına göre gruplara ayırarak çeşitlilik azaltılabilir. O zaman her bir lezzet içinde netlik yaratmak, yani birkaç düzine oldukça tatlı domatesi tek bir çeşitle sınırlandırmak çok daha kolay olacaktır. Yönetilmesi zor olan çeşitlilik, yönetilebilir sayıda kesin olarak tanımlanabilir kutuya indirgenmiştir. Bu da her bir kutuda mümkün olan en yüksek netliği yaratmayı mümkün kılar.

İnsanlarda durum doğal olarak biraz daha karmaşıktır. Ancak burada da kutulara ayırmanın çeşitliliği öne çıkarmadığını görürüz. Kutu oluşumunun bütünlleştirici bir etkisi yoktur, ancak izole eder, ayırır ve böler. Bu nedenle kabule pek de yol açmaz, en fazla hoşgörüyü götürür. Buradaki hoşgörü yalnızca, tüm kalbimizle reddettiğimiz şeyin varlığına gönülsüzce tahammül etmek anlamına gelir. Bunun ötesine geçmek istiyorsak, çelişkili, belirsiz, muğlak, atanamaz, açıklanamaz olan insan varoluşunun normal durumu olarak kabul etmeyi, en azından ona saygı duymayı, hatta belki de sevmeyi öğrenmeliyiz.

Cinsellik

Bu, kutulama yoluyla cinsellik meselesinde de başarılı olamadı. Bu kutulama, 19. yüzyılın sonlarına doğru insanları eşcinseller ve heteroseksüeller olarak ayırmak ve cinselliği her insanın kimliğinin bir parçası olarak görmekle başladı. Daha önce de cinsel eylemler gerçekleşmişti (ve ahlaki olarak yargılanmış ve sıklıkla kınanmıştı), ancak belirli eylemleri gerçekleştiren kişilere, onları diğer tüm insanlardan ayıracak belirli bir kimlik atfedilmemişti. Önceleri insanlar arasında cinsel ilişki vardı, ancak cinsellik yoktu. Bugün ise cinsel eylemler cinsel kimliğin bir belirtisi olarak görülüyor. Herkesin böyle bir cinselliği vardı ve bu her zaman kendi kimliklerinin bir parçası olduğu içindi. Şimdiyse hiçbir cinsel ilişkiniz olmasa bile bir cinselliğiniz var. Artık insanlar, kendi eylemlerini açıklayabilmek ve bunu kendilerine ve başkalarına anlatıp gerekçelendirebilmek için kendilerini “homoseksüellik” ya da “heteroseksüellik” kutularına koymak zorunda kaldılar, yani hemcinslerine ilgi duydularsa, hatta ilişki kurmak istedilerse, eşcinsel kimliğini kabul etmek zorunda kaldılar.

Ancak bu, en az çözüm kadar sorunu da beraberinde getirdi. Bu kimlik bulma süreci birçokları için hâlâ acı verici bir durumdur. Homofobik bir geleneğe sahip olmayan kültürlerde “homo/hetero” ikilisinin tanıtılması özellikle felakete yol açtı. Örneğin geçmişte birçok toplumda, eşcinsel aşk doğal karşılanıyordu ve olası bir gizli eşcinsel birliktelik, müphemliğe toleranslı bir şekilde görmezden geliniyordu. Batılı eşcinsellik kavramı bugün bu toplumlardaki erkekleri kendilerini eşcinsel olarak

tanımlamaya (ya da öyle olmamaya) zorlamaktadır. Bu da evlilik ve aile anlayışındaki murad edilen isteğe ters düşmektedir. Ve bu nedenle, belki kendileri de homoerotik deneyimler yaşamış olabilecek bazıları, eşcinselleri toplum için bir tehlike olarak görmektedir. Bu sebeple, birçok durumda homofobiye yol açan ilk şeyin kimlikçi eşcinsellik kavramı olduğu tezi savunulabilir.

Bugün, “homo/hetero” ikilisinin yanına, yaygın olarak kullanılan “LGBT” kısaltmasının yalnızca bir seçim sunduğu pek çok kutu eklenmiştir. Bunun insanlara gerçekten yardım edip etmeyeceğini göreceğiz. Bu çerçevede Zülfikar Çetin ve Heinz-Jürgen Voss,

açık kimliklerin yaratılması ve keskinleştirilmesinin, sorunun merkezi bir bileşeni olduğunu ve çözümün bir parçası olmadığını açıklamaktadır. [...] Açık bir kimlik [dayatma zorunluluğu] olmasa, insanların duruma göre ve karşılıklı iş birliği içinde yakınlık ve samimiyetlerini geliştirebilecekleri alanlar açılabilirdi.

Yazarlar ayrıca “insanların cinselliği ve cinsel tercihlerini tayin etme hakkına sahip olması gerektiğini ve bunun katı sınıflandırma ve zorunlu gruplandırma ile engellendiğini” vurgulamaktadır. Kurtuluş söylemleri, insanları yeni kutulara ayırmakla ve kendi kutuları için eşit haklar talep etmekle başarıya ulaşamaz:

Katı kimlikler korunduğu sürece zulmün temelden kaldırılması mümkün değildir, çünkü siyasi güç dengesi değişirse bir azınlığa yönelik hoşgörü ve kabule yönelik düzenlemelerin kaldırılması ve yerine kısıtlayıcı bir yaklaşım getirilmesi kolaylıkla gerçekleşebilir. Buna göre, insanları belirli niteliklere/

özelliklere göre kategorize eden yasal, istatistiksel önlemler – örneğin “etnisiteye” göre ırkçı veya cinsel yönelime göre cinsiyetçi– sorunlu olarak değerlendirilmelidir.

Müphem bir dünyada, en azından dünyadaki çeşitliliği, olabildiğince en büyük netliğin hâkim olduğu kutulara mümkün mertebe kesin bir şekilde ayırarak netlik yaratma girişimi, çeşitliliği teşvik etmekten ziyade bastırmak için daha uygundur.

OTANTİK ŞARAP VE OTANTİK POLİTİKA

Etkili bir grup insan “hoşgörü ilkesinden [...] ve farklı zevklere saygı duymaktan ve dolayısıyla demokrasinin temel bir unsurundan çoktan vazgeçmiştir”. Demokrasiye yönelik bir tehdit uyarısında bulunan bu kişi siyaset bilimci değildir. Birçok stili öğütleyen bir sanat eleştirmeni de değildir, bu bir şarap eleştirmenidir. Bu satırlar, Alman Riesling şaraplarının en iyi uzmanı Stuart Pigott tarafından yazılmıştır ve alıntıda kullanılan kelimeler “çeşitli şarap stilleri için”dir. Görünüşe göre, otantiklik çılgınlığı şarap kültürünü de içine aldı. Bir yanda, modern, teknik açıdan gelişmiş şaraplaştırma teknolojisiyle üretilen ve bu nedenle şarap üreticisinin çabaladığı saflık ve karmaşıklık idealine mümkün olduğunca yaklaşan şaraplar vardır. Öte yandan, “modern teknolojiye olabildiğince uzağa giden, kitlesel olarak zıt yönde ilerleyen” ‘Doğal şarap hareketi’ bulunmaktadır. Böylelikle aslında, bazı “orijinal bitkiler”

üretilmiştir, fakat aynı zamanda “klasik kusurlu şaraplar, yani eski “şarap kirini” geri getiren şaraplar da üretilmiştir. “Doğal” şarap alanında bu, “ancak bir otantiklik işareti olarak memnuniyetle kutlanır”. Pigott –makalenin başlığı olarak– “Saflığın Şeytanlaştırılması”nı kınadığında bu, hiçbir şekilde müphemliğe karşı hoşgörüsüzlük fundamentalizmi olarak tanımladığımız saflık anlamına gelmez. Daha ziyade, ürünün, eğer iyi bir şarap üreticisiyse, çeşitli karmaşıklıklarla dolu şaraplara sahip olmak isteyen üreticinin fikirlerine uygunluğudur. Şarabın saflığı, kabaca bir sanat eserinin mükemmelliğine tekabül eder; bu terim, yalnızca sanat eserinin sadece “otantik” bir iletişim teklifi olarak değil, bir eser olarak anlaşıldığı sürece anlamlıdır. Otantiklik çılgınlığı hem şarabı hem de sanatı etkiler.

Ancak bu düşünceleri hayatın daha fazla alanına yaymak yerine, kısaca [bu konunun] politikasına tekrar değinmek gerekmektedir. Buradaki aşırı kayıtsızlık, zaman zaman düşük seçmen katılımında gösterildiği gibi, basitçe ilgisizlikten ibarettir. Potansiyel seçmenler kendileri hakkında siyasetin sonsuz ileri geri gidişiyle ilgilenmediklerini söylediklerinde bu, belirsizliği kayıtsızlık yoluyla reddetmeye yönelik açık bir beyandır. Netlik için fundamentalist kutbuna yönelme yoluyla müphemlikten kaçma olgusundan daha önce bahsetmiştik. Fundamentalizmin de demokrasiyi desteklemediği açıktır. Ancak Pigott’un öne sürdüğü gibi, demokrasi, otantiklik yoluyla, yani siyasete en az şarap ve sanat kadar saldıran otantiklik virüsü aracılığıyla müphemlik yaratmaya çalışan bu müphemlikten kaçınma stratejisi tarafından da tehlikeye atılabilir mi?

Sallantıda olan SPD (Almanya Sosyal Demokrat Partisi), Ocak 2017’de Martin Schulz’u Şansölye adayı yaptığında, anketler ve SPD parti üyelerinin sayısı şaşırtıcı bir şekilde hızla yükseldi. Sokak anketlerinde yoldan geçenlere Schulz hakkında neyi beğendiklerini sorduklarında, sürekli aynı yanıt veriliyordu: “Otantiklik”. Schulz artık samimiyeti, insanlara yakınlığı ve yaşam tecrübesiyle kesinlikle takdir edilebilecek bir politikacıdır. Ayrıca baştan aşağı bir demokrat olduğuna da şüphe yoktur. Ancak “otantik” olarak tanınmanın gerçekten bir iltifat olup olmadığı şüpheli görünmektedir. Ocak 2017’de Donald Trump, Amerika Birleşik Devletleri’nin 45. Başkanı olarak göreve başladı. ABD’deki seçmenlere neden ona oy verdiklerini sorduklarında, oy verme kararlarının en önemli nedeni olarak da onun otantikliğini belirtmişlerdir.

Ama otantiklik ve demokrasi bir arada olabilir mi? Aslında, demokrasilerdeki politikacılar hiç de otantik olamazlar. Toplumun ya da partinin çıkarları için taviz vermek zorundadırlar, gönüllerinde olmayan pozisyonlar almaları gerekir, diplomatik görünmek ve politikacılık rolleri dışında söyleyemeyecekleri veya yapmayacakları şeyleri söylemek ve yapmak zorunda kalırlar.

Her demokrasi, müphemliğe karşı son derece toleranslı olmak zorundadır. Demokratik olarak alınan kararlar tek doğru olduklarını iddia etmez, daha ziyade yalnızca muhtemelen daha iyi bir çözümdürler ve sonsuza kadar değil, ancak başka bir karar alınana kadar (bu nedenle, 2011’de yılın sözü olarak seçilen bir terim olan “alternatifsiz” de-

ğildir.) Her zaman birkaç çözüm düşünülebilir ve alınan bir kararın en iyisi olduğu söylenemez, özellikle de birçok karar parti-politik stratejisi veya lobicilik gibi alakasız düşüncelerden etkilendiğinde durum böyledir. Parti siyaseti kesinlikle otantik değildir ve bu nedenle sevilmez, ancak parti demokrasisinin hayatta kalması için gereklidir. Böyle bir çelişki, müphemlik içeren fenomenlerde her zaman olduğu gibi, evcilleştirebilir ve içerebilir fakat ortadan kaldırılamaz. Demokratik kararlar doğruluk, saflık ve tüm zamanlarda geçerlilik iddiasında bulunamaz. O hâlde, belirsizliğe tahammül etme isteksizliğinin ve “otantik” bir şekilde yönetilme arzusunun, Avrupa’da ve başka yerlerde demokrasinin aşınması sonucunu doğurmaz mı? Bu tezin örneklerini Brexit-İngiltere, Macaristan, Polonya ve diğer ülkelerde popülist partilerin yükselişlerinde bulabiliriz.

Ancak seçmenlerin kendileri de otantik olmak istiyorlarsa, bir demokrasi otantik politikacılar tarafından nasıl şekillenebilir? Bir politikacının otantikliği seçmenlerinin otantik beklentileriyle uyuşmadığında –ve bu istisnadan çok doğal bir durumdur– ne olur? Doğrusunu söylemek gerekirse, otantik bir seçmenin siyasetten tamamen uzaklaşmaktan ya da (güya) otantik bir politikacıdan, tıpkı otantik bir sanatçının anlaşılması zor bir sanat eserinden olduğu gibi, kolaylıkla zevk almaktan başka seçeneği kalmayacaktır. Ve böyle bir sanat eseri sanata dönüşmediği gibi, otantik politikacının siyaseti de başarılı siyasete dönüşmez. Her iki durumda da kurtuluşun umulduğu yer, müphemliği ortadan kaldırma gücünde sahip piyasadır. Ancak demokrasiler, otantikliğin yol

açtığı kayıtsızlık ile fundamentalist netlik çabası arasında ezilirse, piyasa bile çatışmaları çözmeyi başaramaz.

Gerek ABD'den Venezuela'ya gerek Mısır'dan Türkiye'ye ve gerekse Fransa'dan Büyük Britanya'ya kadar, demokratik seçimler ve oylamaların yanı sıra birçok ülkede yaşanan demokratik olmayan çalkantılardan sonra yaşananların “derin bölünmüş bir ülke” olduğunun tekrar tekrar söylenmesi yeterince çarpıcıdır. Ne özdeşlik ya da otantiklik güzellemleri ne de fundamentalist netliği böyle bir bölünmeyi aşamaz. Bir yanda kişinin kendi arzuları, idealleri ve kanaatleri ile diğer yanda çevrenin ve bir arada yaşamının zorunluluğu arasında gerekli ama can sıkıcı bir çelişki olduğu kabul edilmeden, yani kısaca: Müphemliğe tolerans gösterilmeden bu bölünme aşılamaz, aksine derinleşmeye devam eder.

Kapitalizmin otantik tüketiciye bağlı olduğunu, ancak otanliklik ve demokrasinin birbiriyle pek uyumlu olmadığını kabul edersek: O zaman kapitalizm ve demokrasi birbiriyle kalıcı olarak uyumlu olabilir mi?

MAKİNE-İNSANI OLMA YOLUNDA

Çeşitlilik konusu için gelecek kötü gözükmemektedir. Çeşitlilik doğada olduğu gibi kültürde de giderek azalmaktadır. Yalnızca tüketimin renkli dünyası bize hâlâ görünürde bir çeşitliliğin dünyasını sunar, ancak bunun arkasında gözlerin, kulakların ve damağın hızla tüketilmesi için ucuz duyuşsal uyarıların sonsuz bir monotonluğu vardır. Peki bu çeşitlilik bilim alanında farklı mıdır? Edebiyatçı Jürgen Wertheimer, dünya çapında –dinlerden veya sistemlerden bağımsız olarak– bir süredir gelişmekte olan yeni bir kültür çatışması olduğu tespitinde bulunmaktadır:

Bir yanda tek taraflı, dar, net bir düşünme biçimi varken diğeryanda gerçekliğin çeşitliliği, müphemliği ve muğlaklığıyla karşı karşıya kalan bir yaşam tarzı ve düşünme biçimi bulunmaktadır. Umarım üniversite hangi tarafta olduğunu, olması gerektiğini biliyordur!

Dünyanın bu tekdüzeliğinin ortadan kaldırılmasının nedenleri olarak bir dizi dış faktör zikredilebilir. Bürokr-

ratikleşmenin ve makineleşmenin netlik hedeflediğinden şüphe yoktur. Fakat daha da önemli olan, devamlı tüketen bir kapitalist toplumsal yapımızın olması ve küreselleşme olgusudur. Ancak tüm bu gelişmeler gökten inmedi ve prensip olarak kaçınılmaz bir kader de değildir. Bunun yerine, daha önce hiç olmadığı kadar müphemleştirme stratejileri geliştiriyoruz. Daha önceki çağların aksine, otoriterler tarafından kurulan ve kullanılan belirsizliği ortadan kaldırma stratejileri, artık bireylerin kendilerinden kaynaklanan belirsizliği ortadan kaldırma çabalarından daha az rol oynamaktadır. Muhtemelen çağdaş birçok insan, daha büyük bir tekdüzeliği bir fırsat, bir vaat olarak görüyor. Daha net bir dünyada yaşamak ve buna göre hareket etmek istiyor. Dünyanın belirsizliğini ortadan kaldırmak isteyenler, Goethe'nin "Balıkçı" (Der Fischer) türküsünde "ıslak kadın" olarak tavsif ettiği kişiye benzetmektedirler: "(Kız) Onu yarıya kadar çekti, o (oğlan) da yarıya kadar battı." Acaba, nispeten müreffeh toplumlardaki ebeveynler, çocuklarını özgürce oynamalarına, resim ve müzik yapmalarına izin vermek yerine, onları erken yaşlardan itibaren kapitalist sömürü sisteminin çarkına sokmayı ve şekil aldırmayı zorlayan şey nedir?

Müphemliğin bir dezavantaj olarak algılandığı toplumlarda, iki anlamlı durumlarla karşı karşıya geldiklerinde kendilerini rahatsız hisseden insanlar, ikili durumu önlemek için teklifleri kabul etme eğilimindedirler ve eğer belirsizlikten kaçınma başarılı olursa, çok anlamlıları indirgemeye ve nihayetinde tekdüzeliğe getirmeye çalışırlar. Bunun bir belirtisi, günümüzün genel açıklama ve anlama çılgınlığıdır. Her şey açıklanmalı, her şey anlaşıl-

malıdır ve bir şeyi anlamıyorsan, bu kabul edilebilir bir durum değildir. Örneğin, aslında bir müphemlik sığınağı sayılan tiyatrodaki bu görev, seyirciye (her zaman başarılı olmamakla birlikte) oyunun veya operanın ne anlama geldiğini, bu oyunun neden zamanımıza uyduğunu ve bize ne mesaj verdiğini göstermek isteyen yönetmen tarafından üstlenilir.

Sanatta, bu yöntem neredeyse zorunludur, çünkü anlamsızlıktan kaynaklanan çok anlamlılık eksikliğini, netlik biçiminde de eksik olan çok anlamlılığa dönüştürmeyi mümkün kılmaktadır. Örneğin, tarlalardan geçen bir patika (krş. Pawel Althamer, “Skulptur Projekte Münster 07”) başlangıçta hiçbir şey (veya her şey) ifade eder. Burada sanatçı, insanların her zaman alışlagelmiş yollardan değil, bazen hiç cesaret edemediği farklı şeyler yapması gerektiğini vurgulamaktadır. Yani bir cümle ile hiçbir şey ifade etmeyen bir eser, açık (ve oldukça değerli) bir eser hâline gelir. Anlamsızlık ve açıklık birbiriyle yakından ilişkilidir. Birbirlerine kolayca dönüştürülebilirler, ancak çok sayıda anlama giden bir yol açmazlar ve herhangi bir anlamlı, yapılandırılabilir yorum alanı oluşturmazlar.

Her zaman her şeyin açıklandığı ve sırların olmadığı, anlaşılabilir ve aşırı karmaşıklığın olmadığı bir dünyaya inanmaya kanallı edilen birçok insan, nihayetinde her şeyi kendilerinin anladığına inanır. Bu sebeple, [günümüzde] insanların her zaman her şey hakkında fikirleri vardır. Bir görüşe sahip olmak neredeyse bir zorunluluk hâline gelmiştir. Bir keresinde, aniden bir anket sorusuna

muhatap olduğumda, görüşmeciye preimplantasyon genetik tanısına dair ciddi bir şekilde düşünmediğimi, beni doğrudan bağlamadığını ve dolayısıyla da fikrim olmadığını söylediğinde, garipsedi ve öfkeyle karşılık verdi. Ona göre en azından bir fikre sahip olmalıydım.

Herkesin her konuda bir fikri olduğu için bilime olan güvensizlik artmaktadır. Kişi her şeyi zaten kendi başına çözmüşken neden gerçek uzmanlara ihtiyaç duysun? Örneğin, tüm halk İslam uzmanı olmuşken neden profesyonel İslam araştırmacılarına ihtiyaç duyulsun? Artık bilim insanları da çok nadiren televizyon programlarına davet edilir oldular, çünkü meseleleri daha da çetrefilli bir hâle sokmaktadırlar ve hatta bazen herkesin her şeyi hemen anlayabilmesi için açıklanması gereken zor, yabancı kelimeler kullanmaktadırlar. Sözde uzmanlığa karşı benim kişisel intikamım, bir futbol Dünya Kupası sırasında herkesle birlikte bir futbol uzmanına dönüşmek ve diğer futbol uzmanlarını, hakkında pek bir şey anlamadığım bir spor etkinliği hakkında özellikle bilgisizce ama en azından net yorumlarla rahatsız etmekle olacaktır.

Belirsizlikten kaçınma isteği mutlak değildir ve her yerde eşit derecede güçlü değildir. Müphemliğe tahammülsüzlüğün de kendi kendini güçlendiren bir mekanizmaya dayandığı görülür. Belirsizlikten kaçınmak için ne kadar çok teklif sunulursa ve ondan kaçınmak ne kadar çekici görünürse, herkes netlik arayışına o kadar yoğun bir şekilde teslim olur. Bir toplumda müphemliğe karşı daha büyük bir hoşgörüsüzlüğün sonucu, yalnızca belirsizlikten büyük ölçüde kaçınılması değil, aynı zamanda

belirsizlik açısından zengin çalışmaların daha az sıklıkla yapılmasıdır. Öte yandan, müphemliğe toleransı yüksek olan insanlar, yalnızca müphemlikten kaçınmak için daha az endişeli olmakla kalmaz, aynı zamanda onu arar ve bundan zevk alırlar ve bilinçli bir şekilde ve keyif alarak belirsizlik yaratırlar. Örneğin, şiir gelişıyorsa ve genellikle kinayeli çok sayıda şiir yazılıyor ve okunuyorsa bu, belirsizliğe karşı artan müphemliğin açık bir işareti olarak anlaşılabilir. Ancak bizim için başka bir tür edebiyat ölçüsüz bir şekilde hükmetmektedir: Polisiye. Bir polisiyenin konusu belirsizliğin yaratılması değil, çoğunlukla çözümüdür. Başta belirsiz bir durum (örneğin katil kim?) polisiyede sonuç itibarıyla net bir şekilde çözülen bir durumdur. Bunun olmadığı polisiyeler de denenmiş, ancak yaygınlık kazanmamıştır.

Müphemliği çözmek bugün bize açıkçası müphemlik yaratmaktan daha rahatlatıcı görünüyor. Televizyon programlarımız neredeyse tamamen müphemlik içermeyen (haber, spor, borsa, gerçeklik TV) veya müphemliğin nasıl ortadan kaldırılabilceğini gösteren (polisiye, yarışma programı) formatlardan oluşuyor. İyi polisiye diziler kuşkusuz bir zenginliktir. Tedirgin eden durum ise türün parazit gibi yayılıp tüm alanı hakimiyet altına almış olmasıdır. Yayın süresinin geri kalanını dolduran talk show'lar, farklı görüşleri savunan iki tarafın birbiriyle çatıştırmasına ya da genellikle şaşırtıcı derecede cahil ünlülere kendilerini otantik olarak sunma fırsatı verir. Olguların karmaşık bir bağlama oturtulması, pervasızca kullanılan terimlerin eleştirel bir şekilde sorgulanması ve artı ve eksilerin dikkatli bir şekilde tartılması sadece eğlenceyi yok eder.

Önceki sayfalarda müphemlikle mücadele için çeşitli stratejiler gösterdik. Bir strateji, dış dünyaya netlik kazandırmaktadır. Netlik, stratejinin sonucudur. Bir diğer strateji, yani otantiklik ise özne ile netlik oluşturmaktır. Totaliter bir ideoloji, her şeyin tam olarak ideolojinin hayal ettiği gibi olmasını gerektirir. Netlik ve otantiklik yalnızca görünürde çelişkilerdir. Bunlar aynı madalyonun iki yüzü gibidir. Her iki yaklaşım da müphemliğe yer bırakmaz, ancak her ikisi de yaygın olarak kabul edilir. İnsanların sadece çok az bir kısmı dünyanın bu netliğinden rahatsızlık duymaktadır; birçoğu ise daha da büyük bir netliğin özlemini çekiyor gibi görünmektedir. Bir beyin fırtınası olarak, bunun nasıl başarılabileceğini sormaya cesaret edelim.

Gördüğümüz gibi, belirsizlik ve muğlaklık hiçbir zaman tamamen ortadan kaldırılamaz. Aksine, belirsizliği yok etme girişimi genellikle yalnızca daha fazla müphemliğe yol açar. Müphemliğe tolerans az ya da çok mevcut olabilir, ancak onsuz yaşamak imkânsızdır. Bu durum eğer insanlığa aitse, ancak insanlık kendisi ortadan kalktığında tamamen ortadan kalkabilir. Psikanalist ve sosyolog Alfred Lorenzer, 1981’de modern şehir planlamasına dair izlenimlerinde bir insansızlık sürecinin iş başında olduğunu fark etti, çünkü “kentlerimizin mevcut resminden insani yaşam beklentilerinin çıkarılması, yaşam ortamının kapsamlı insansızlık sürecinin algılanabilir de olsa sadece küçük bir parçasıdır.”

Lorenzer ve muhtemelen çoğu insan için insansızlık bir korku filmi gibi gelse de makine-insanların sonunda tamamen müphemlikten arınmış bir yaşam sürdüreceği bir transhümanizm veya posthümanizm hayal eden ütopyacı-

lar bulunmaktadır –tabii böyle bir yaşama yaşam denilebilirse. Yapay zekânın gelişimindeki hızlı gelişmeler bu yönü açıkça göstermektedir. Yüz ifadelerimizden ve diğer biyolojik verilerden ruh hâlimizi, uyanıklığımızı ve ihtiyaçlarımızı okuyan cihazlar, yakında tüm kararları bizim yerimize verebilir. Böyle yeni bir teknoloji “yetersizliklerimizi telafi edecek ve tüm dünyaların en iyisine bize güvenli bir şekilde rehberlik edecektir.” Filozof Éric Sadin’e göre yapay zekâ, “*insanların karar alma süreçlerine öncülük etme yolunda adım adım ilerlemekte*”dir. Ne zaman bir karar alınsa, bir müphemlik durumu ortaya çıkar, çünkü seçeneklerden sadece birine karar verilebilir. Dolayısıyla her karar aynı zamanda bir müphemlik giderme sürecidir. En azından bu, karar alma işlemi yakında bizim için makineler tarafından yapılabilir. Sadin’e göre bu, insanın iki bakımdan, yani ilk olarak, “ontolojik bakımdan” yeniden konumlandırıldığı anlamına gelir, çünkü artık “yargı ile donatılmış tek varlık” olarak görülmez, aksine “yeni, üstün gerçek otorite tarafından bastırılacaktır”. İkincisi, “antropolojik açıdan” kenara itilir duruma gelir, çünkü insan değildir artık

zihninin, duyularının ve bilgisinin yardımıyla yaratıcı gücünü ortaya çıkaran ve kendisi nihayetinde, yaşamın her alanını ve son olarak da iş hayatından dışlamayı amaçlayan ve kendisinden verim açısından daha yetkin, yorumlama ve karar verme kapasitesi daha yüksek olana devretmiştir.

Kapitalizmin müphemlik karşıtlığı galip gelecektir, çünkü

katlanarak artan bir hızla, yalnızca özel çıkarlara yönelik olan Silikon Vadisi’nin ruhu, Avrupa hümanizminin temel ilkele-

rini ve onun bağımsız yargıya ve özgür karara olan inancını ve sonuçları yok edecektir. Tıpkı bu özdeyişlerden çıkarılan sonuçlar gibi: sorumluluk ilkesi ve toplumların kendi kaderlerini ortaklaşa belirleme hakkı.

Makineler doğru olana karar verdiğinde, kişi sonunda belirsizlik ve kayıtsızlıkla yaşayabilir.

En azından kısmen de olsa kendin bile bir makine olabilirsin. İnsan beynini bilgisayara bağlamanın yollarını arayan Elon Musk'ın birçok şirketinden biri olan Neuralink, insan ve makinelerin birleştirilerek Cyborg'ta tek bir varlık hâline getirilmesini sağlamaktadır. Bu arada asıl amacın engellilere yardım etmek olduğu söylenmektedir, ancak "sekiz ila on yıl içinde Neuralink'in beyin ve bilgisayarlar arasındaki bağlantısı tamamen sağlıklı insanlara da sunulacaktır." Musk, aksi takdirde yapay zekânın bizi geçebileceğinden korkmaktadır. İşte tam da bu nedenle "bir beyin/bilgisayar ara yüzü oluşturmadan önce bir dijital süper zekâyı çok erken geliştirmemeliyiz". Makine-insanı bizi saf makinenin zaferinden kurtarmalıdır.

Avrupa'da transhümanizm Silikon Vadisi'ndeki kadar hızlı taraftar bulamıyor, ancak makine-insanı olma yolunda ilerleme kaydetme çabaları burada da göz ardı edilemez. Kulak tıkaçlarıyla etrafta dolaşan ve ekrana bakan insanların görüntüsü uzun zamandan beri olağan hâle geldi. Flört uygulamalarının yardımıyla yapılan bir partner araması, bizi fazla müphem karşılaşmalardan kurtarmak için ince ayarlı algoritmalarla yararlanmaktadır. Ve *sanal gerçeklik ekipmanıyla*, belirsizliklerden bütünüyle arınmış bir dünyaya dalınabilir.

Kimileri için bunların hepsi otantiklik açısından yeterli değilse, bir başka cihaz aracılığıyla yardımcı olunmaktadır: Fitness-Tracker (fitness takipçisi). Gerçekten, “ülkedeki insanların yüzde 31’inden fazlasının bir dijital fitness takipçisi bulunmaktadır.” 2014’te yalnızca Almanya’da “3.6 milyon cihaz satıldı”. Böyle bir cihaz, elbette, her açıdan bir müphemlik giderme harikasıdır. Her şeyden önce kendi vücudunu sayılara, yani tamamen açık olan verilere dönüştürür. Bu veriler, özellikle kendi optimizasyon sırasında mümkün olduğunca çok hareket ettiyseniz ve mümkün olduğunca terlediyseniz iyidir. Ancak terleme de bir şekilde otantiktir. Böylece tüm müphemlik giderme söylemleri bir araya getirilmiş oldu. Belki de bu, aslında zamanımızın büyük bir ütopyasıdır: İdeal olan, kapitalist sömürü sürecinde kendi kendini optimize eden bir tarzda işleyen, terli, otantik, belirsizlikten uzak makine-insanıdır.

Müphemlikten arınmış makine-insanı ütopyasının gerçekleştiği bir dünya hâlâ yaşamaya değer bir dünya mıdır? Demokratik olarak yönetilebilir mi, farklı hatta birbirine zıt insanlar kişiliklerini onda geliştirebilir mi (eğer kişilik diye bir şey kalabilmişse tabii), güzellik ve onu hissetme yeteneği kalır mı? Bunların kabul ettiğimizi varsaysak: O hâlde böyle bir dünyada yaşamak ister miyiz?

Kabul etmediğimizi varsaysak: Böyle bir gelişmeye karşı ne yapılabilir? Müphemlik hoşgörüsüzlüğü bir zihniyetin parçasıdır ve zihniyetler, halkın kendinden geçmesi için gereken bir “şok etkisi” yaratmak isteyen

konusmacıların aksine, basit önlemlerle ve kesinlikle kısa sürede değiştirilemez. Kapitalizmin yenilgisi de uzun zaman alacaktır.

Yine de fundamentalist tekdüzeliği ve kayıtsızlık yoluyla anlamın yok edilmesi sürecini en azından yavaşlatmak mümkün olabilir. Bunu yapmak için sanat, din, bilim, siyaset, doğa ve nihayetinde onları tamamen anlamsızlığa mahkûm eden piyasa değerlerinin baştan çıkarıcı netliğine indirgenmek yerine, öncelikle içsel değerlerini yeniden kazanmalıdır. Bu ancak onlara ciddiyet ve saygı gösterilirse gerçekleşebilir: Doğaya, farklı kökenlerden gelen insanlara, dinlere, eğilimlere ve yeteneklere, sanatsal yaratıcılığa, bilgi için bilimsel çabaya, siyasi ve sosyal bağlılıktan gelen insanlara saygıdan geçer. Ancak bu alanlar ciddi şekilde işlenirse, anlam çeşitliliği dünyası gelişebilir. Bu da müphemliğin bir kusur olarak değil, zenginlik olarak algılandığı bir dünya olursa anlam kazanabilir.

Müphemlik, müphemliğe çok toleranslı bir zihniyetin uzun süre hüküm sürdüğü modern öncesi toplumlardan öğrenilebilir. Müphemlik o dönemlerde sadece değer verilmekle geliştirilmiyordu, aynı zamanda uygulanıyordu ve tabiri caizse, sürekli “müphemlik eğitimi” vardı. Öncelikli çalışılması gereken alanlar, geleneksel olarak büyük bir müphemlikle karakterize edilen, yani sanat, müzik, edebiyat ve bununla ilgili olan alanlardır. Sanat tarihçileri Christian Saehrendt ve Steen T. Kittl buna uygun olarak sanatın,

psikologların “müphemliğe tolerans” dediği şeyin, muğlaklıklara, çözülemez çelişkilere ve belirsizliklere, sadece başka-

larında değil, kendi içinde de direnme yeteneğini geliştirmeye yardımcı olabileceği tavsiyesinde bulunur. Sanat, daha farklı bir duygu kültürü geliştirmemize yardımcı olur.

Tabii ki bu sadece ne fundamentalist netlik ne de postmodern popülariteden olmayan sanat, müzik ve edebiyat için geçerlidir. Pop kültürü *soğukkanlılığı* ile tüm sorunlar çözülemez.

Makine-insanında, müphemliğe tahammülsüzlüğe dayanan tüm fundamentalizmin ütopyaları gerçekleşmiştir: Hakikat için insanüstü bir otorite artık hüküm sürdüğü için hakikat takıntısı, yeni makine dünyası, eski ve karışık dünyanın tamamen yerini aldığı için tarihin reddi ve hiçbir şüphe veya kararsızlık artık makinenin düzgün çalışmasını kısıtlamadığı için saflık arayışı. Bunlar kimilerine cazip gelmiyorsa ve gelecek perspektifini böyle hayal etmiyorsa, müphemlik isteğini artıran bir panzehir aramalıdır. İnsanın yaratıcı sürecinde bir özdeğer gören, teknik ve estetik yeteneği de dâhil olmak üzere, insanın yaratıcı yeteneğinin sınırlarını zorlamaya çalışan sanat, edebiyat ve müzik, haydi-şöyle-bir-sanat-üreteyim sanatından daha etkili olabilir. Dikkat süresi on bir saniyeden fazla olan bir bilgiyi özümseme isteğini geliştirmenin tek yolu budur. Kamusal alanlarda (sadece müzelerde değil) anlamlı sanat, şehirlerimizde sosyal iletişim için güzel yerlerin inşa edilmesi, okullardaki tüm sınıflara sanat, müzik ve enstrümantal derslerin (artık okul müfredatında marjinalize edilen konular) konulması ve doğamızın güzelliğini, çeşitliliğini ve kırılganlığını aktaran bir doğa tarihi eğitimi olan açık edebiyat derneklerinin kurulması

gerekir. Bunların tümü, dünyamızın tekdüzeliğini ortadan kaldırmak için ilk acil önlemler olabilir. Bu çabalar/girişimler, karşılığını muhakkak vereceklerdir.

ALINTILAR VE BİBLİYOGRAFİK REFERANSLAR*

1. Bölüm

Peter Berthold: Unsere Vögel. Warum wir sie brauchen und wie wir sie schützen können. Berlin 2017. (Alıntı: S. 83, 91, 92.) – Gesellschaft zur Erhaltung alter und gefährdeter Haustierrassen: Rote Liste der bedrohten Nutzierrassen in Deutschland 2016. <http://www.g-e-h.de/images/stories/news/pdf/roteliste.pdf>. – Silvia Liebrich: Rettet die Vielfalt! Süddeutsche Zeitung. 10./11. September 2016. S. 26. – Gesellschaft für bedrohte Sprachen e. V. <http://www.uni-koeln.de/gbs/>. – Stefan Zweig: Die Monotonisierung der Welt. S. Z.: Zeiten und Schicksale. Aufsätze und Vorträge aus den Jahren 1902–1942. Frankfurt a. M. 1990. S. 30–39. (Alıntı: S. 30, 33.)

* Tüm internet kaynaklarına en son 22 Haziran 2017’de erişim sağlandı.

2. Bölüm

Zu Ambiguität und Kultur krş. Thomas Bauer: Die Kultur der Ambiguität. Berlin 2011. S. 26–41 [vd.]. – Zygmunt Bauman: Moderne und Ambivalenz. Das Ende der Eindeutigkeit. Hamburg 2005. S. 90.

3. Bölüm

Zu Ambiguität aus psychologischer Sicht mit Verweis auf neuere Arbeiten krş. Bauer: Kultur der Ambiguität. S. 36–38; Son zamanlarda kültür ve müphemliği teşvik eden çalışmalar için krş., örneğin, Andreas Pietsch / Barbara Stollberg-Rilinger (eds.): Konfessionelle Ambiguität. Uneindeutigkeit und Verstellung als religiöse Praxis in der Frühen Neuzeit. Gütersloh 2013; Oliver Auge / Christiane Witthöft (eds.): Ambiguität im Mittelalter. Berlin/Boston 2016. – Christopher Baethge: Amerika, Blicke. Über den Umgang mit Ambivalenz. Merkur 58 (2004) S. 316–324. (Alıntı: S. 316 vd., 322 vd.) – Matthias Drobinski: Die vielen Stimmen des Herrn. Süddeutsche Zeitung. 13. Februar 2013. S. 4. – Christian Windler: Regelobservanz und Mission. Katholische Ordensgeistliche im Safavidenreich (17. und frühes 18. Jahrhundert). Arne Karsten / Hillard von Thiesen: Normenkonkurrenz in historischer Perspektive. Berlin 2015. S. 39–63. (Alıntı: S. 46). – Christian Windler: Uneindeutige Zugehörigkeiten. Katholische Missionare und die Kurie im Umgang mit communicatio in sacris. Pietsch / Stollberg-Rilinger: Konfessionelle Ambiguität. S. 314–345. (Alıntı: S. 315, 338) und mündliche Kommunikation November 2016. – Hubert Wolf: Krypta. Unterdrückte Traditionen der Kirchengeschichte.

München 2015. (Alıntı: S. 53 vd.) – Alfred Lorenzer: Das Konzil der Buchhalter. Die Zerstörung der Sinnlichkeit. Eine Religionskritik. Frankfurt a. M. 1981. (Alıntı: S. 81 vd., 235) – Volker Reinhardt: Die Tyrannei der Tugend. Calvin und die Reformation in Genf. München 2009. (Alıntı: S. 25, 28, 69, 79.) – Zum Islam krş. Bauer: Kultur der Ambiguität. S. 143–191 (vd.).

4. Bölüm

Detlef Pollack / Gergely Rosta: Religion in der Moderne. Ein internationaler Vergleich. Frankfurt a. M. / New York 2015. (Alıntı: S. 314.) – Ananya Vajpeyi ile röportaj: Eine homogene Gesellschaft bedroht die Demokratie. Süddeutsche Zeitung. 23. Mai 2017. S. 10. – Jürgen Kaube: Die Dschihad-Ingenieure. FAZ-Net, 29. 3. 2016. http://www.faz.net/aktuell/feuilleton/viele-terroristen-sind-scheinbaringenieure-14148612.html?printPagedArticle=true#pageIndex_2.

5. Bölüm

Christoph Bode: Ästhetik der Ambiguität. Zur Funktion und Bedeutung von Mehrdeutigkeit in der Literatur der Moderne. Tübingen 1988. S. 2; krş. auch Umberto Eco: Das offene Kunstwerk. Frankfurt a. M. 1973. (İtalyanca orijinal ismi: Opera aperta. Mailand 1962.) – Theodor W. Adorno: Philosophie der neuen Musik. Frankfurt a. M. 2013. (İlk 1958. Alıntı: S. 15, 46.) – Johan Huizinga: Homo ludens. Vom Ursprung der Kultur im Spiel. Reinbek bei Hamburg 1987. (Alıntı: S. 57, 114.) – Clement Greenberg: Die Essenz der Moderne. Ausgewählte Essays und Kritiken.

Ed. Karlheinz Lüdeking. Dresden 1997. (Alıntı: S. 74 vd., 78, 267.) – Adolf Loos. Ornament und Verbrechen. Adolf Loos: Sämtliche Schriften iki cilt. İlk cilt, ed. Franz Glück. Wien/München 1962. S. 276–288. (Alıntı: S. 277 vd.). – Jürgen Weber: Entmündigung der Künstler. München 2 1981. S. 136. – Jürgen Weber: Das Narrenschiff. München 1994. S. 60. – Wir wollen noch nicht sterben. Interview Zentrum für politische Schönheit. art. Das Kunstmagazin. <http://www.art-magazin.de/szene/8317-rtkl-interviewzentrum-fuer-politische-schoenheit-wir-wollen-noch-nicht-sterben>. – MDR Sachsen. 10. 3. 2017: Ermittlungen wegen Galgenattrappe bei Pegida eingestellt. <http://www.mdr.de/sachsen/dresden/ermittlungengalgen-bei-pegida-dresden-eingestellt-100.html>. – Wolfgang Ullrich: Siegerkunst. Neuer Adel, teure Lust. Berlin 2016. S. 20.

6. Bölüm

Greenberg: Die Essenz der Moderne. (Alıntı: S. 195, 461.) – Weber: Narrenschiff. (Alıntı: S. 430.) – Daimler Art Collection: Bernhard Heiliger. Tag und Nacht, 1983. <http://art.daimler.com/artwork/tag-und-nacht-bernhard-heiliger-1983/>. – Christian Saehrendt / Steen T. Kittl: Ist das Kunst oder kann das weg? Vom wahren Wert der Kunst. Köln 2016. (Alıntı: S. 131, 161, 200, 204 vd., 222.) – Frances Stonor Saunders: Modern Art was CIA >weapon<. The Independent, 21.10.1995. <http://www.independent.co.uk/news/world/modern-art-was-cia-weapon578808.html>. – Byung-Chul Han: Die Errettung des Schönen. Frankfurt a. M. 2015. (Alıntı: S. 9, 33.) – Ullrich: Siegerkunst. (Alıntı: S. 9, 47, 71, 99 vd.) – Weber: Entmündigung des Künstlers

(Alıntı: S. 29, 141.) – Jan Kedves: Hitfabrik. Süddeutsche Zeitung. 28. Januar 2016. S. 11. (John Seabrook'un The Song Machine adlı kitabından alıntı.)

7. Bölüm

Raphael Dillhof: Aber hier leben, nein danke! Brutalismus als digitaler Zombie. art. Das Kunstmagazin. <http://www.art-magazin.de/architektur/12159-rtkl-brutalismus-als-digitaler-zombie-aber-hierleben-nein-danke>. – Moritz Rinke: Drama, Baby! Süddeutsche Zeitung. 21. Juni 2017. S. 9. – Thomas Hahn: Ulk total authentisch. Tausende Jugendliche feiern die Premiere des ersten Youtuber-Kinofilms. Süddeutsche Zeitung. 20. Juli 2015. S. 8. – Adriano Sack: Der Mittelfinger ist der neue Handkuss. Die Welt, 9. März 2016. Internetquelle: <https://www.welt.de/politik/deutschland/article153025827/Mittelfinger-ist-der-neue-Handkuss.html>.

8. Bölüm

Ludwig Ferdinand Clauß: Semiten der Wüste unter sich. Miterlebnisse eines Rassenforschers. Berlin 1937. (Alıntı: S. 25.) – Ludwig Ferdinand Clauß: Rasse und Seele. Eine Einführung in die Rassenseelenkunde. Berlin 1938. (Alıntı: S. 9 vd., 97 vd.) – Peter Weingart: Doppel-Leben. Ludwig Ferdinand Clauss: Zwischen Rassenforschung und Widerstand. Frankfurt a. M. / New York 1995. (Alıntı: S. 59 vd., 83.) – Alain de Benoist: Kulturrevolution von rechts. Gramsci und die Nouvelle Droite. Krefeld 1985. S. 14. – Kathrin Werner: Was die Welt isst. In: Süddeutsche Zeitung. 13/14. April 2017. S. 17. – Zu Homosexualität und Islam

krş. Bauer: Kultur der Ambiguität. S. 268–311. – Zülfikar Çetin / Heinz-Jürgen Voß: Schwule Sichtbarkeit – schwule Identität. Kritische Perspektiven. Gießen 2016. S. 132–134.

9. Bölüm

Stuart Pigott: Die Verteufelung der Reinheit. Fine. Das Magazin für Genuss und Lebensstil 1 (2017) S. 30–31.

10. Bölüm

Jürgen Wertheimer: Langeweile-Legebatterie. Forschung & Lehre 6 (2017) S. 481. – Skulptur projekte münster 07. Köln 2007. S. 8 vd. – Zur Lust an der Herstellung von Ambiguität krş. A. P. MacDonald Jr.: Revised Scale for Ambiguity Tolerance. Reliability and Validity. Psychological Reports 26 (1970) S. 791–798 und Stanley Budner: Intolerance of Ambiguity as a Personality Variable. In: Journal of Personality 30 (1962) S. 29–50; krş. auch Bauer: Kultur der Ambiguität. S. 249 vd. – Lorenzer: Konzil der Buchhalter. S. 19 – Éric Sadin: Das geht zu weit! Die Zeit Nr. 24 (7. Juni 2017) S. 8. – Neuralink: Elon Musk erklärt die ambitionierten Ziele seines neuen Startups. <http://t3n.de/news/neuralink-elon-musk-gehirn-telepathie-816843/>. – Kim Björn Becker: Mein besseres Ich; Auf Schritt und Tritt. Süddeutsche Zeitung. 7. April 2017. S. 35. – Zum Ambiguitätstraining krş. Bauer: Kultur der Ambiguität. S. 253–267. – Saehrendt / Kittl: Ist das Kunst. S. 232 vd.

YAYIMLANAN ÇALIŞMALARI

Kitap

1. Liebe und Liebesdichtung in der arabischen Welt des 9. und 10. Jahrhunderts. Wiesbaden 1998.
2. Die Kultur der Ambiguität. Eine andere Geschichte des Islams. Berlin 2011. [Müphemlik Kültürü ve İslam: Farklı Bir İslam Tarihi Okuması (çev. Tanıl Bora). İletişim Yayınları 2019.]
3. Warum es kein islamisches Mittelalter gab. Das Erbe der Antike und der Orient. München 2018 [Neden İslam'ın Orta Çağı Yoktu? Antik Çağ'ın Mirası ve Doğu (çev. Hülya Yavuz Akçay). Runik Kitap 2021.]

Kitap Bölümleri

1. Rhetorik: Arabische Kultur. Rhetorik. Begriff – Geschichte – Internationalität. Ed. Gert Ueding. Tübingen 2005. S. 283–300.

2. Islam und »Homosexualität«. Ed. Thomas Bauer v. d.: Religion und Homosexualität. Göttingen 2013. S. 71–89.
3. Male-Male Love in Classical Arabic Poetry. The Cambridge History of Gay and Lesbian Literature. Ed. E. L. McCallum ve Mikko Tuhkanen. Cambridge 2014. S. 107–124.
4. Ambiguität in der klassischen arabischen Rhetoriktheorie. Ambiguität im Mittelalter. Ed. Oliver Auge und Christiane Witthöft. Berlin/Boston 2016. S. 21–47.

Makale

1. Todesdiskurse im Islam. Asiatische Studien 53 (1999) S. 5–16.
2. İbrâhîm al-Mi‘mâr: Ein dichtender Handwerker aus Ägyptens Mamlukenzeit. Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft 152 (2002) S. 63–93.
3. Vom Sinn der Zeit. Aus der Geschichte des arabischen Chronogramms. Arabica 50 (2003) S. 501–531.
4. Musterschüler und Zauberlehrling: Wieviel Westen steckt im modernen Islam? Rottenburger Jahrbuch für Kirchengeschichte 31 (2012) S. 73–83.
5. »Ayna hâdhâ min al-Mutanabbî!« Toward an Aesthetics of Mamluk Literature. Mamlūk Studies Review 17 (2013) S. 5–22

KAVRAMLAR ÜZERİNE

- **Vereindeutigung:** Tekdüzeleşme kelimesinin sözlük anlamı: Değişmeksizin, düzenli, aynı biçimde tekrarlanan, sürüp giden, tek örnek, muttarit, yeknesak, monoton. Başlığı da metin içerisinde de tekdüzelik olarak ifade ettim.
- **Eindeutigkeit:** Tekdüzelik. Tek tip ya da farklı yorumlara kapalı mutlaklık ifade eden bir terim. Çok anlamlılık, müphemlik, muğlaklık, belirsizlik gibi ifadelerin zıttı olarak kullanılmaktadır.
- **Authentitätswahn:** Wahn kelimesi çılgınlık, yanılsama, kuruntu gibi anlamlara gelebiliyor. Başlıkta otantıklık çılgınlığı olarak ifade ettim
- **Authentität:** Özdeşlik, özgün, kimlik, otantik gibi anlamları bulunmaktadır. Yazarın sıkça kullandığı bir kavram. Metinde otantik/otantiklik şeklinde kullandım.

- **Ambiguität:** Yazarın özellikle üzerinde durduğu bir terimdir. Belirsizlik, çok anlamlılık, muğlaklık gibi ifadelerle Türkçeye çevrilebilir. Fakat yazara ait Türkçe'ye çevrilmiş başka bir tercüme kitabı olan “*Müphemlik Kültürü*”nde bu tanım “müphemlik” olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla, yazar gerek fiil gerekse isim olarak nerede bu ifadeyi kullanmışsa, ben de onun kullandığı yerlerde bu kelimeyi “müphemlik, müphem olma” gibi ifadelerle tercüme ettim. Yazar “belirsizlik” kelimesini ifade etmek için farklı kelimeler de kullanmaktadır: *Mehrdeutigkeit, Vieldeutigkeit, Zweideutigkeit, Vagheit, Ungenauigkeit*.
- **Ambiguitätsintolerant:** Bu kelimenin anlamı “*müphemlik hoşgörüsüzlüğü*”dür. Bu kelimenin kullanıldığı yerlerde “*müphemliğe karşı hoşgörüsüzlük, müphemliğe karşı toleranssızlık*” gibi ifadeler kullandım.

DİZİN

- A**
- AB 66
- ABD 28, 30, 34, 35, 36, 37, 50, 51, 65, 72, 100, 107, 109
- ABD Başkanı 30
- Açe 23
- Adolf Loos 63, 126
- Adorno 62, 63, 78, 125
- Adriano Sack 91, 127
- Alain de Benoist 94, 127
- Alban Berg 61, 80
- Alfred Lorenzer 40, 116, 125
- alkollü içecekler 28
- Almanların Şeyhi 97
- Almanya 12, 17, 20, 25, 28, 29, 34, 35, 49, 50, 65, 66, 70, 107, 119
- Ambiguität 27, 124, 125, 128, 129, 130, 132
- Amerika 7, 30, 35, 41, 107, 124
- Amerika Birleşik Devletleri 7, 30, 107
- Amerikalı 36
- Amerikalılar 35, 73
- Amerikan futbolu 35
- Angela Merkel 67
- antropoloji 33
- Arapça 44, 87, 97
- Arap şairi 87
- Arnold Schönberg 62
- askeri 22, 43, 56, 58, 60
- Asya 22, 23, 38
- Aşırılıklar Çağı 65
- Ateizmin 49
- Avangart 74, 80
- Avrupa 22, 23, 33, 35, 37, 38, 42, 60, 61, 65, 66, 96, 108, 117, 118
- Avrupalı 35, 36
- B**
- Baethge 34, 35, 36, 37, 124
- Balıkçı 112
- Barok 37, 84
- basketbol 35
- batı 22
- Batı 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 23, 33, 37, 38, 51, 56, 57
- beat 79
- belirsiz 25, 30, 36, 45, 67, 101, 115
- belirsizliğin 28, 115
- belirsizlik 27, 29, 31, 52, 61, 69, 76, 96, 115, 116, 118, 131, 132
- Benoist 94, 99, 100, 127

Berlin 23, 49, 72, 77, 123, 124,
126, 127, 129, 130

Berliner Ensemble 86

Bern 43

Bernhard Heiliger 70, 71

Berthold Goldschmidt 63

besteci 61, 79

beyzbol 35

bienal 79

bilgisayar programları 79

bilimsel yöntemler 79

Birinci Dünya Savaşı 23

Birinci Vatikan Konsili 39

bitkiler 20, 21, 105

biyologlar 20, 52

Boş Cennet 49

Böcekler 20

Brexit 108

Brezilya 51, 74

Budizm 51

Buhara 23

Burma/Myanmar 51

Büyük Britanya 109

Byung-Chul Han 74, 126

C-Ç

Calvin 10, 42, 44, 45, 46, 125

Cenevre 42, 43, 44, 46

cennet 49

Christian Sachrendt 72, 120, 126

Christian Windler 38, 124

Christoph Bode 59, 125

CIA 72, 73, 126

cinsel eylemler 55, 102

cinsellik 102

Cinsellik 102

Clauss 94, 95, 96, 97, 98, 99,
100, 127

Congress for Cultural Freedom 72

Curia 38, 39, 98

Cyborg 118

çelişkili 30, 35, 38, 101

çeşitliliğe 24, 47, 76

çeşitliliğin 20, 25, 111

çeşitlilik 19, 21, 22, 25, 37, 47,
100, 101, 111

Çin 23, 30

çok anlamlı 13, 28, 30

çok anlamlılık 11, 27, 52, 69, 76,
113, 132

D

DAEŞ 42, 55, 92

Daimler Art Collection 71, 126

Daimler-Benz 70

Das Zeitalter der Extreme 65

Demokrasi 45

Demokratik 107, 108, 119

Der Fischer 112

Deutsche Theater 49, 81

dış politika 36

didaktik 40

Die Wiederkehr der Götter 49

din 8, 9, 10, 11, 22, 34, 37, 40, 41,
42, 43, 47, 49, 50, 51, 52, 53, 54,
56, 59, 60, 66, 74, 81, 120

dini 10, 15, 51, 53, 81

din savaşları 37

diplomatik 30, 38, 107
 dodekafoni 78
 doğa 58, 61, 71, 99, 120, 121
 Donald Trump 107
 DPA haber ajansı 66
 Dresden 67, 126
 dubia 39
 Dünya 7, 21, 23, 25, 62, 71, 114
 Dünya Doğayı Koruma Vakfı 21
 düşünce tarihi 33

E

Edmund Husserl 95
 ekonomik 56, 60
 Elon Musk 118, 128
 Endonezya 23
 Entomoloji Derneği 20
 Erasmus 42
 Erdem Zorbalığı 42
 Éric Sadin 117, 128
 Erken Modern Çağ 33, 38
 Erlösungsmensch 96
 Eski İpek Yolu 23
 eşcinsel 35, 102
 eşcinsellik 102, 103
 etnolojik 95
 Evanjelist 51
 evcil hayvan türleri 20

F

Farel 44, 46
 Fars 38
 Filistin 97

Filozof 117
 Fransa 109
 Fransız Devrimi 15, 37
 Freiburg 43
 Frenkel-Brunswik 33
 Friedrich Wilhelm Graf 49
 Fritz Langs 86
 futbol 92, 114
 fütüristler 64

G

Gazeteci 21, 37, 58, 91
 gelenek 37, 40, 61, 63
 gerçeklik TV 115
 Geschichte des Todes 33
 Goethe 112
 Göbekli Tepe 53
 göç 67
 göçmen 22
 Greenberg 64, 75, 78, 125, 126
 Gündüz ve Gece 71
 Güneydoğu Anadolu 53
 György Ligeti 85

H

hakikat 9, 10, 13, 15, 45, 46, 121
 Hakikat 15, 16, 44, 45, 63, 121
 Hans Gál 63
 Hausaca 23
 Havariler 45
 hayvancılık 20, 53
 Heinz-Jürgen Voss 103
 Herat 50

Hermann-Göring-Werke 70

hetero 102, 103

heteroseksüellik 102

Hindistan 52

Hindu 52

hit şarkıları 79

homo 7, 20, 102, 103

homoerotik 103

homo horribilis 20

homo suicidalis 7, 20

hoşgörü 37, 40, 52, 56, 101, 103, 105

Hubert Wolf 39, 124

Hümanizm 37

I-İ

IX. Pius 39

İdeoloji 72

ideolojik 40

İkinci Vatikan Konsili 40

ilahiyatçı 74

İncil 43, 45, 53

İngiltere 108

İntihara Meyilli İnsan 20

iPhone 74

İran 38, 51

İslam 9, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 17,
22, 23, 42, 44, 45, 50, 51, 52, 54,
55, 56, 57, 58, 114, 129

İslami Seleflik 57

İslam tarihinde 10, 23

İslam toplumları 54, 56, 58

İş Kulesi 70

İtiraf Kilisesi 65

J

Jackson Pollock 72

Jan Kadves 79

Jeff Koons 74

Johan Huizinga 62, 125

Jürgen Kaube 58, 125

Jürgen Weber 64, 65, 70, 126

Jürgen Wertheimer 111, 128

K

Kahire 23, 50

Kalvinist 44

Kant 15, 74

kapitalist 19, 25, 58, 72, 74, 77,
86, 112, 119

Kapitalist 75, 90

kapitalizm 36, 77, 89, 109

Kapitalizm 37

kararsızlık 27, 121

Karmelit 38

Katharizm 22

Katolik 9, 34, 37, 38, 39, 40, 41, 44

Katolikler 43

Katoliklik 50

kayıtsızlık 11, 47, 57, 58, 60, 65,
75, 78, 106, 109, 120

Kayıtsızlık 49

kıraat 54, 55

Kırmızı listeler 20

kilise 40, 42, 53

Kimlikçi Hareket 94

Kıtlı 72, 76, 78, 120, 126, 128

Komposition mit zwölf Tönen 62

komünist 50

konformist 80
 Konsey 41
 Krefeld 20, 127
 Krypta 39, 124
 Kudüs 99
 Kur'an 13, 53, 54, 55, 60, 69, 92
 Kur'an ayeti 69
 Kur'an müfessirleri 55
 kuş 20
 Kuşbilimci 20
 kutulama 100, 102
 Kutulama Yöntemiyle 93
 kültür 20, 22, 25, 42, 89, 92, 93,
 111, 124
 Kültür 88
 kültürel 22, 23, 24, 35, 37, 58, 65,
 87, 88, 89, 91, 93, 94
 Kültürel Özgürlük Kongresi 72
 kültürüne 24
 küresel 60, 87
 küreselleşme 24, 112

L

Le Grand Macabre 85
 LGBT 103
 liberal 55, 73
 Living Planet Index 21
 Londra 23
 Loos 63, 126
 Lorenzer 40, 41, 116, 125, 128

M

Macaristan 108
 Makine-İnsanı 111

Marakeş 23
 Mark Rothko 72
 Martin Schulz 107
 Matthias Drobinski 37, 41, 124
 Mehrdeutigkeit 27, 125, 132
 Melodik Matematik 79
 metin varyantı 54
 Mısır 23, 109
 Miguel Servet 46
 misafir işçilerin 23
 mistik 58
 misyonerlik 38
 modernistische Malerei 64
 Modernist Resim 64
 modernite 37, 67, 75
 Modernite 63
 modern öncesi 11, 23, 120
 Modern öncesi 23
 Monotonluk 24
 Monsanto Grubu 100
 Moritz Rinke 86, 127
 Mozart 85
 Muhammed 57
 Mumbai 23
 Musk 118, 128
 mutlak 22, 46, 73, 75, 114
 Mükemmel İnsan 20
 Münster 39, 50, 113
 müphem 9, 13, 31, 35, 56, 61, 74,
 75, 99, 118, 132
 Müphem 25, 104
 Müphemliğin 28, 31, 112
 müphemlik 11, 12, 27, 28, 29, 30,
 31, 33, 34, 35, 38, 39, 42, 44, 46,
 52, 53, 54, 55, 57, 59, 60, 61, 63,

69, 81, 87, 88, 89, 93, 94, 98,
100, 106, 108, 113, 115, 117,
119, 120, 121, 131, 132
Müphemlik 28, 33, 47, 54, 59,
61, 62, 69, 119, 120, 129, 132
müphemlik toleransı 34, 54, 60
Müslüman 12, 13, 51
Müslümanlar 8, 9, 10, 12, 13,
38, 44, 58
Müzeler 76
müzik 47, 59, 60, 61, 62, 63, 64,
79, 80, 84, 85, 112, 120, 121
Müzik 59, 65, 69

N

Nazi 63, 65, 70, 99
Nazi rejimi 63, 65
Nesli Tükenmekte Olan Diller
Derneği 21
net 25, 28, 36, 56, 57, 60, 61, 80,
90, 100, 111, 112, 114, 115, 125
Neuralink 118, 128
Nihil esse respondendum 39
Nina Hagen 19, 22, 80
Nouvelle Droite 94, 127
NSDAP 97, 98, 99

O-Ö

On İki Nota Tekniği 62
opera 61, 84, 85
Ore Dağları 67
Ornament und Verbrechen 63, 126
Orta Çağ 45, 55
Orta Doğu 22, 23, 37

Osmanlı İmparatorluğu 23, 38
otantik 13, 83, 85, 88, 89, 90, 91,
92, 94, 100, 106, 107, 108, 109,
115, 119, 131
Otantik 90, 105
otantiklik 83, 84, 85, 88, 89, 90,
91, 92, 93, 105, 106, 107, 109,
116, 119, 131
Otantiklik 83, 88, 89, 93, 106, 107
Otantik Politika 105
ölüm 34
Ölümün Tarihi 33
özdeş 88
özdeşlik 93, 94, 109
özgün 24, 90, 131
özgürlük 61

P

papa 41
Papa 38, 39, 41
Papalık 38
parametre 34
Pegida 67, 126
Pers siyaseti 38
Peter Berthold 20, 123
Philippe Ariès 33
Philip Ruch 66
piyasa mekanizmaları 37
polisye dizileri 19
Pollack 49, 50, 125
Polonya 50, 108
pop müzik 80
pop şarkıları 79, 80
popüler 35, 78, 80, 84
post-drama tiyatrosu 86

posthümanizm 116
 psikanalist 40
 Psikiyatri 34
 psikolog 33
 psikoloji 33
 Puccini 85
 punk 19, 80

R

Raphael Dillhof 83, 127
 reform 42, 43
 Reformcular 43
 Richard Dawkins 57
 Roma 37, 38, 44, 60
 Rosta 50, 125
 Rönesans 37, 42, 84
 Rudolf Otto 74
 Rusya 50

S-Ş

Sachrend 76, 78
 saf 11, 43, 45, 46, 74, 88, 89, 96, 97, 118
 saflık 46, 63, 65, 75, 97, 105, 106, 108, 121
 sahih 54
 Salzgitter 70
 Sam Harris 57
 sanat 8, 41, 42, 47, 56, 58, 59, 60, 61, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 83, 85, 90, 91, 92, 105, 106, 108, 120, 121
 Sanat 59, 64, 66, 68, 69, 72, 76, 77, 78, 83, 91, 120, 121

Sapkınlıklar Dizini 40
 Saraybosna 50
 Saraydan Kız Kaçırma 85
 Schiller 74
 seküler 11
 Senkretik 41
 Sergei Eisensteins 86
 Sheriman ailesi 38
 Siegerkunst 75, 76, 126
 Sigmar Gabriel 67
 Sihler 23
 Silikon Vadisi 117, 118
 Silvia Liebrich 21, 123
 siyasi ideolojiler 45
 Soğuk Savaş 72
 Sosyal Demokrat Partisi 107
 Sosyolog 29, 50
 Sovyetler Birliği 72
 Sömürgecilik 60
 SPD 107
 Sri Lanka 51
 Stefan Zweig 23, 123
 Stuart Pigott 105, 128
 Süddeutsche Zeitung 88, 124, 125, 127
 Sünniler 23
 Süprematistler 64
 Süsleme ve Suç 63
 Svahili 23
 Syllabus errorum 40
 Şah 51
 şarap 105, 106
 Şarap 105
 Şian 23
 Şii 58
 Şiiler 23

T

- Tag und Nacht 71, 126
 Taliban 42, 55
 talk showların 22
 Tamillere 51
 Tanrı 43, 44, 46, 55
 Tanrı devleti 44
 Tanrıların Dönüşü 49
 Tarım bickileri 21
 Tarihçi 38
 tarikatlar 38
 Tayvan 30
 Tebriz 23
 tekdüze 23, 24, 65
 tekdüzeliğe 40, 99, 112
 Tekdüzelik 27, 59, 93, 131
 televizyon 19, 22, 25, 114
 Televizyon 19, 115
 Tevrat 53, 54
 tolerans 31, 34, 39, 42, 47, 52, 56,
 63, 109, 116, 120
 transhümanizm 116, 118
 Tristan akoru 61
 Tunus 50
 Turm der Arbeit 70
 Türkiye 12, 17, 109
 Tyrannei der Tugend 42, 125

U-Ü

- Ullrich 68, 75, 76, 126
 uluslararası diplomasi 30
 Uluslararası Doğayı Koruma Bir-
 liği 20
 Umberto Eco 59, 125
 Unentscheidbarkeit 27
 Untertürkheim 70

Üçüncü Reich 94

ümme 57

V

- Vagheit 27, 132
 Vahiy 53
 Venezuela 109
 Verismo 85
 Veristen 85
 Volker Reinhardt 42, 125

W

- Walter Braunfels 63
 Weber 64, 65, 70, 71, 76, 126
 Windler 38, 39, 124

X

- XVI. Benedict 41
 XXIII. John 41

Y

- Yad Vaşem 99
 Yahudiler 40, 96
 Yahudilerin 22
 Yasama organı 28
 yürütme organları 41

Z

- Zafer Sanatı 75
 Zülfikar Çetin 103, 128
 Zweig 23, 24, 123
 Zygmunt Bauman 29, 124

Dünyanın Tekdüzeleşmesi

Müphemlik ve Çeşitlilik Kaybı Üzerine

Thomas Bauer

Çeviri: Mücahid Kaya

Nereye bakarsak bakalım, ister doğaya ister insanlara ve onların kültürlerine, daha az çeşitliliğe doğru bir eğilim olduğu gözlemlenebilir. Bunların sebepleri arasında kentleşme, daha fazla hareketlilik, küreselleşme, sanayileşmiş tarım, iklim değişikliği, büyük gıda şirketlerinin tekelleri ve genel olarak kapitalist ekonomi gibi bir dizi neden sayılabilir.

Bununla birlikte Thomas Bauer'ın elinizdeki kitabı etrafımızdaki çeşitliliğin varlığını göstermekle ilgili değildir, kitap daha ziyade, çeşitliliğin tüm tezahürlerine katlanma konusundaki arzumuz veya çekincemiz hakkındadır. Kitapta bir yanda etnik çeşitlilik veya farklı yaşam tarzları gibi, dış çeşitlilikle olan ilişkilerimiz, diğer yanda muğlak bir dünyanın çeşitli hakikatleriyle olan ilişkilerimiz tartışılmaktadır.

Yazara göre insanlar sürekli olarak farklı yorumlara izin veren, belirsiz görünen, net bir anlam ifade etmeyen, birbiriyle çelişen, zıt duyguları tetikleyen vs. izlenimlere maruz kalırlar. Kısacası dünya müphemliklerle doludur ve çağımızın hâkim kültürünü bu müphemliklere karşı alacağımız tavır belirleyecektir.

Liste satış fiyatı: 48 TL
KDV'den muaftır.

ISBN 978-625-7312-56-1

9 786257 312561

alBaraka
Yayıncılık

albarakakultur.com